

Felföldi Szabolcs
„Fény metszette élet”

Vámbéry Polgári Társulás

Vámbéry-album

CENTRAL ASIA,
constructed from
THE LATEST ENGLISH AND RUSSIAN DOCUMENTS,
adapted to
Recent Astronomical Observations;
by
J. Arrowsmith.
1872.

FELFÖLDI SZABOLCS
„Fény metszette élet”
Vámbéry-album

Támogatta a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala –
Nemzeti kisebbségek kultúrája 2016 program

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky –
program Kultúra národnostných menšín 2016

FELFÖLDI SZABOLCS

„Fény metszette élet”

Vámbéry-album

Vámbéry Polgári Társulás
2016

Közreműködő szerzőtárs:
Vér Márton Gergő

Minden jog fenntartva.

A kiadványt vagy annak bármely részletét a szerző engedélye nélkül
bármilyen formában vagy eszközzel reprodukálni, tárolni és közölni tilos.

Všetky práva vyhradené.

Na túto publikáciu sa vzťahujú ustanovenia autorského zákona, podľa ktorých ďalšie šírenie,
reprodukovanie, alebo iné verejné použitie diela alebo jeho častí je možné iba so súhlasom autora.

© Felföldi Szabolcs
ISBN 978-80-972164-9-8

Tartalom

Ajánlás	7	Ismét Teheránban	61
Előszó	9	A Nap és Oroszlán rend	62
Köszönetnyilvánítás	13	Visszatérés Európába	64
Szentgyörgy	14	London	66
Szerdahelyen	16	Előkelő angol barátok	68
Betegsége	19	A Pesti Egyetem tanára	71
Iskolái	22	Arisztokraták, tudósok, keletiek	74
Tanítóskodás	25	A titokzatos Kelet	76
Egy igaz barát – Szilády Áron	27	A feleség	78
A csetényi zsványkaland	29	Ruszttem	81
Az első fotó	32	A tanítványok – Goldziher Ignác	83
Pest-Buda	34	A tanítványok – Kúnos Ignác	86
Sztambulban	38	A tanítványok – Thúry József	88
Szilágyi Dániellel	41	A tanítványok – Kégl Sándor	90
A legfelsőbb török körökben	43	A tanítványok – Germanus Gyula	92
Kapcsolata a Magyar Tudományos Akadémiával	45	Vámbéry és a Magyar Földrajzi Társaság	94
Perzsiai utazás	47	Barátsága Sven Hedinnel	96
Perzsiától Híváig	49	Egy rendkívüli csoportkép	98
Híva	51	Ifjú barátja: Stein Aurél	101
Buhara	53	Az „ugor-török háború”	104
Szamarkand	55	Pesti lakásai	106
Szamarkandtól Teheránig	57	Vámbéry, mint celebritás	109
A „tatárja”	59	Vers	110

Festmények	113	Emléktáblák Európában	163
Mikszáth Kálmánnal	115	Emléktáblák Ázsiában	167
Dolgozószobája	118	Bélyegen	169
Nászer al-Dín sah	122	Utcanevek egykor...	172
Mozaffar al Dín sah	124	Utcátáblák most	175
Bram Stoker, a <i>Drakula</i> írója és Vámbéry Ármin	126	Szobrok	178
Vámbéry aláírásai és levélemlémái	128	Vámbéry rádióban, tévében és moziban	180
A 80 éves Vámbéry Ármin köszöntése	131	A Vámbéry-percepció a mai Dunaszerdahelyen	183
Az utolsó fotó?	133	A róla elnevezett intézmények	185
Halála	135	Konferenciák	188
Temetése	137	A Vámbéry-díj	191
Vámbéryvel a Duna parton	140	Honlap	193
Művei, stílusa	143	Végszó	194
Tagságok és kitüntetések	146	Vámbéry-kronológia	195
Plakettek életében	148	Vámbéry-bibliográfiák	
Plakettek Vámbéry halálát követően	151	Vámbéry Ármin műveinek válogatott bibliográfiája	
Vámbéry ábrázolások a halálát követően	154	A Vámbéry Árminnal foglalkozó művek válogatott bibliográfiája	198
A Vámbéry-gyűjtemény	156	Képek jegyzéke	208
A Vámbéryről szóló kötetek	160	Zhrnutie	218

A Ajánlás

Vámbéry Ármin (1832–1913), a 19–20. századi magyar tudomány és közelet jeles és neves alakja jól ismert a magyar múlt és kultúra kedvelői körében. Sokirányú tevékenysége és színes egyénisége már életében legendás jelenséggé avatta: aki a dualizmus korának magyar világát közelebből szeretné megismerni, nem hagyhatja figyelmen kívül Vámbéry életútját és munkásságát. Az a nagyívű és beteljesedett életút, melyet Vámbéry életének nyolcvankét esztendeje alatt befutott, nemcsak a tudomány művelői számára érdekes és izgalmas, de méltán kelti fel az átlagolvasó érdeklődését is. Vámbéry ugyanis, a minden halandónak megadatott egyszeri és megismételhetetlen életén belül több életet élt meg. A legalacsonyabb sorból emelkedett fel, úgy, hogy hihetetlen életenergiáját egész életében újabb és újabb ambíciói elérésére fordította. Alapvetően tudósi életpályára vágyott, amit el is ért. Egyetemi tanár és akadémikus lett, a magyar tudományos élet megbecsült személyisége. Nem is akármilyen tudós, hanem a keletkutató tudományának, az orientalisztikának egyik úttörője, akinek Ázsia török és muszlim népeinek feltárásában és megismertetésében hervadhatatlan érdemei vannak. De egy percre sem elégedett meg a szobatudománnyal, hanem szenvedélyes utazó lett belőle, aki az idegen népek és nyelvek helyszínen való megismerése, a terepmunka iránt vonzódott. Híres közép-ázsiai utazásával (1863–1864) nemcsak saját tudományos hírnevét alapozta meg a nagyvilágban, hanem útleírása, melyet a világ számtalan nyelvére lefordítottak, az utazási irodalom klasszikusai közé emelte. A tudomány területén és utazásai során szerzett széleskörű ismereteit a korabeli Kelet társadalmi

és politikai kérdéseinek megértéséhez is felhasználta. Mint tudományszerűsítő és újságíró a kor magyar és nemzetközi lapjainak és folyóiratainak állandó és termékeny szerzője volt. A korabeli oszmán-török és brit politika vezetőihez személyes kapcsolatok fűzték és a brit külügyminisztériumnak rendszeresen küldött ázsiai helyzetelemzéseit és tanácsait a mai napig őrzi a londoni Foreign Office. Tudósokkal és politikusokkal széleskörű levelezést folytatott, szinte csodálatos, hogy ennyi tevékenység belefért egy emberéletbe. Vámbéry Ármin nagy életművet hagyott hátra, s élete végén joggal vonatkoztathatta magára a horatiusi mondást: *Exegi monumentum aere perennius* „Ércnél maradandóbb emléket állítottam magamnak”.

E nagyformátumú és gazdag élet a legszerényebb kezdetekből sarjadt ki. A Pozsony melletti kis falu, Szentgyörgy egyik legszegényebb családjából indult, majd gyermekéveit Dunaszerdahelyen töltötte. E csallóközi városban töltött éveire mindig szeretettel emlékezett és igazi szülőföldjének tartotta, akárcsak Petőfi Sándor, aki szülővárosa Kiskőrös helyett inkább a gyermeki évek meghatározó helyszínét, Kiskunfélegyházát érezte igazi felnevelőjének. Innen ívelt pályája Pest-Budán át Isztambulig, Szamarkandtól Londonig. Dunaszerdahely mindig büszke volt nagy fiára és 2002-ben, Hodossy Gyula, a Liliium Aurum Kiadó igazgatója, szlovákiai és magyarországi tudósok közreműködésével létrehozta a Vámbéry Polgári Társulást, mely immár a tizenötödik éve munkálkodik sikeresen Vámbéry Ármin emlékének és életművének ápolásában. Tevékenységének egyik fontos fejezete az évenként megrendezésre kerülő Nemzetközi Vámbéry Konferenciák megszervezése, melyek anyaga szép sorjában jelenik meg, jelenleg a 12. kötetnél tart a tudományos sorozat. Ezenkívül fontos feladata a Társulásnak Vámbéry életművének az újrakiadása kommentárok kíséretében. Jelenleg már az életműsorozatnak szintén tizenkét kötete sorjázik a polcokon és mindkét tevékenység folytatódik.

A jelen kötet különleges helyet foglal el a Vámbéry Polgári Társulás kiadói tevékenységében. Eddig számos Vámbérytól származó és Vámbéryról

szóló munka látott napvilágot. Ez a kötet az utóbbi, Vámbéryről szóló munkák sorát gyarapítja ugyan, de egészen sajátos módon. A legfőbb eszköze e könyvnek nem a gondolatokat közvetítő szavak, hanem a képek. Képeskönyv, mondhatnánk, de ennél jóval több. A Vámbéryt és családját, barátait, ismerőseit és tanítványait megjelenítő képek mellett feltűnnek Vámbéry életének helyszínei, Dunaszerdahelytől Londonig és Teheránig. De a Vámbéry életmű utóélete, emléktáblák és emlékérmek, szobrok és utcátáblák, konferenciák és nevét viselő intézmények képi anyag is mind helyet kap e kötetben. A gazdag képanyagot mindenütt szakavatott magyarázatok és kommentárok kísérik, így kép és szó együtt jeleníti meg e páratlan életet és életművet. Megvallom, előttem is, aki egy életen át tanulmányozta Vámbéry életművét, egy újszerű, friss kép tárult fel Vámbéryről és a dualizmus korának magyar tudományos és közéletéről. A „Vámbéry-album” elkészítésének ötlete Felföldi Szabolcsban fogant meg, s végül két kiváló, fiatal szegedi tudós, maga Felföldi Szabolcs és Vér Márton valósította meg a tervet. Nagy munkával, sok új anyagot tártak fel és bocsátják most e kötetben rendelkezésünkre. A kötet megjelenítésében, mint mindig, a Vámbéry Polgári Társulás és a Lilium Aurum Kiadó igazgatója, Hodossy Gyula nyújtott nagyvonalú szellemi és anyagi segítséget. Mint a Társulás elnöke, nagy örömmel és bizakodással bocsátom útjára ezt a kötetet, mely legjobb meggyőződésem szerint kiadványaink egyik legértékesebb darabja lesz. Bizton ajánlom minden szakembernek és minden érdeklődőnek, vegye kézbe, s nem fog csalódni benne.

*Vásáry István
a Vámbéry Polgári Társulás
elnöke*

F Előszó

Vajon mennyire lehet megismerni egy másik ember életét? Van egyáltalán lehetőségünk teljes képet kapni egy történelmi alak, egy író vagy akár egy tudós életéről? Sokan úgy vélik, hogy igen. Ha ismerjük életük egyes momentumait, ha elolvashatjuk írásaikat, leveleiket, talán közelebb férkőzhetünk a gondolataikhoz, környezetük beszámolóiból megtudhatjuk, hogy a barátaik, családtagjaik, a velük kapcsolatba kerülő emberek miképp vélekedtek róluk. Ha 20. századi emberről van szó, akár velük készült rádiós vagy tévéinterjúk sora segíthet életfelfogásuk, motivációjuk feltárásában. Az emberek talán ezért is szeretik az életrajz műfaját, hiszen egy sikeres ember pályája, személyisége – legyen terepe akár a politika, akár a sport vagy tudomány – példát mutathat, elgondolkodtathat, s persze szórakoztathat.

Látszólag akkor a legegyszerűbb a helyzet, amikor az illető önéletrajzot, emlékiratot hagyományoz ránk, hiszen első kézből tudhatjuk meg, hogy miképp vélekedik saját életéről, az őt ért benyomásokról, s ő hogyan látta/láttatja magát. De az irodalomtörténet nem véletlenül ismeri az „irodalmi Én” fogalmát, amely sok esetben korántsem úgy gondolkodik vagy érez, mint a „valódi Én”. Hiszen ha nem egy csak saját felhasználásra szánt naplóról van szó, ami később – például az illető halálát követően – került kiadásra, hanem tudatosan a nagyközönségnek szánt műről, akkor szükség-

Dolgozószobájában 1905-ben

szerűen máshogy fogalmaz a szerző, s kétszer is átgondolja azt, amit leír. Így viszont csorbul a lehetősége annak, hogy valódi, hiteles képet kapjunk az illető személyiségéről, gondolatairól.

Van egy – ma már inkább városi legendának tartott – történet Arany Jánosról, amely a lehető legvilágosabban mutat rá ennek a felfogásnak a nehézségeire. A még életében rendkívül népszerűvé vált költő műveiről már akkoriban számos műelemzés látott napvilágot. A legenda szerint az Arany-hagyatékban később megtalálták az egyik irodalmár Arany-művet elemző kötetét, amelynek egyik mondata mellé a költő, – aki nyilván ajándékba kaphatta a becses művet – a következő lakonikus sort jegyzete fel ceruzával: „*Gondolta a fene*”.

Van persze egy másik felfogás is: e felfogás szerint teljesen egyetlen ember életét sem lehet maradéktalanul megismerni és feltárni. Ezzel azonban – e felfogás szerint – nincs is semmi probléma, hiszen még a szüleinkről vagy a legjobb barátunkról sem tudhatunk maradéktalanul mindent, biztosan van az életüknek olyan részlete vagy olyan momentuma, amelyet nem tudunk és nem is tudhatunk róluk, de ennek ellenére mégis azt mondhatjuk róluk, hogy a legközelebbi szeretteink és barátaink, akiket talán saját magunkon kívül mi ismerünk a legjobban. E felfogás szerint nem kell mindent tudnunk egy személyről ahhoz, hogy életének azt az oldalát, ami őt esetleg érdekessé vagy ismertté tette, megérthessük és esetleg bemutathassuk.

Egy híres ember életrajzána megírása során a szerzőnek – mások mellett – tehát ezekkel a dilemmákkal kell megbirkóznia. Egy életrajzba nyilvánvalóan nem férhet bele minden, de akkor mit és mennyit hagyjon el a szerző az illető személy élettörténetéből, mi tesz fontossá egy élethelyzetet és mit tesz kevésbé fontossá egy másikat? Mindenki életében adódhatnak ugyanis olyan szituációk, amelyek – egy külső szemlélő számára – látszólag lényegtelennek

Dervisruhában 1864-ben

tűnhetnek, mégis az illető személy pályájának vagy gondolkodásmódjának gyökeres megváltozásához vezethetnek.

Egy jó életrajz titka talán az, ha az életrajz szerzője rá tud érezni arra, hogy vizsgálatának tárgya esetében melyek voltak azok a – mégoly jelentéktelennek tűnő, de fontos – momentumok, amelyek valóban meghatározó szerepet játszottak az illető életében, s melyek azok, amelyek talán kevésbé voltak fontosak, s így elhagyhatóak. Így az elkészült életrajz talán töredékesnek, szilánkosnak is hathat, de sokkal közelebb áll az emberek valódi emlékezetéhez, mely bizonyos dolgokat megőriz, bizonyos dolgokat viszont megrostál.

Ezért is figyelhető meg mostanság, hogy a lineáris, lexikon szócikk-szerű életrajzok helyébe az utóbbi évtizedekben mindinkább különleges életrajzok léptek, amelyekben nagyobb teret hagytak a könyvízü adatok rovására a vizsgált személyek környezetének, mozgatórugóinak bemutatására és – amennyiben erre mód nyílik – valódi személyiségjegyeinek feltárására. Ezek egy része akár egyfajta olvasónaplóként is felfogható és nem pienesztálra emelve szeretnék „kiemelni a tömegből” az életrajz főszereplőjét, de hús-vér embert „csinálva belőle”, a lehető legközelebb szeretnék hozni az olvasóhoz.

A legkülönlegesebbek talán azok az életrajzok, amelyek egy jól meghatározott szempontrendszer szerint készültek/készülnek el. Most egy ilyen különleges, rendhagyó életrajzot tarthat a kezében az olvasó.

E könyv főszereplője a magyar és nemzetközi keletkutatás mindmáig egyik legjelentősebbnek tartott szereplője, Vámbéry Ármin. Vámbéry élete nemcsak korszakalkotó közép-ázsiai utazásával, a 19. századi diplomáciai életben betöltött meghatározó szerepével, valamint a nemzetközi turkológia megteremtésében végzett tevékenységével, de valóban kalandregénybe illő élettörténetével is életrajzi kötetbe kíváncsozó személyiség.

Kalandor, tudós, diplomata, tanár. A 19. század és a 20. század legelejének leghíresebb szereplői: királyok, miniszterelnökök, tudósok méltán elismert barátja. Pontosan tudja ezt az utókor is, így kiváló Vámbéry-életrajzokból nincs tehát hiány. Írtak róla regényes életrajzot, tudományos biográfiát, nemzetközi

konferenciák, sőt konferenciasorozat foglalkozik életével, munkásságával, eredményeivel. Mi szükség van hát még egy életrajzra? Lehetne erre azt az egyszerű választ is adni, hogy jelentősége oly nagy, hogy megérdemli. Akár minden évtizedben lehetne egy új Vámbéry-biográfiával jelentkezni, de jelen sorok szerzőinek csak részben ez a válasza.

A kötet létét, amit most épp a kezében tart, ugyanis leginkább az magyarázza, hogy új szempontból közelíti meg Vámbéry életét: az életrajzok többségénél ugyanis a szöveget szakítja meg egy-egy fotó vagy kép. Itt azonban mindez fordítva történik: ebben a könyvben a képek és a fotók játsszák a főszerepet: ezek segítségével próbáljuk meg felvillantani e világhírű tudós életének legfontosabb elemeit, meghatározó fordulópontjait. Ez egy kísérlet is egyben; egy kísérlet arra, hogy a képek rögzítette pillanatok révén meg lehet-e fogni, meg lehet-e fogalmazni egy tudós és ember életének „lényegét”.

Csak egyetlenegy példa: Vámbéry Ármin nevének említésekor leginkább két ikonikus fotó szokott az emberek eszébe jutni. Az egyikről egy turbánt és ázsiai (dervis)ruhát, kaftánt viselő, könnyed testtartásban, egyik lábát maga alá húzva ülő, mezítláb, ugyanakkor rendezett, rövidre nyírt bajuszú és szakállú, elszánt tekintetű fiatal férfi néz ránk. Egy fiatal kalandor.

A másik egy idős ember fotója, akit dolgozószobájában, háta mögött megterhelt könyvespolcokkal, nyitott könyvekkel teli íróasztala mögött kaptak lencsevégre. A fezt viselő, összekulcsolt kezű férfi nem néz a kamerába, inkább elgondolkodva mered maga elé. Egy idős tudós.

A két kép között több mint 40 év telt el. Az elsőn 32, a másik képen 73 éves Vámbéry. Az első kép akkor készült, amikor 1864-ben épp Londonba érkezett világszenzációnak számító közép-ázsiai utazásáról, a másik 1905-ben, nem sokkal azután, hogy nyugdíjba vonult a budapesti tudományegyetemről a keleti nyelvek professzoraként. Ez a négy évtized egy páratlan tudományos karrier két meghatározó eseménye közötti rendkívüli periódust öleli fel.

Az 1832-ben született Wamberger Hermannról azonban természetesen már 1864-et megelőzően és 1905-öt követően is készültek portrék. Rajzok, li-

tográfia és fotók egész sora mellett Vámbéry arcképét legalább két ízben megfestették, több ízben kőbe faragták és bronzba öntötték.

A ránk maradt fotókon gyakorta nemcsak Vámbéry látható, de mások mellett a kor meghatározó személyiségei is feltűnnek Mikszáth Kálmántól Sven Hedinig, Szilágyi Dánieltől Zichy Jenő grófig. E portrék születésének körülményei önmagukban is roppant érdekesek, de nagyon sokat elárulnak a világ-hírű tudós pályájáról is, annak legfontosabb állomásairól, s nem mellesleg arról a korról, amelyben születtek. Halálát követően elkészített arcmásai pedig a magyarországi emlékeztörténetről, a tudós hazai megítéléséről nyújtanak számunkra pótolhatatlan információkat.

De mindezekon felül van még egy meghatározó szempont, ami mellett nem mehetünk el, amikor a tudós portréit vizsgáljuk. A beállított, „hivatalos”, műtermi arcképek mellett – ha nem is nagy számban – Vámbéryről maradtak fent olyan pillanatképek, családi, baráti fotók is, melyek kevésbé a nagy tudóst, sokkal inkább a színes egyéniségű embert, a barátot, a férjet vagy épp az apát hozzák elérhető közelségbe: a komoly, szigorú műtermi arckifejezést gyakorta széles, néha csibészes mosoly váltja fel ezeken a képeken.

Jelen kötetben tehát részben a Vámbéry Ármiról készült fotók, rajzok, festmények, szobrok és plakettek történetét is áttekintjük. A feladat azonban korántsem egyszerű. Ennek számos oka van:

1. Vámbéryről több száz kép és egyéb portré készülhetett, de a Vámbéry-hagyaték szétszóródása miatt ezek jelentős részének hollétéről nincs tudomásunk.

2. Ebből fakad, hogy további Vámbéry képek feltűnése a jövőben is várható, az anyag tehát nem lezárt és végleges.

3. További nehézség, hogy a képek egy része ugyan jól azonosítható (keletkezési körülményeikkel egyetemben: készítés helye, időpontja, a készítő személye stb.), vannak azonban olyan arcképek, amelyek esetében a fenti adatok egyike-másika vagy akár mindegyike nem ismert (így nem ismerjük sem a készítés helyét, sem időpontját, nem beszélve a készítő személyéről vagy a kép elkészültének egyéb körülményeiről).

4. Kis számban vannak olyan esetek is, amikor nem dönthető el maradéktalanul, hogy az adott kép valóban Vámbéryt ábrázolja-e.

5. A képmásokat számos szempont alapján lehet rendszerezni: így például készítési technikájuk alapján: rajzok, fotók, festmények, bélyegképek, szobrok, plakettek, faragványok. De lehetne őket rendszerezni tematikájuk alapján: műtermi fotók, könyvillusztrációk, pillanatképek, csoportképek stb. Mi mégis amellett döntöttünk, hogy a készítés technikájától és a képek tematikájától elvonatkoztatva alapvetően kronológiai sorba rendezzük a Vámbéryt ábrázoló alkotásokat, dokumentumokat. Így valóban lehetővé válik egy tudományos pálya ívének és egy emberi sorsnak a végigkövetése a portrék révén.

Jelen sorok szerzői tisztában vannak azonban még egy fontos dologgal. Egy életet pusztán úgy bemutatni roppant nehéz, ha pillantásunk csak a vizsgálatunk tárgyát – jelen esetben Vámbéryt, illetve voltaképpen a neves tudóst ábrázoló fotókat, festményeket, plaketteket stb. – pásztázhatja; sokkal teljesebb képet kaphatunk egy életről, ha azokat a helyszíneket is látni és láttatni tudjuk, amely helyszíneket az érintett is saját szemével láthatott. Azokat a tájakat, épületeket, városokat, melyek körülvették és befogadták élete során. A kisvárost, ahol felcseperedett, a közép-ázsiai minaretet, amelynek tövében hűsölt, vagy a pesti házat, melyet otthonának tarthatott. Éppen ezért a kötet fotóinak egy része azokat a helyszíneket mutatja be egykori rajzok, litográfiák, festmények és persze fotók révén, ahol Vámbéry megfordult élete során.

A fény segítségével készült fotók, készüljenek azok magáról Vámbéryről vagy egykori házáról stb. valójában egy-egy pillanatát ragadják meg az életnek: ha úgy tetszik „kimetszenek” egy-egy pillanatot az illető életéből. Ezeket a „metszeteket” tesszük hát sorba most, s reményeink szerint egy különleges utazás kerekedhet e „fény metszette életből”, melyet Vámbéry Ármiről vallhatott magáénak.

Tartsanak hát velünk, tekintsünk be együtt Vámbéry Ármiről életébe!

K

Köszönetnyilvánítás

Jelen kötet nem valósulhatott volna meg, ha szerzői nem kapnak rengeteg segítséget úgy számos országos és helyi intézménytől (könyvtáraktól, múzeumoktól, levéltáraktól stb.), mint segítőkész magánszemélyektől, barátoktól, ismerősöktől. Ezúton is szeretnénk kifejezni hálánkat és nagyrabecsülésünket ezen intézményeknek és magánszemélyeknek:

Szegedi Tudományegyetem Klebersberg Kuno Könyvtár Keleti Gyűjtemény (köszönet illeti Balogh Lászlót és Kempf Bélát), Szegedi Tudományegyetem Altajisztika Tanszék – Németh Gyula-hagyaték (köszönet illeti Nagy Évát), Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár Szeged (köszönet illeti Kórász Máriát), Erdélyi Fotográfia Múzeumért Egyesület (köszönet illeti Molnár Attilát), Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjteménye (köszönet illeti Kelecsényi Ágnes osztályvezetőt, Kovács Nándort és Bagi Juditot), Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (köszönet illeti Babus Antal osztályvezetőt), Petőfi Irodalmi Múzeum (köszönet illeti E. Csorba Csilla igazgatót és Balasi Ágnes), Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára (köszönet illeti Pétervári Lászlót), Magyar Tudományos Akadémia Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet Könyvtára (köszönet illeti Petz Gabriellát és Magyar Árpádot), Magyar Földrajzi Múzeum (köszönet illeti Kubassek János igazgatót és Puska Katalint), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye (köszönet illeti Krett Zoltánt), Magyar Természettudományi Múzeum Központi Könyvtára Tudománytörténeti Gyűjteménye (köszönet illeti Sebestyén

Rékát), Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség – Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv (köszönet illeti Oross Andrást), Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára (köszönet illeti Mislai Editet), Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok (köszönet illeti Apor Esztert és Vajda Lászlót), Országos Széchényi Könyvtár (köszönet illeti Tüske László igazgató urat), Országos Széchényi Könyvtár, Fénykép- és Fotóművészeti Tár, Magyar Digitális Képkönyvtár, Hungaricana.hu, Budapest Főváros Levéltára, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria (köszönet illeti Zimányi Erikát), Kiscelli Múzeum Fényképgyűjteménye (köszönet illeti Demeter Zsuzsannát), Huszadikszázad.hu (köszönet illeti Szabó Zoltán főszerkesztőt, valamint Szemenyei Mártát és Golovics Mónikát), Arany János Múzeum Nagykőrös (köszönet illeti László Ditta igazgatónőt és Oláh Róbertet), Fortepan képgyűjtemény, Magyar Fotográfiai Múzeum Kecskemét (köszönet illeti Tóth Balázs Zoltánt), Városi Képtár – Deák Gyűjtemény Székesfehérvár (köszönet illeti Szűcs Erzsébet igazgatónőt), Csetényi Helytörténeti Gyűjtemény (köszönet illeti Németh Gabriellát), Magyar Érmekedvelők Egyesülete (köszönet illeti Petri Gyulát), Szent István Király Múzeum Székesfehérvár (köszönet illeti Pozsgai Helgát és Burián Pétert), Egri Dobó István Vármúzeum (köszönet illeti Berecz Mátyás igazgató urat, valamint H. Szilasi Ágotát és Hrabák Zitát), Nagyházi Galéria (köszönet illeti Magyar Henriettát), Darabanth Aukciósház (köszönet illeti Németh Zsófiát), Csetényi Vámbéry Általános Iskola (köszönet illeti Földesi Lászlót), valamint nagyon köszönjük Takács Melindának, Nagy Attilának, Sárközy Miklósnak, Vaskuti Gergelynek, Máthé Genovénának, Bernátsky Ferencnek, Fekete Gézának, Keller Lászlónak, Urbancsok Zsoltnak, Csányi Viktornak, Lacza Tihamérnak, Simon Krisztinának, Gönczi Lászlónak, Zsibrita Lászlónak, Kolozsi Barbarának, Dorogi Mihálynak, Janda Katalinnak, Steigler Anettnek, Gedeonné Marton Angélának és Ligeti Zsuzsánának az önzetlen segítséget!

Szentgyörgy

Vámbéry Ármin Wamberger Hermann néven 1831-ben vagy 1832-ben született Magyarország Pozsony vármegyéjének pozsonyi járásban. (Azért bizonytalan a dátum, mert erről furcsa mód ő maga sem rendelkezett pontos információval – a korban a magyarországi zsidóságnak pedig nem voltak hivatalos anyakönyvei.) Szülővárosa, a csallóközi Szentgyörgy nevét a Szentgyörgyi nemesi családról kapta, miután 1209-ben birtokhoz jutottak a vidéken. Az igazi soknemzetiségű települést magyar ajkú lakói Szentgyörgynek,

német ajkú (német és németországi zsidó származású) lakói Sankt Georgen-nek, szlovák lakosai pedig Jur pri Bratislave-nak nevezték (mai neve Svätý Jur). A település már 1647-ben megkapta III. Ferdinándtól (uralkodott: 1637–1657) a szabad királyi városi címet; nem véletlen, hogy a neves földrajztudós, történetíró, Bél Mátyás is kiemelte gazdagságát. 1728-ban a város leégett; újjraépítését követően viszont ismét virágzásnak indult, aminek köszönhetően 1840-ben lóvontatású vasút épült ki Szentgyörgy és Pozsony között. Fényes Elek 1851-es könyvében *A Magyarország geographiai szótára* című művében a következőket írja róla:

„[...] utcái kövezettek, házai alacsonyak; nevezetesebb épületei a sz. György temploma, melly azon helyen áll, hol a szent-györgyi és bazini grófok sírboltja volt; a piacon álló piaristák temploma és klostroma, ebben van egy kath. gymnasium, mellyben a piaristák 1824-ben 98 ifjakat tanítottak. Evang. anyaszentegyháza, a város és katonai ispotály, az itt tanyázó lovas ezredeseknek szállása sat. 1819-ki

Szentgyörgy a 19. század elején. Spitzer Mór széleskúti gyűjteményéből

vármegyei összeírás után találtatott itt: 224 ház, 589 család, 13 tiszt, 217 polgár és mesterember, 17 nemesi szolga, 330 zsellér, összesen 1278 férfi, 1357 asszony, azaz: 2634 lélek. Az 1830-ki egyházi felszámitás szerint pedig laktak benne 1741 kath., 842 evang., 393 zsidók, összesen 2976 lélek. Nyelvökre nézve 2/3 rész tót, 1/3 német. Fő élelmők a lakosoknak a szőlőmívelés...

Vámbéry születésekor tehát közel 400 zsidó lakosa volt a városkának. Édesapja idevalósi volt, morvaországi származású édesanyjáról viszont a következőket írta Vámbéry *Küzdelmeim* című önéletírásában:

„Könnyű lélekkel nyugodott meg tehát orthodox atyja akarataiban, istenhozzádot mondott szülővárosának és az atyai háznak, hogy útra keljen az alig hogy megismert talmudtudóssal Magyarországra, Pozsony vármegye Szentgyörgy nevű városába, hol atyám, bennszülött létére, bizva bízott benne, hogy a község megfogja választani rabbihelyettesének.”

Reményeiben azonban csalatkoznia kellett, ezért „az okos, de fiatal és tapasztalatlan asszony segíteni igyekezett a bajon, helylyel-közzel nagyon kemények voltak, de fájdalom, céltalannak és hiábavalónak bizonyultak. Egyszer azt ajánlotta az urának, hogy liszttel és gabonával kereskedjék, máskor csapszéket akart nyitni, mikor pedig ez a terv mind csütörtököt mondott, a jámbor talmudistának házaló körútra kellett indulnia Szentgyörgy közvetlen környékére, hogy talán hoz valami kis nyereséget a konyhára a falvakban összevásárolt nyerstermény.”

Boldogtalan apja végül az egyik utolsó magyarországi kolerajárvány egyik első szentgyörgyi áldozata lett pár hónappal fia születése után; Vámbéry édesanyja pedig két gyermekkel, a kis Hermannal és a nővérével özvegyként egyedül maradt a kisvárosban.

Sajnos sem Vámbéry édesapjáról, sem édesanyjáról nem rendelkezünk fotóval vagy akár csak egy rajzzal, litográfiával avagy metszettel.

Szentgyörgy pecsétje 1845-ből

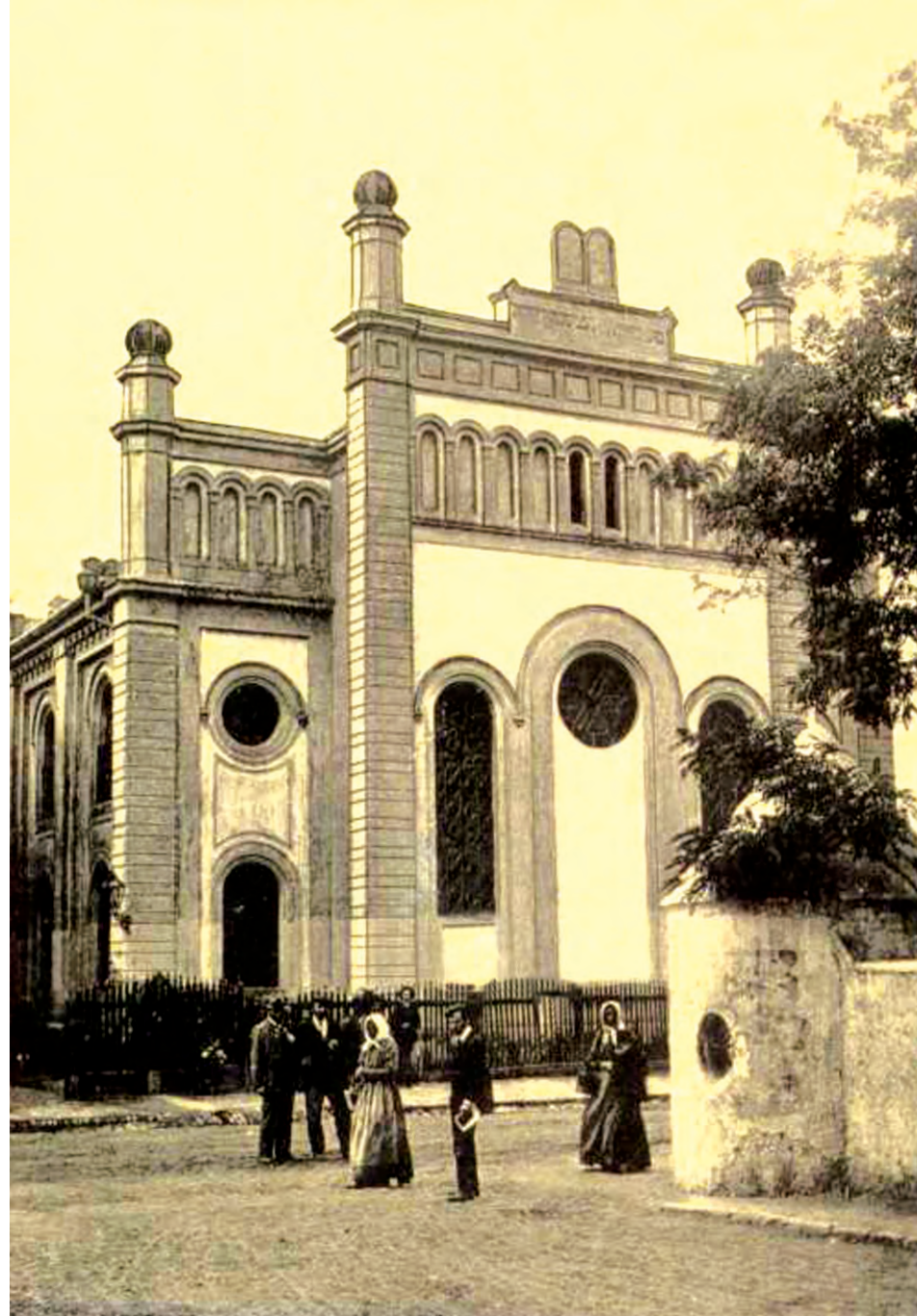
Szerdahelyen

A kétgyermekes anya nem maradt végül egyedül. Egy Szerdahelyről származó fiatalember, egy bizonyos Fleischmann úr vette el az özvegyet. Róla Vámbéry később a következőképp nyilatkozott: „ugyan jólelkű, tisztességes ember volt, de éppenséggel nem volt szorgalmas és vállalkozó férfit. Megosztotta vele a jóllétet, de nem úgy a munkát s a hogy leforgott az első év és anyám szemére lobbantotta tétlenségét, azt felelte, hogy ott az idegenben nem leli helyét, nem tudja elhelyezni munkaerejét, de menjen csak vele anyám az ő szülővárosába, Dunaszerdahelyre, majd meglátja, hogy családja és ismerősei körében jobban megfelel a családfenntartó kötelességeinek. Így került anyám, s vele együtt én is, Dunaszerdahelyre, abba a városba, mely öntudatomat ébredni látta. Szülővárosomnak én azért ezt a várost tekintem s nem azt a másikat, melyben a nap fizikai világosságát megpillantottam.”

Szerdahely ekkoriban egy kis csallóközi mezővároska volt csupán, amely akkortájt lépett a fejlődés útjára. Házai zömében vert padlójukkal, nádfedélükkel inkább egy falusias település képét mutatták. A települést nem sokkal Vámbéry odaköltözését követően, 1842-ben el is emésztette a tűz. Ez azonban nem akadályozta meg a Német- és Morvaországból ideérkező német és zsidó

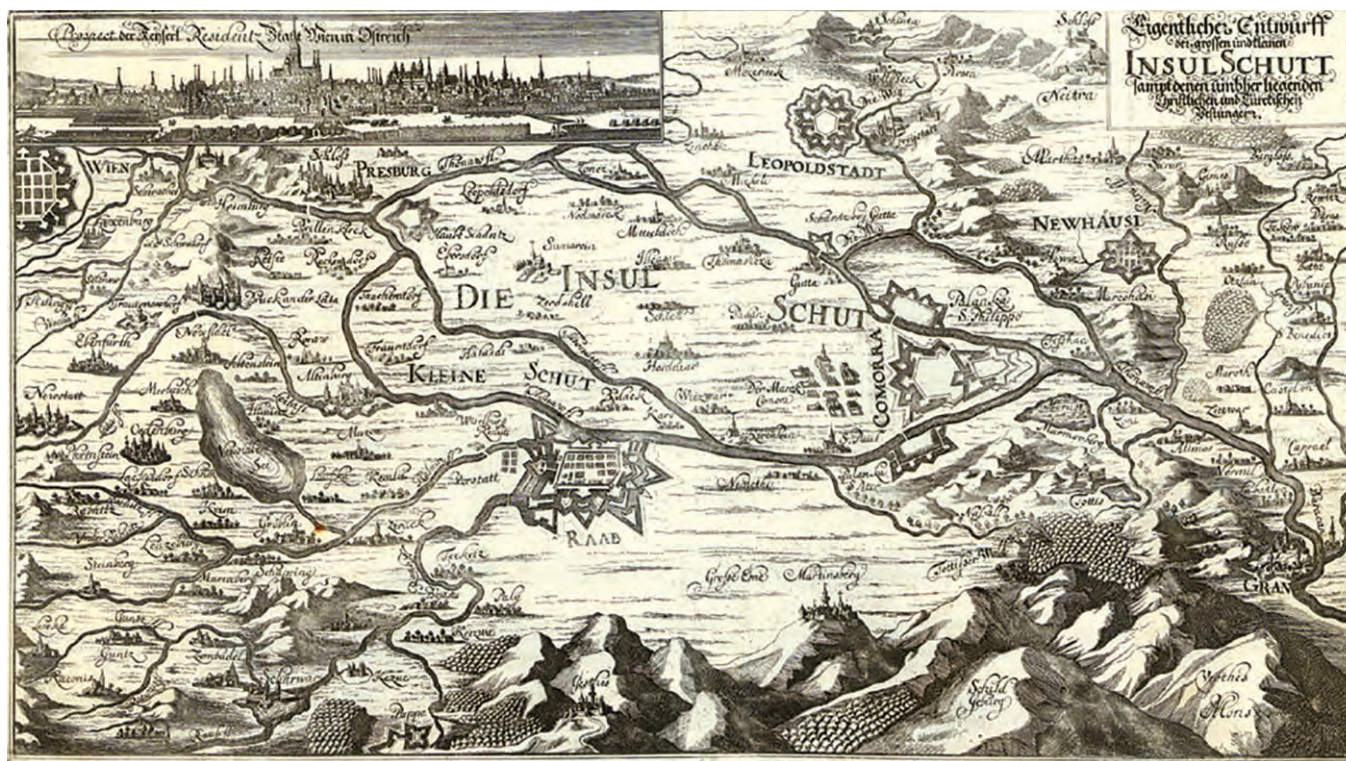
A Nagytemplom, az 1860-as évek végére felépült zsinagóga helyén állt a Vámbéry által is ismert korábbi szerdahelyi zsinagóga

Következő oldal: a dunaszerdahelyi Vámbéry utca az 1920-as években

Üdvözlét DUNASZERDAHELYRÖL. - Vámbéry utza.

A Csallóköz ábrázolása
egy 17. századi térképen

lakosság folyamatos letelepedését. Az utóbbi nagyszámú betelepülőnek köszönhetően a század végére Szerdahely lakosságának több mint a felét az izraeliták tették ki, pezsgő vallási és kulturális életet teremtve. A mai város, Dunaszerdahely azonban csak 1854-ben jött létre Szerdahely város, valamint Újfalva, Nemesszeg és Előtejed községek egyesüléséből.

Az új házasságból Vámbérynek három féltestvére született, a család viszont fokozatosan elszegényedett, az édesanya által vezetett kocsmát végül be kellett zárniuk, s a család az orvosi piócagyűjtésre és -kereskedelemre tért át:

„A Fleischmann testvérek összevásárolták a sok pióczát, melyet a parasztok a környék töméntelen mocsarában gyűjtöttek és szétválogatva eladogatták Felső-Ma-

gyarország gyógyszerházaiban. E szerint én is hamarosan megismerkedtem az üzlet minden csinja-binjával.”

Vámbéry mára már megsemmisült házukról így ír: „Házunk, természetesen szegényes, roskadozó, földszintes bérház, a város végén állott egy füzes szélén és közvetlenül a nagy rét mellett, a melyen kóbor cigányok szokták felűtni füstös sátraikat.”

Nagy Attila kutatásai révén ma már tudjuk, hogy az épület nem a későbbi Vámbéry utcában, hanem attól távolabb, a város délkeleti végében állhatott.

B

Betegsége

Vámbéry a „sánta dervisként” vonult be a világ köztudatába. A tudós egy gyermekkori betegségnek köszönhetően valóban élete végéig sántított egyik lábára. Önéletírásában így emlékezik meg minderről: *„Például emlékezem még határozottan arra a reggelre, midőn lábfájással ébredtem és sántítani kezdtem; ez volt az idő, mikor a csípőfájás betege lettem s a bal lábamra megbénultam.”*

Korábban úgy vélték, hogy Vámbéry sántaságának oka csípőízületi ficam volt; Kiss László orvostörténész kutatásai révén viszont ma már nagyobb valószínűséggel állapíthatjuk meg, hogy pontosan milyen betegségnek is köszönhette ezt a bénulást. Ez pedig nem más, mint az úgynevezett Perthes-kór. A betegség lefolyása a következő: a combfej elhalása miatt a csípőcsontban egy rosszul illeszkedő ízület alakul ki. Ez nem bírja el a gyorsan növekvő gyermek testének súlyát, s a gyermek ilyenkor önkéntelenül is kímélni kezdi a beteg oldali végtagját, sántít, a kímélt és óvott lábizmok pedig zsugorodni kezdenek és merevvé válnak.

Vámbéry édesanyja természetesen mindent elkövetett a gyermeke gyógyulása érdekében, amit a kor viszonyai között megtehetett: *„Szerencsét próbált a legsajátságosabb házi- és csodaszerekkel. Gyógyító erejű fűvekben füröztöttek, minden lehető és elképzelhető kenőccsel és állati zsiradékkal kengettek és a mikor nem használt az sem, éjjelkor az átalútakra fektettek és vén cigányasszonyok bűbajos mesterkedésére bízta. A legtöbbet mégis az úgynevezett csodadoktorok és*

Portré fokossal, 1860-as évek

kuruzslók miatt szenvedtem. [...] Nyitra megye Grób községéből hirtelen kelt egy új csodadoktornak. [...] Az orvosi tudomány csodatévő embere ezúttal nem volt pap, hanem közönséges írástudatlan parasztember. Falusi udvarházában találtuk a derék férfit, s mert Dunaszerdahely borának jó hírét hallotta, kész volt rögtön velünk tartani, hogy szüleim házában vessen alá a kezelésnek. Kezelést mondtak, de barbár módon kegyetlen és durva kezelés volt, a minőt jó érzésű ember az átlaton se vitt volna végbe. Miután a lábamat öt napon át minden reggel egy ideig a forró gőz fölé tartották, hogy az inaim és porcogóim, mint a paraszt mondotta, meglágyuljanak, a hatodik napon végre eljött az ideje az ortopédia csodás műveletének. Anyámat elküldték hazulról, engem pedig lefektettek és miután két markos czigány – ők voltak a segédorvosok – vállamnál és lábamnál fogva megragadt és keményen a földre szorított, a paraszt testének egész súlyával ránehezedett szinte derékszögbe összezugszorodott beteg térdemre. Borzasztó roppanás következett ezután, és én elájultam. Később, hogy magamhoz tértem, ott láttam térdelni az ágyam mellett siránczó és kesergő anyámat, czirógatva és dajkálva engem; de a lábam egészen egyenesen feküdt két erős fakéreg közé szorítva és durva kötélekkel körülpólyálva. Ilyen gyógyítások estek Magyarországon az Úr 1836-ik esztendejében! [...] Csak természetes, hogy nem lett semmi haszna az egész orvosi eljárásnak, mert mire a fakérget eltávolították és megint lábra állhattam, régi bajom visszatért és a mankót elő kellett vennem ismét. Béna maradtam biz én egész életemben, ha nem is épen káromra.”

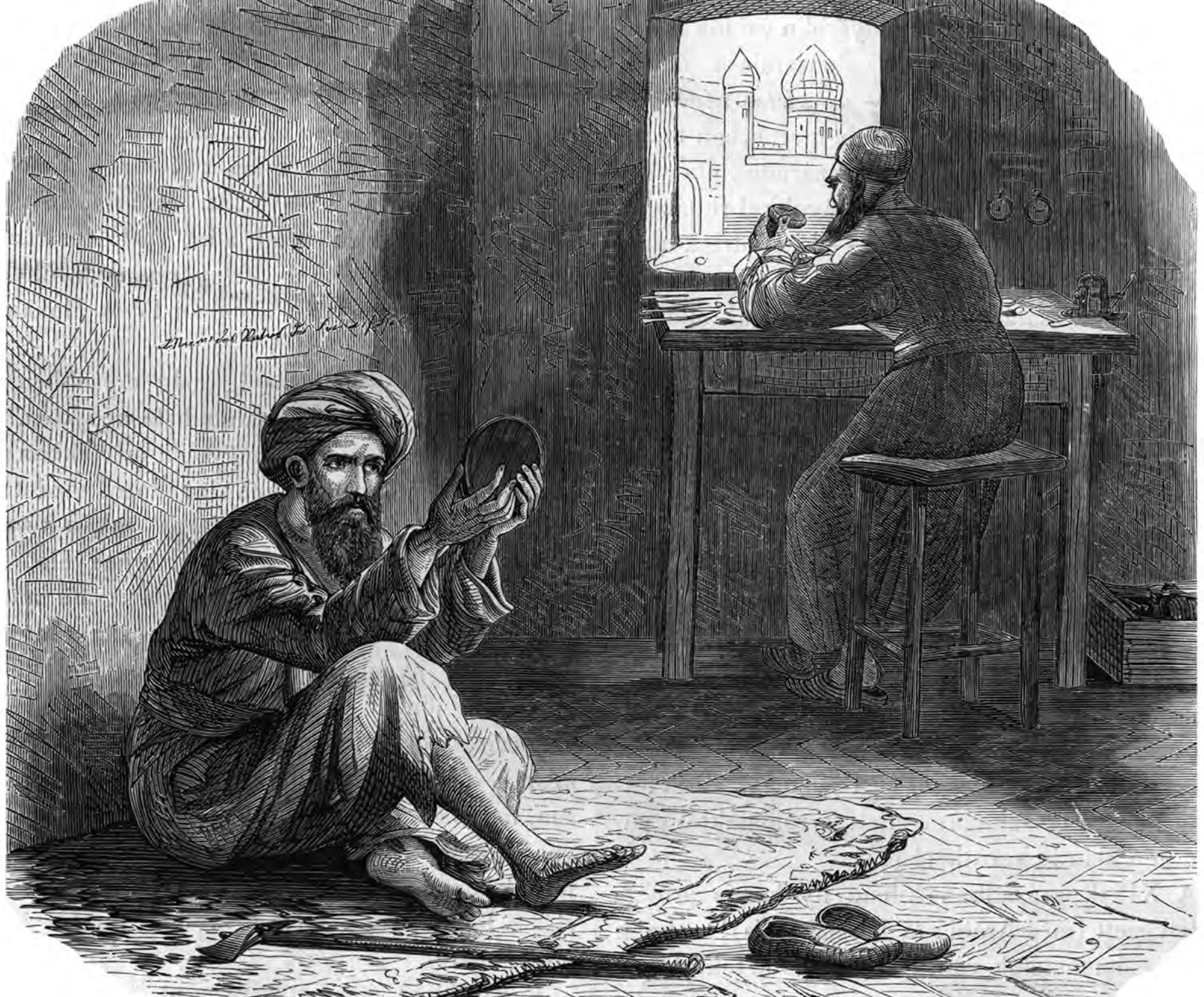
Vámbéry tehát így járt be: sántán több ezer kilométert – többnyire gyalogszerrel – Közép-Ázsiában, amely hihetetlen lelki erejét bizonyította. A tudós azonban – ha módja volt rá – persze nem verte nagydobra testi fogyatékosságát. A róla fennmaradt képekről – látszólag – egy makkegészséges ember néz vissza ránk, mankónak nyoma sincs. Csupán néhány olyan képet sikerült fellelni, amely esetleg árulkodó lehet. Az egyik fiatal kori fotóján (illetve egy öt ábrázoló metszeten) mellette letámasztva fokosa látható – erre támaszkodott bicegés közben. Későbbi műtermi fotói között van olyan, amelyen sétatálcával a kezében látható (lásd e kötet címlapján). De mivel ez akkoriban az úriem-

berek utcai viseletének szerves része volt, különösebb feltűnést ezzel sem keltethetett. Vámbéry nyilvánvalóan nem szerette volna, ha a képeken, fotókon, festményeken egyértelműen kiderül testi fogyatékossága.

A fokos eredeti fotója, más tárgyak között

Következő oldal: Vámbéry a buharai órásnál

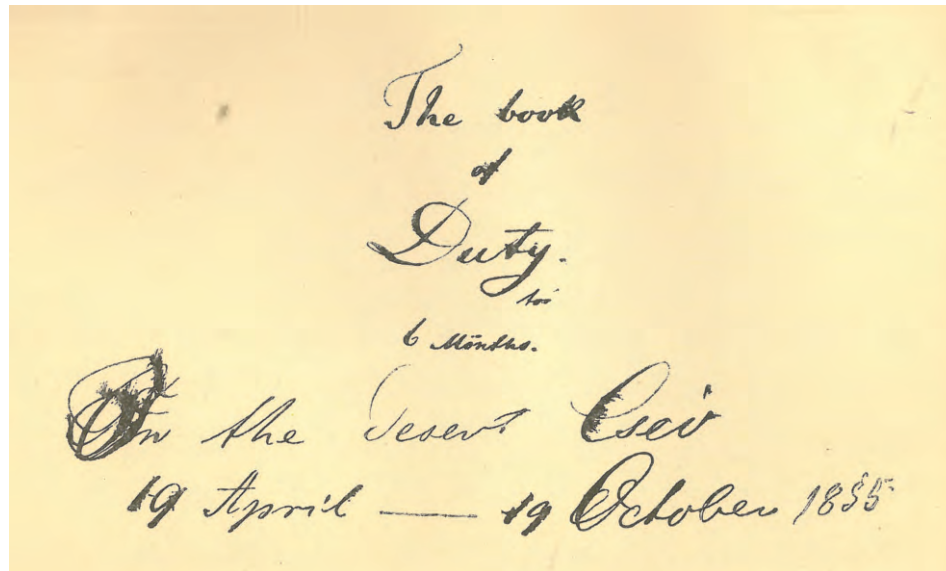
I

Iskolái

Vámbéry élettörténetének hangsúlyos eleme, hogy a tudós lényegében nemhogy diploma, de érettségi nélkül került egyetemi katedrára, ahol egészen a professzorságig vitte, s kiváló tudósok egész generációit nevelte ki.

S valóban: ha végignézzük a fiatal Wamberger Hermann iskoláinak sorát, elképesztő, hogy anélkül, hogy akár a középfokú oktatást kijárta, s leérettségi-

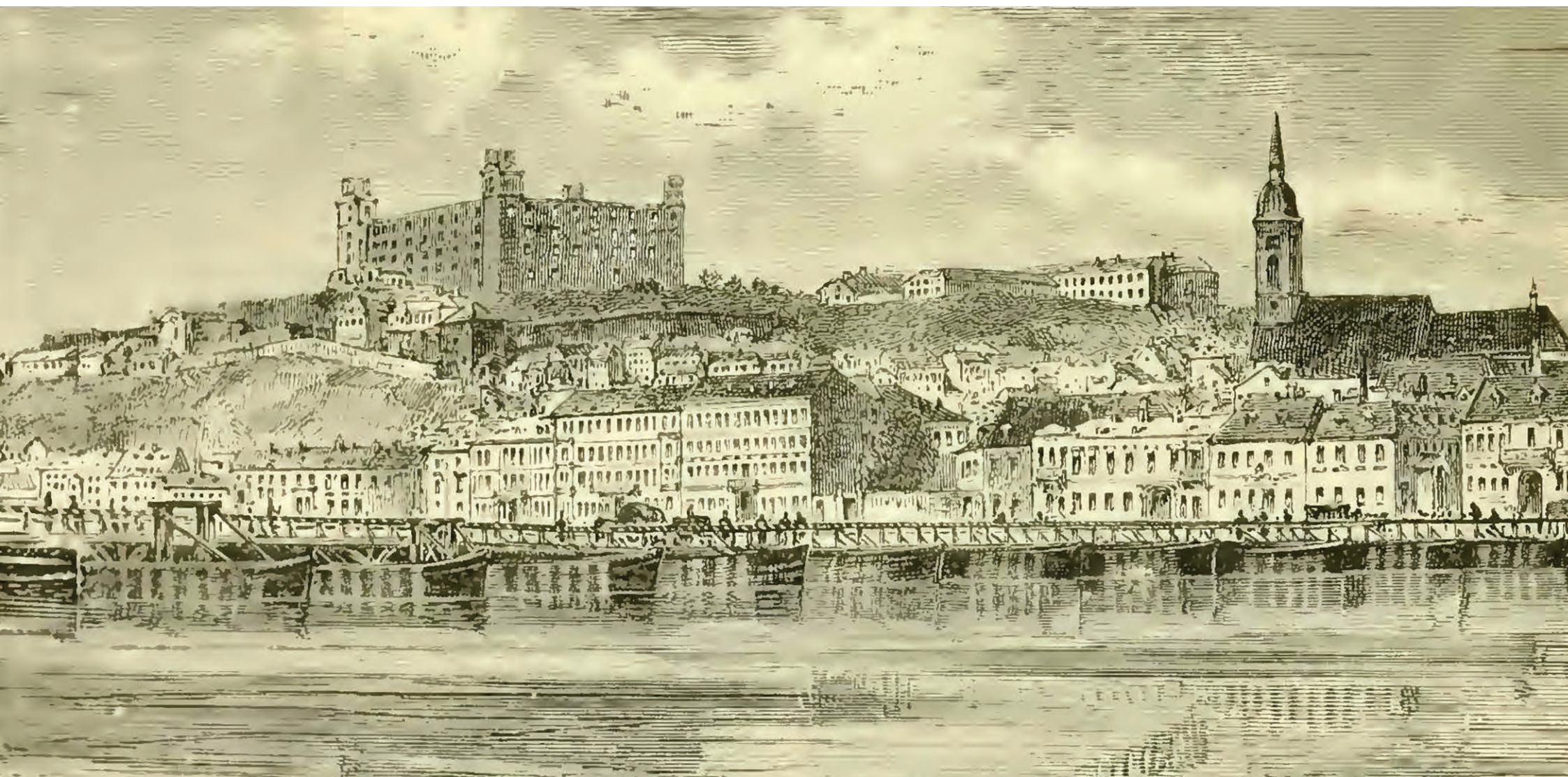
Vámbéry tanulmányi naplójának részlete

Piarista tanárok az 1860-as években

zett volna, miképp vált előbb háztanítótá, majd tudóssá, akademikussá, s végül egyetemi tanárrá.

Szerdahelyen a zsidó hitközség talmudóráira járt elsőként, ahol feltehetően az olvasást, s a betűvetést is el tudta már sajátítani. Később édesanyja a hitsorsosaik nemtetszése ellenére beíratta a protestáns hitközség elemijébe, ahová

Pozsony 19. századi látképe

Pozsony főtere 1900 körül, közepén a Roland-kúttal

egészen tízéves koráig járt. Ekkor megszakadtak tanulmányai, hiszen előbb szabóinasnak adták, majd házi nevelői és egyéb apróbb munkákat kezdett el végezni. Az ezekért kapott pénzen végül csak beiratkozhatott a szentgyörgyi piarista gimnáziumba. Itt végezte el a gimnázium első két évét 1844 és 1846 között.

Nélkülözéssel küzdve két évvel a forradalom kitörése előtt átiratkozott a pozsonyi bencés gimnáziumba, ahol 1849-ig a harmadik, negyedik és ötödik osztályt is elvégezte, de a hatodik osztályba már nem oda, hanem a pozsonyi evangélikus líceumba jelentkezett. Ezt azonban már nem fejezte be. Az 1850–1851-es tanévben, 18 évesen végleg kimaradt az iskolából, de a tanulást lényegében élete végéig nem hagyta abba: folyamatosan képezve magát közel

20 nyelvet sajátított el, többek között a latint, görögöt, angolt, németet, franciát, olaszt, szerbet, orosz, szlovákot, orosz, törököt, tatárt, perzsát, arabot, dán és a svédet. Egy érettségi és diploma nélküli nyelvzenivé vált, de becsületére legyen mondva későbbi tudományos vitái során viszont mindvégig elismerte, hogy rendszeres egyetemi oktatásban nem részesült, s ami tudást elért, azt önerejéből, saját magát képezve szedte össze, s erre rendkívül büszke is volt.

Az evangélikus líceum Pozsonyban

T

Tanítóskodás

Miután Vámbéry félbeszakította iskolai tanulmányait, családi támogatás híján megélhetéséről saját magának kellett gondoskodnia. Mivel már ekkor több nyelven is folyékonyan beszélt, szűkös lehetőségei közül a tanítóskodást választotta hivatásául. Néha nélkülözésben, néha viszonylagos jólétben élt, de munkája mellett mindvégig volt alkalmja nyelvi tanulmányainak folytatására, s amint ő maga fogalmaz önéletírásában: *„...ez a hat év leggyümölcsözőbb tanulói ideje volt életemnek, munkásságomnak és úgyszólván ez volt tulajdonképpenváló kiindulópontja későbbi tevékenységemnek.”*

Először néhány hónapig egy szegény máriavölgyi családnál házitánítóskodott. Első komolyabb munkahelye Zsámbokréten Petrikovich kisbirtokos, császári és királyi postamester házában volt, ahol teljes ellátás és évi 150 forint fizetés ellenében vállalta, hogy a háziúr egyik fiát oktatja latin és magyar nyelvre. Vámbéry visszaemlékezése szerint azonban nem csak tanított, de tanult is a Petrikovich-háznál, mert a ház úrnője lelkiismeretesen nevelte az újdonsült tanítót a felsőbb körökben szokásos etiketre. Ennek később Vámbéry igencsak jó hasznát látta. Mivel némileg könnyelműen bánt a megkeresett pénzzel, nem sikerült félretennie azt a 16 forintot sem, ami ahhoz kellett volna, hogy a pozsonyi evangélikus líceumból megváltsa bizonyítványát, s folytathassa hivatalos tanulmányait. 1851 őszén, amikor megbízatása véget ért, nem maradt más választása, Pestre ment, hogy ott próbáljon szerencsét.

Ekkoriban az Orczy kávéház Pesten valóságos börszéje volt a tanítóknak, ahol „hivatásos” ügynökök közvetítették a tanítóskodni vágyókat, általában te-

Az Orczy kávéház

hetősebb vidéki kereskedőknek és bérlőknek. Vámbéry ekkor már hét nyelvet (német, francia, olasz, latin, héber, magyar és tót) tanítómestereként hirdette magát. Bár utóbb a közép-ázsiai rabszolgapiacokhoz hasonlította az Orczy kávéházat, végül ügynöke (egy bizonyos Mayer úr) egészen előnyös szerződéshez juttatta: a szlavóniai Kutjevóban talált neki állást a Rosenberg családnál, teljes ellátás és évi 600 forint fizetés ellenében. Az itt eltöltött másfél évet élete egyik legszebb szakaszának tartotta, ekkor tanult meg spanyolul, dánul, svédül, horvátul, valamint a török nyelvvel is ekkor kezdett el megismerkedni. A kutjevói jólétnek az vetett véget, hogy gyengéd érzelmeket kezdett táplálni a nála nem sokkal fiatalabb tanítványa, Emília iránt, s a ház úrnője, Emília édesanyja ezt nem nézte jó szemmel.

Az Egyetemi Könyvtár díszterme 1880 körül

Ezt követően rövid látogatást tett Dunaszerdahelyen édesanyjánál, majd Bécsben próbált szerencsét, ahol állást ugyan nem talált, de megismerkedett többek között a kor legkiemelkedőbb osztrák keletkutatójával, báró Joseph von Hammer-Purgstallal, aki biztatta a keleti stúdiumokban való további elmélyülésre. A bécsi kitérőt egy hosszabb pesti tartózkodás követte, nagy nélkülözések között. Ekkoriban ismerkedett meg Garay János költővel, az Egyetemi Könyvtár főkönyvtárossal, aki nagy segítségére volt a későbbiekben is, s akinek a révén megismerkedett a kor egyik legnagyobb magyar költőjével, Vörösmarty Mihállyal is.

Pest után Kecskemétre került, ahol egy évig tanítószkodott a Schweiger családnál, s ahol megismerkedett Ballagi Mórral, a teológus-nyelvésszel, aki igen

sokat segített neki a keleti nyelvekben való elmélyedésben, ugyanis ekkor a török nyelv mellett már arabul is tanult. Ugyancsak a Ballagi-háznál ismerkedett meg a korszak másik legendás költőjével, Arany Jánossal, akivel hosszú évekkel később, amikor már mindketten Pesten éltek, gyakran találkoztak Dunaparti sétáik során is.

Ezt követően még három helyen vállalt tanítói állást Vámbéry: Csévpusztán Schauengel úréknál hat hónapot töltött, s itt szabadidejében a görög nyelvvel ismerkedett. Majd a szomszédos Pót-Harasztpusztán egy bizonyos Balla úréknál dolgozott, s a perzsa tudását fejlesztette tovább; végül pedig Cseténybe került, de ottani kalandjai már könyvünk egy másik lapjára tartoznak.

*Joseph von Hammer-Purgstall
portréja*

Egy igaz barát – Szilády Áron

A későbbi neves református lelkésszel, orientalistával és irodalomtörténésszel, Szilády Áronnal (1837–1922) Vámbéry Arany János révén ismerkedhetett meg. Szilády Arany János tanítványa volt Nagykőrösön, s tudjuk azt is, hogy Vámbéry többször is meglátogatta a költőt ott. Feltehetően az egyik ilyen látogatása során futhatott össze először Sziládyval. Kettejük barátsága azonban már Törökországban mélyült el, ugyanis Szilády is – hasonlóan Vámbéryhez – Sztambulban és a kis-ázsiai török területeken fejlesztette keleti nyelvekben való jártasságát 1857 és 1858 között. Ezt követően Szilády Áron előbb Debrecenben, majd a németországi Göttingenben tanult tovább teológiát. Annak ellenére, hogy más utakon jártak, jó, sőt kifejezetten bensőséges kapcsolatuk később is megmaradt, amelyre elsősorban levelezésükből következtethetünk, s amire Vámbérynek az alábbi pikáns levélrészlete is utal:

„Koritnicán 31/7 1866

...A kineveztetésem, előtted titok nem lévén, bizonyosan nem lepett meg, csakugy történt a mint Majusban megírák, ez évre docens, jövőre Rendkívüli és 3ad évre Rendes, a fizetésem pedig egyszerre 1350 ft. Tehát kibaszta a papoknak, mert a császár kinevezett, és így az első Kalvinista vagyok, ki Pázmán két fogyasztja...”

Vámbérynek Sziládyval közös jó barátja volt Budenz József, a későbbi neves nyelvész is, akivel viszont a tudós évtizedekkel később éles tudományos vitába keveredett az ún. „ugor–török háború” kapcsán (lásd még alább). Az eleinte el-

Szilády Áron

*Tiszt. Szilády Áron Urnak
őszinte barátságából
Vámbéry*

Szilády Áronnak dedikált, fotó alapján készített metszet Vámbéryről 1864-ből. A dedikáció szövege: „Tiszt.[elt] Szilády Áron Urnak őszinte barátságából Vámbéry”.

választhatatlan három cimbora levelezésükben keleti becenévvel illette egymást: Vámbéry a Sztambulban kapott Resid nevet használta, Szilády volt Harun, Budenz pedig Juszuf. Szilády egyébként nem lehetett túl szorgos levélíró, mert Vámbéry gyakran panaszkodott elmaradt üzeneteire a Budenznek írt leveleiben.

Jellemző Szilády és Vámbéry barátságára az az eset is, amiket Szilágyi Dániel (akiről alább még szintén lesz szó) sztambuli könyvkereskedő 1885-ös halála után Vámbéry közbenjárására a Magyar Tudományos Akadémia vásárolta fel Szilágyi hagyatékának egyik részét, míg a másik felét a jóbarát, Szilády Áron váltotta meg a kiskunhalasi református kollégium számára, amelynek 19. század végi felvirágoztatása épp az ő nevéhez köthető. Ez a gyűjtemény később jó okot szolgáltatott arra Sziládynak, hogy munkát adjon Vámbéry egyik legtehetségesebb tanítványának, a turkológus Thúry Józsefnek, aki 1888 januárjától nem csak latint és magyart tanított a halasi gimnáziumban, de a keleti kéziratok feldolgozása és általában a könyvtár rendezése is az ő feladatává vált.

Budenz József

A

A csetényi zshiványkaland

Vámbery tanítóskodásának utolsó állomása a Veszprém vármegyei Csetény, a Bakony mélyében megbúvó apró falu volt, ahol önéletírása szerint addigi élete legnagyobb kalandjába bonyolódott:

„Pestre mentem, honnan fél esztendei várakozás után nem kevésbé jó állást kaptam Csetényben, Veszprém vármegyében, az odaváló bérlő, Grünfeld úr házánál. Ez volt az utolsó nevelői állásom Magyarországon és az a szeretetteljes bánásmód, a melyben Grünfeld úr művelt és nemes érzelmű családja részesített, a legkedvesebb emlékeztetést hagyta lelkemben változatos és közben-közben eléggé küzdelmes tanítói pályafutásomról. Csak egy szomorú eset fűződik a Bakony e csendes falujában való tartózkodásomhoz, de ez az egy eltörölhetetlenül megmaradt emlékezetemben. 1856 november 11-ének egy esős estéjén történt, a

Csetény címere

mikor, tizig jóízű beszélgetés közben töltve az időt a családdal, épen készültem visszavonulni az udvarban levő szobámba. Abban a pillanatban, midőn kinyitottam a pitvarajtót és ki akartam lépni az udvarra, nem csekély ijedelemmel láttam, hogy egy sereg álarczos ember áll előttem; az egyikök mellen ragadott és erős lökéssel belódított a szobába, a többi pedig e közben berohant utána. A megré-

Betyárok

múlt család minden egyes tagját lefogta egyikük és halállal fenyegettek mindenkiket, a ki a száját kinyitni merészné. Most már világos volt, hogy rablóbanda tört a házra a Bakony erdejéből; kétségtelenül az a hír szabadította reánk, hogy Grünfeld úr az előző napon tetemes pénzzel tért haza a pesti vásárról. [...] Grünfeld úrtól minden pénzét és értékét elszedték. Oda is adott vagy húszezer forintot, de mikor a vad haramiák ezzel sem érték be és egyikük mellére szögezte puskája csövét a családfőnek, én nem bírtam tovább, felugrottam és mellemlre húzva a gyilkos fegyver csövét, reáírvalltam: – Ha már ölni akarsz, lőjj agyon engem, nekem nincs feleségem és gyermekem, könnyebb lesz nekem a halál! – A rablóvezérre, ki politikai menekült lehetett, és úgy látszik, az osztrák megtorlás elől vonult az erdő menedékébe, nem volt hatás nélkül e beszédem, mert intésére a czinkosok letettek a vérontásról, összekapták a pénzt és az érték tárgyakat s felforgatva az én szobámat is, a melyből azonban nem vihettek el mást, mint egynehány kötetjét a magyar remekíróknak, eltávoztak és reánk zárva az ajtót, ott hagytak bennünket a sötét szobában. Reám nézve szomorú vége lehetett volna e borzalmas éjszakai jelenet utójátékának is. A zirczi járásbírósnak az a sajtószertű ötlete támadt, hogy bennem, az akkor már a Tudós Akademiával összeköttetésben álló magyar tudósban, titkos bűntársát kereste az egykori rebellekből álló rablóbandának. Arra alapította ezt a gyanúját, hogy én nyitottam ki nekik az ajtót és, nem szólva könyveimről, minden kárvallás nélkül menekültem meg a támadásból. Egy buzgó magyarfaló hivatalnok már azon a pon-

ton volt, hogy vizsgálati fogságba vessen engem, kit Kossuth-kutyának nézett és nincs benne semmi kétség, hogy hónapokig sanyargattak volna közönséges gonosztevő gyanánt, ha sikra nem száll mellettem a jó Grünfeld és nem tesz bizonyosságot teljes ártatlanságomról. A napkelet verőfényes tájai helyett könnyen juthattam volna minden hibám nélkül a fegyház sötétségébe! A derék Grünfeld család házában való tartózkodásommal tanítói pályám véget ért. Közben meggyökeresedett bennem a gondolat, hogy teljes komolysággal reálépek az eddigi tanulmányaimnak megfelelő pályára és végét vettem az ábrándképek vad hajszolásának. Szilárdul elhatároztam tehát, hogy haladéktalanul a Keletre megyek és bármily nehezemre esett odahagyni kényelmem nyugalmas kikötőjét, megtettem a szükséges lépéseket az elutazásra.”

Előző oldalon:

A csetényi Holitscher-kastély, épült 1747 előtt, átépítették 1852 és 1860 között

A zirci járásbíróság régi épülete

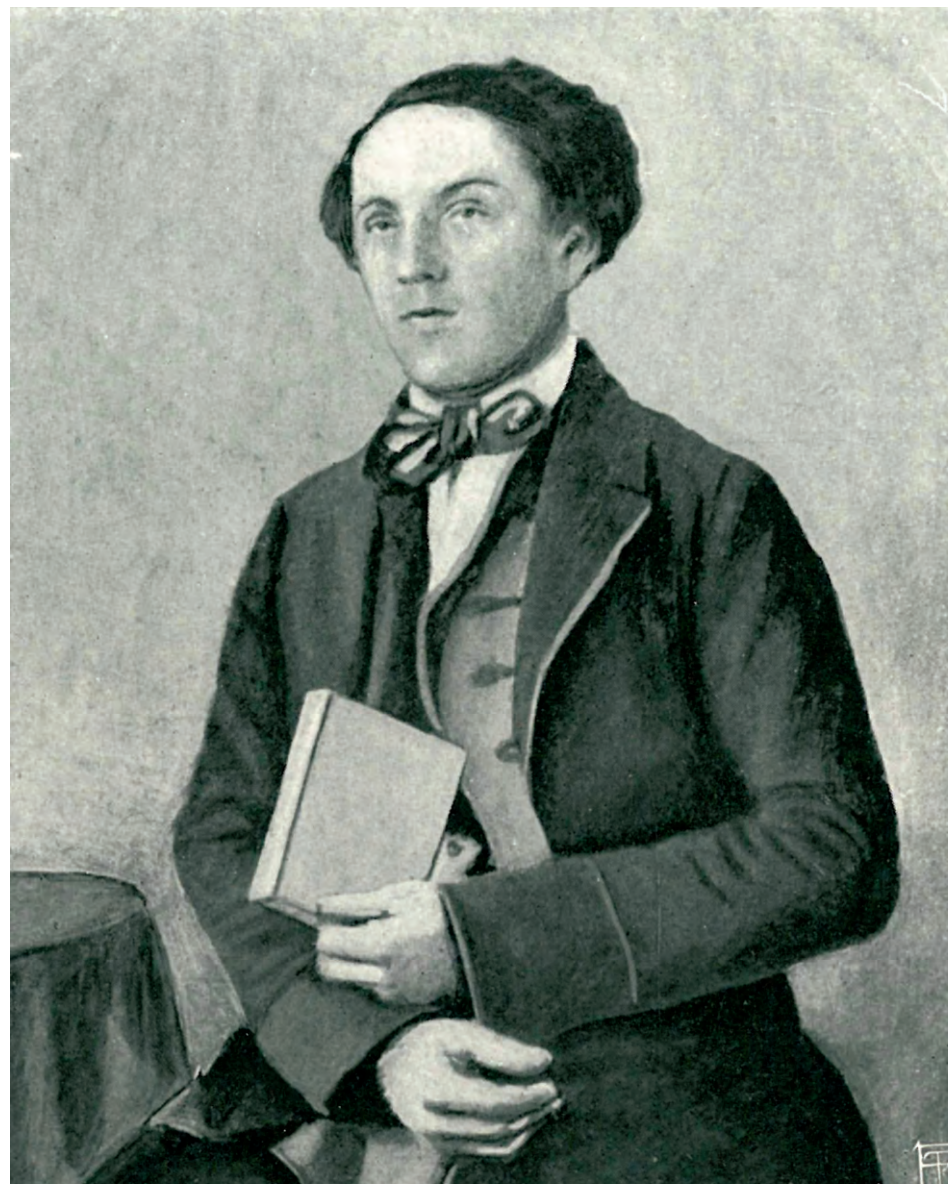
A

Az első fotó

Vámbéry gyerekkorából nem ismerünk egyetlen fotót sem, ami korántsem meglepő, hiszen az első korai fotografiai módszereket, a dagerrotípiát és a talbotípiát csak 1839-ben mutatták be, az 1832-ben született Vámbéry ekkor már 7 éves volt. A fotográfia magyarországi megjelenésére pedig még további egy-két évet várni kellett. Arról nincs tudomásunk, hogy a szegény zsidó családból származó Wamberger Hermannt bárki is lerajzolta vagy megfestette volna gyerekkorában, s ez nem is nagyon valószínű.

Vámbéry első ismert arcképe, egy feltehetően talbotípiái eljárással (erre utal az is, hogy a kép nagyon hasonlít egy kisméretű akvarellhez) készült portré 1854-ből származik, Vámbéry ekkor már 22 éves volt. A kép egy jól öltözött, félhosszú hajú, borotvált fiatalembert ábrázol ülve, felöltöben, mellényben és fehér ingben, csokornyakkendőben, tehát a kor divatjának megfelelő viseletben, könyvvel a kezében. A kép ránk maradt egyik verziója Vámbéry autográf megjegyzését tartalmazza sajnos töredékesen: „Ezen kezdetleges f[é]nykép? 18[...] kész[ült?] kecskeméti tartózkodásom alatt. 22 [éves koromban?] Prof. Vámbéry [...]” A kép készítése idejét, Vámbéry önéletírása, a *Küzdelmeim* képaláírása alapján tudjuk azonosítani.

A képaláírás szerint a Kecskeméten készült fotó alapján készült másolat megjelent Vámbéry *Küzdelmeim* című önéletírásában is, de leközltek a *Vasárnapi Újság* 1904. évi egyik számában is (amely újságnak nem mellesleg Mikszáth Kálmán volt akkoriban az egyik főmunkatársa). Külön érdekesség, hogy amennyiben a kép valóban Kecskeméten készült, akkor komoly kérdések merülnek föl a készítő személyazonosságával kapcsolatban is, tekintettel arra,

A fotó egy részlete

Vámbéry első fotója

hogy a kecskeméti fotográfia alapítója, Simonyi Antal az eddigi adataink szerint csak két évvel később, 1856-ban alapította meg első fotóműtermét a városban. Ha azonban az évszám és a helyszín valóban helyes, akkor két évvel korábbra kell tennünk az első kecskeméti fotográfiák elkészítését, függetlenül Simonyi Antal személyétől és munkásságától. Ekkoriban jártak az országot vándorfotográfusok is, így nagyon valószínű, hogy az egyikük fényképezhetett le az ifjú Vámbéryt.

P Pest-Buda

Vámbéry Ármin életében több város is meghatározó szerepet játszott, de Pest-Buda, majd Budapest mindenképpen kitüntetett helyet foglalt el, hiszen mozgalmas életének legnagyobb részét ebben a városban élte le. Amikor 1851 őszén szegény sorsú tanítóként először költözött Pestre, a város képe még tá-

vol állt attól a Budapeستől, ami 62 évvel később szemtanúja volt a világhírű Vámbéry professzor halálának és temetésének.

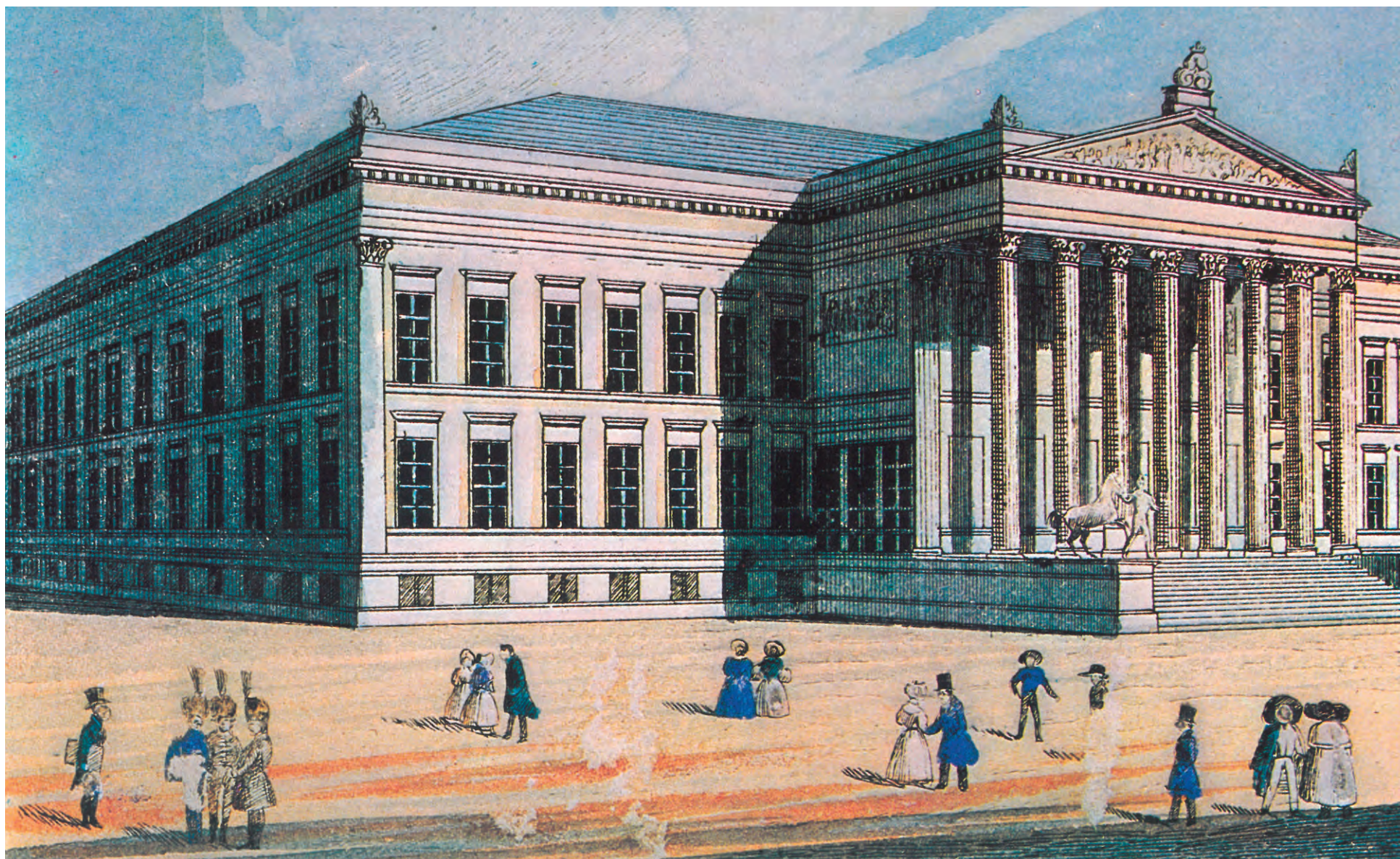
1905-ben megjelent önéletírásában így írja le első benyomásait a városról: „Pest, a mai Budapest, Magyarország virágzó szép fővárosa, nyomát sem mutatta még akkor mostani fényének és nagyságának, mert a megtorlásnak a szabadságharcot követő napjai a szomorúság és a mélabú árnyékát vetették a városra és lakóira.”

Azonban a későbbi, 1867-es kiegyezés megnyitotta az utat a város fejlődése előtt. Buda, Pest és Óbuda hivatalosan 1873. január 1-én egyesült, s a város inentől kezdve rohamléptekkel indult meg a világvárossá válás útján. Az 1870-es és 1880-as években hatalmas fejlesztések mentek végbe a város infrastruk-

Pest-Buda a 19. század első felében

Következő oldal: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete

túrájában is. 1871-ben elkezdték építeni az Andrássy utat (1886-ig ezt Sugárútnak hívták) és törvényt hoztak a Nagykörút építéséről is. 1874-ben a fogaskerekűt adták át, 1876-ban pedig elkészült a második Dunán átívelő híd, a Margit híd is. 1877-ben megindult a villamosközlekedés és ugyanebben az évben megnyitották a Nyugati, hét évvel később pedig a Keleti pályaudvart. Ugyancsak 1884-ben épült meg az Operaház épülete is.

A városfejlődés további lendületet vett az 1896-os millenniumi ünnepek közeledtével. Ekkoriban épült ki a Városliget és készült el a kontinens második földalattija, a millenniumi földalatti vasút. 1902-re megépült a neogótikus stílusú Parlament épülete is. Budapest ezekben az évtizedekben nyerte el mai karakteres arculatát, amely már Vámbéry halálakor is egy európai léptékkel mérve is modern és prosperáló nagyváros képét mutatta.

Sztambulban

Vámbéry 1857 márciusában Pestről indult tehát el első keleti útjára, mely Konstantinápolyba vezetett. Tudós jóakaróinak (báró Eötvös Józsefnek, Ballagi Mórnak és másoknak) a támogatása azonban csak az odáig vezető hajóútjának költségeire volt épp szűkösen elegendő. Kezdeti nehézségeiben a főleg 1848-as emigránsokból álló ottani népes magyar közösség szintén szegény sorsú képviselői nagy segítségére voltak ugyan, de Vámbéry is ügyesen használta ki török nyelvtudását, s nyilvános felolvasásaival és szavalásaival teremtette elő a mindennapi betevőjét. Ekkoriban Vámbéry gyakorlatilag koldusszegényen élt Sztambulban, sokszor csak egy padon aludt.

Kiemelkedő nyelvtelisége azonban hamarosan hozzásegítette első biztosabb megélhetést jelentő munkáihoz is: kezdetben ismét magántanítványokat vállalt. Ezek egyike a levantei származású sztambuli dán főkonzul volt, akit dán nyelvre tanított, a másik pedig egy hirtelen meggazdagodott török, aki az akkori divatnak megfelelően franciául akart megtanulni. Nála nyílt lehetősége megismerkedni az oszmán elit képviselőivel, s nála sikerült elsajátítania a kifinomult török társasági nyelvet és viselkedést is, aminek nagy hasznát vette később. Hamarosan honfitársa, Kmety György ajánlására a lefelsőbb török körökhöz tartozó Husszein Daim pasa házában lett házitanító. Kmety, az egykori honvéd tábornok,

Vámbéry 1857-es akadémiai ajánlólevele

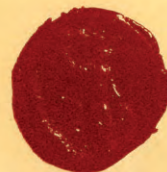
*Regia Academia Scientiarum Hungarica
Lecturis Salutem!*

Virum Iuvenem Hermannum Vamberger, Hungarum Szerdahelyiensem, qui se totum studiis linguarum dedit, eoque scopis, ut idiomata orientalia in ipsa eorum patria uberius sibi propria redderet, simulque popularum horum scientiam, literas, moresque accuratius cognoscat: adoras Turcicas peregrinationem instituit: precibus eius satisfacientes Viris, quibus cultura ingenii cordi est, qua iuvenem bonorum morum, et amore scientiarum flagrantem, literis his nostris optime commendamus, rogamusque, ut ei in ceteris oris consilio et auctoritate sua succurrere non dedignentur.

*Datum Pesthini, in Regia Acad. Scientiarum,
die 14. Aprilis, Anno 1857.*

Academiae Hung. Praeses Baro Josephus Eötvös,

*Dr. Franciscus Jolly
Ac. Hung. a Secretis*

Az Aranyzarv-öböl, szemben a Galata-torony

aki azután Iszmail pasa néven a török hadseregben futott be komoly karriert, 1861-ben Londonban telepedett le, ahol később ismét találkozott az időközben világhírűvé vált Vámbéryval is.

A fiatal magyar Husszein Daimtól kapta később híressé vált török nevét, a Resid efendit, amelynek első része 'rendes', 'becsületes' jelentésű, még a második az írástudók megnevezésére szolgált. Az itt töltött évek alatt saját bevallása szerint „teljesen törökké vált”, s megnyíltak számára az ajtók a korabeli Sztambul legfelsőbb köreiig. Ugyancsak ebben az időben tett szert az iszlám kultúra és szokások olyan mély ismeretére, amely lehetővé tette számára később, hogy második keleti útján (melynek során bejárta az addig európaiak számára meg-

közelíthetetlen Közép-Ázsia számos kánságát is) török dervisnek adja ki magát, de ekkoriban kezdi meg önálló tudományos kutatásait is, melynek eredményeit is ekkortájt kezdi el sorban publikálni.

Összességében tehát elmondható, hogy Vámbéry leleményességének, szorgalmának és kiemelkedő nyelvtelhetségének köszönhetően nemcsak, hogy kiválóan feltalálta magát az Oszmán Birodalom fővárosában, de fényes karriert is befutott néhány éves ott-tartózkodása idején. Abban az amúgy is sokszínű Sztambulban, amely a *Tanzimat*nak (jelentése: 'reform', 'újászervezés') nevezett oszmán reformkorszak időszakát élte, s folyamatos változásban, mozgásban volt.

A Szülejmánije mecset

Sztambuli városkép

Szilágyi Dániellel

Vámbéry következő fontosabb portréja már Törökországban készült el, 1857-ben vagy nem sokkal utána. A képen Vámbéry a neves isztambuli tolmáccsal, orientalistával, műgyűjtővel, Szilágyi Dániellel látható.

Szilágyi Dániel (1830–1885) debreceni teológushallgatóként az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kitörését követően huszárnak állt, a szabadságharc bukását követően viszont Kossuthal együtt vonult törökországi emigrációba, s végül Isztambulban telepedett le. Már ott tanult meg kiválóan törökül. Idővel rendkívül elismert tolmáccsá vált, majd antikváriumot nyitott. A korabeli Isztambul egyik legkiválóbb könyvszakértője lett, s nemcsak nyomtatott könyveket, de kéziratiratkaságokat is gyűjtött. Nem volt véletlen tehát, hogy Vámbéry maga kereste a kapcsolatot Szilágyival, aki azonban gyakorta korholta a fiatal magyar tudóst, hogy túl sokat ír, ő maga ugyanis nem értett feltétlenül egyet azzal, hogy az elért tudományos eredményeket mindenképpen és minél gyorsabban publikálni kellene.

A különleges fotón a két távolba szakadt magyar hosszúra növesztett szakállt és bajuszt visel (ez az első kép, mely Vámbéryt szakállal és bajusszal ábrázolja). Egy kis, kör alakú asztal mellett ülnek egy-egy széken, kezükben sétabotot, Vámbéry könyöke alatt könyv, mindkettőjük fején török fejfedő: fez. (Vámbéry láthatóan szeretett egyébként fejfedőt viselni, a fez mellett az ismert fotóin látható turbánban, kepesben (toki/dopa), cilinderben, keménykalapban (ún. bowlerban) és otthoni „házisapkában” is.)

Vámbéry Szilágyi Dániellel

A minden bizonnyal beállított kép hangulata különös, a két férfi nem a kamerába néz, hanem egymás felé fordul, mintha egy feszült beszélgetés kimerített pillanatát látnánk: balról Szilágyi, jobbról az ifjú, tüzes tekintetű Vámbéry. A kép kétség kívül akkor születhetett, amikor Vámbéry már Isztambulban élt egy ideje. Felvette már a török szokásokat, viseletet és otthonosan érezte magát az oszmán fővárosban.

A jelen emberében persze könnyen felmerülhet a kérdés, hogy az egyébként mosolygós, meleg szívűnek leírt emberek is a 19. század fotográfiáin miért olyan kimértek és szigorúak mint ezen a páros portrén. Ennek roppant egyszerű oka van: a hosszú expozíciós idő miatt annak érdekében, hogy a kép „ne mozduljon be” szükség volt a fotók főszereplőinek merev testtartására és arc kifejezésére.

Vámbéry végül sokat tett azért is, hogy Szilágyi Dániel páratlan kézirat- és könyvgyűjteménye (amely 500 kéziratot tartalmaz, ezek közül 438 török, a maradék pedig arab és perzsa nyelvű) a műgyűjtő és antikvárius 1885-ös halálát követően nem szóródott szét, hanem Magyarországra kerülhetett.

Szilágyi Dániel szobra Hajdúhadházon

Szilágyi Dániel emléktáblája Hajdúhadházon, szülőháza falán

A

A legfelsőbb török körökben

Bár Vámbéry egy krajcár nélkül érkezett meg az Oszmán Birodalom fővárosába, meglehetősen gyorsan bekerült a legfelsőbb török körökbe. Már az önmagában egy különálló albumot megtöltene, ha Vámbéry minden török barátját, ismerősét és bizalmasát be szeretnénk mutatni, így itt csak néhányat emelünk ki a legjelentősebbek közül.

Vámbéry szoros kapcsolatokat ápolt Mehmed Fuad pasával (1814–1869), aki nyitott volt a birodalom modernizációjára (azaz az úgynevezett *Tanzimat*-reformmozgalomra), az európai stílusra és kultúrára. Több más fontos tisztség betöltése mellett 1861 és 1866 között nagyvezírként szolgált Abdul Aziz szultánt (uralkodott: 1861–1876). Vámbéry állítása szerint nemcsak a reformoknak, de a magyaroknak is nagy barátja volt, szellemes megjegyzéseinek pedig egész sorát idézi önéletírásában. Kapcsolatukról így ír: *„Hozzám mindig kegyes hajlandósággal volt, de azt tartotta rólam, hogy tudásszomjam, ha nem érek el vele gyakorlati eredményeket, csak olyan, mint mikor az éhező egy pohár vizet kér...”*

Ahmed Sefik Midhát pasával (1822–1884) a korábbiakban már említett Husszein Daim pasánál ismerkedett meg. Ekkor Midhát még titkárként élt náluk, s Vámbéry a francia tanulmányaiban segédkezett neki, amiért cserébe ő az oszmán nyelv és a muszlim kultúra mélyebb megismerésében volt az ifjú magyar tudós segítségére. Később Midhát pasa a kései *Tanzimat*-korszak meghatározó alakja lett, s az 1876-os első oszmán alkotmány atyjaként tartják ma számon.

Fatma szultána (1840–1884)

Ahmed Sefik Midhât paşa (1822–1884)

*II. Abdul Hamid szultán (1842–1918,
uralkodott: 1876–1909)*

Mehmed Fuad Paşa (1814–1869)

A későbbi II. Abdul Hamid szultánt (1842–1918, uralkodott: 1876–1909) szintén első keleti útja során ismerte meg Vámbéry, amikor az még egészen fiatal volt. Történt ugyanis, hogy felkérték, hogy Ali Galib paşa feleségének, Fatma szultánának (1840–1884) legyen a francia tanára, aki az akkori szultán, I. Abdul Medzsíd (uralkodott: 1839–1861) leánya volt.

Vámbérynek a nyelvórák alkalmával a hárem melletti szobában kellett ülnie, s előkelő hölgytanítványa a szomszéd szobából egy függönyön keresztül

érintkezett vele. A helyiségbe, ahol Vámbéry ült, rendszeresen bejárt egy kamasz fiú is, a szultána öccse. Évtizedekkel később ismét találkoztak: Vámbéry ekkor már világhírű tudósként és utazóként jelent meg audiencián a hajdani kamasz fiúnál, aki addigra II. Abdul Hamid néven az Oszmán Birodalom ura lett. Az ezt követően kialakult egészen személyes viszonyuk európai hírnévre tett szert.

Tudományos Akadémiával

Ezt a támogatást Vámbéry sohasem felejtette el. Ezért élete hátralévő részében mindvégig az Akadémia aktív, pártoló tagja maradt. 1868-tól egészen haláláig tagja volt az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának, 1876-ban az

Báró Eötvös Józsefnek írott levele

[illegible]

Akadémia rendes tagjainak sorába lépett. 1877. január 15-én megtartott székfoglalója *A török-tatár nyelvek szónyomozási szótáráról* címet viselte. 1893-ban tiszteleti taggá választották, egy évvel később pedig már akadémiai igazgatósági tag lett belőle. Vámbéry temetésén, 1913. szeptember 17-én az Akadémia testületileg jelent meg, s az akadémikusok nevében Vámbéry talán leghíresebb tanítványa, Goldziher Ignác (1850–1921) tartotta meg a gyászbeszédet.

Vámbéry fia, Rusztem apja halálát követően közvetlenül az Akadémiának ajánlotta fel apja kézirat- és könyvgyűjteményének azon részét, amelyet nem vásárolt fel tőle korábban a New York Public Library. Ezen kívül Vámbéry személyes levelezésének jelentős része is az Akadémiához, pontosabban annak kéziratárhoz került.

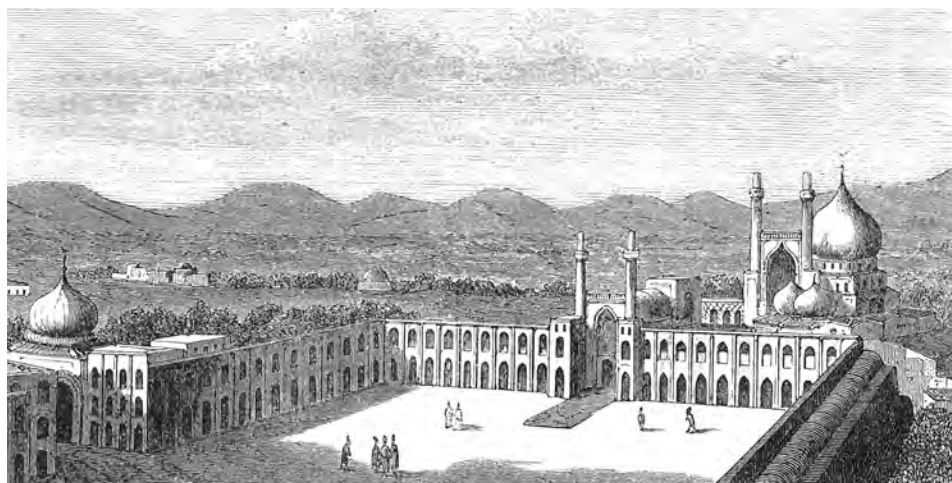
A Magyar Tudományos Akadémia épülete a Széchenyi (Rudolf) rakpart felől

P

Perzsiai utazás

Vámbéry friss akadémiai ajánlólevelével a zsebében 1861-ben érkezett vissza Konstantinápolyba. Visszatérését követően azonnal hozzálátott, hogy előkészítse közép-ázsiai utazását; tisztában volt azonban vele, hogy céljához Perzsián keresztül vezet majd az útja.

Az a tény, hogy Vámbéry meglehetősen negatív véleménnyel volt a Kádzsár-kori (1789–1925) Perzsia viszonyairól, nem különösképpen meglepő. Egyrésztől róla köztudott volt a szekuláris társadalomba és a technikai fejlődésbe vetett hite, s az ezt képviselő Brit Birodalom csodálata, így a nyugati

Az iszfaháni sah mecset Vámbéry ottjártakor

Nagy Kürosz állítólagos sírja Paszargadaiban ma

szemmel meglehetősen elmaradott Perzsia és annak erősen vallásos világa eleve távol állt a magyar keletkutatótól. Vámbéry ráadásul az iszlám szunnita ágához tartozó Oszmán Birodalom fővárosában, Konstantinápolyban „szocializálódott”, ennek szokásait és nyelvét csaknem hibátlanul ismerte és beszélt, amikor először eljutott a tizenkettes síta iszlámot követő, tehát a szunnitákkal alapvetően ellenséges Perzsiába. Az iszlám két irányzatának követői közötti évszázados ellentéteknek köszönhetően Vámbéry perzsiai fogadtatása sem volt éppen barátságos, hiszen szunnita muszlimnak hitték őt. Minden bizonnyal ezek a negatív élmények is hozzájárultak Vámbéry Perzsiát érintő sommás véleményének kialakulásához.

Vámbéry kétszer is keresztülutazott Perzsián második keleti útja során, amelynek fő célja az addig európaiak számára ismeretlen Közép-Ázsia felfedezése volt. Első ott-tartózkodása valamivel hosszabbra sikerült, mint azt eredetileg tervezte egy a mai Afganisztán területén kirobbant fegyveres konfliktus miatt, amelynek köszönhetően majdnem egy évet, 1862 májusától 1863 márciusáig tartózkodott Perzsiában. Ezen időszak alatt bejárta az országban található valamennyi fontosabb síita zarándokhelyet (Rej, Qom, Síráz, Maszad, Qadamgáh, Iszfahán), sőt eljutott Perszeopoliszba is. Az egykori zsidó Wamberger Hermann, akkor már Vámbéry Ármin, példátlanul büszke volt magyarságára, magyar öntudatára. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy amikor második magyarként (az első Maróthy István volt 1839-ben) a régi perzsa Akhaimenida-dinasztia szakrális fővárosában, a nagyszerű Perszeopoliszban járt, úgy döntött, hogy egy graffitit hagy Maróthy felirata mellett a helyszínen és az egyik ókori építményre a „*Vámbéry Á, 1862. Éljen a magyar!*” feliratot karcolta, ami mind a mai napig látható.

Perszeopolisz romjai ma

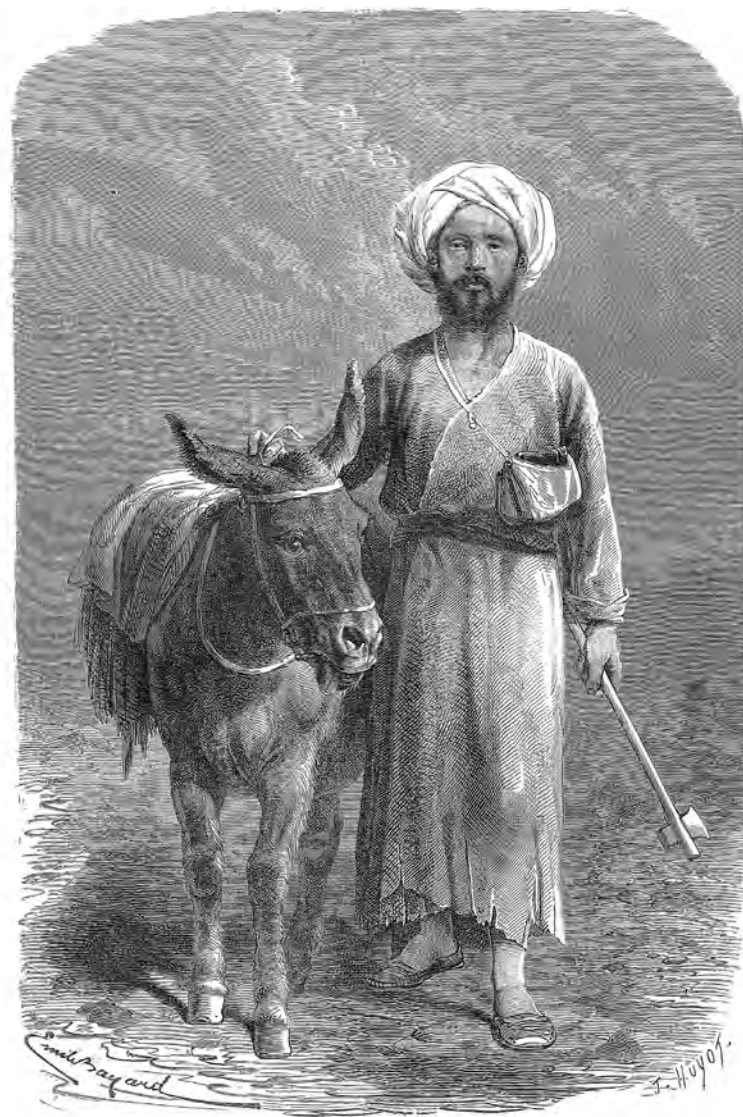

Vámbéry graffitija Perszeopoliszban

P Perzsiától Híváig

Vámbéry Ármin második keleti útjának tulajdonképpeni fő célja az akkoriban még szinte teljesen ismeretlen közép-ázsiai kánságok felfedezése, megismerése volt. Ez a vidék mindaddig az európaiak számára csaknem megközelíthetetlennek bizonyult. Maga Vámbéry is említ útleírásában olyan korábban ott járt brit utazót (Arthur Conolly), illetve diplomatát (Charles Stodart) akik sajnálatos módon életüket veszítették közép-ázsiai útjuk során. (Mindkettőjüket a buharai kán végeztette ki kémkedés vádjával.) A közép-ázsiai kánságok idegen- és főleg európai ellenességének fő oka az volt, hogy a Brit és az Orosz Birodalom ezekben az évtizedekben hatalmas versengésben állt a Közép-Ázsia feletti befolyás megszerzése érdekében (ezt a versenyt „Great Game”, azaz a „Nagy játszma” névvel is szokták illetni). Míg az oroszok északnyugati irányból próbálták kiterjeszteni a fennhatóságukat, addig az angolok az indiai szubkontinens és Afganisztán irányából tettek kísérletet a befolyásuk növelésére. Az iszlám szunnita ágához tartozó kánságok – köztük a Vámbéry által bejárt Hívai Kánság és a Buharai Emírátság – a fentiek hatására még jobban elzárkózott a külvilág elől.

Ezeknek a körülményeknek volt köszönhető, hogy Vámbérynek álruhában, egy többszörösen hamis identitás védelme alatt sikerült csak sértetlenül végigjárnia ezeket a vidékeket. Álcájának felépítésében sokat segített, hogy az MTA-tól kapott latin nyelvű ajánlólevelén kívül sztambuli pártfogóitól is kapott ajánlóleveleket. Ezek az oszmánli (oszmán török) nyelvű levelek az Oszmán Birodalom teheráni nagykövetének Hajdár efendinek a figyelmébe ajánlották az utazót, de nem a magyar tudós Vámbéry Ármin,

Resid efendi

hanem a konstantinápolyi művelt körök megbecsült tagját, Resid efendit. Resid efendit (azaz Vámbéryt) azután Hajdár ajánlotta be Teheránban egy a mekkai zarándoklatról éppen turkesztáni otthonukba visszaigyekező keleti török (khokandi, jarkandi, akszui és kasgari) zarándokokból álló karavánhoz, mint az oszmán szultán titoknokát. Bár Vámbéry kiválóan beszélt az oszmánli nyelvet és ismerte a török szokásokat, útitársai az ajánlók személye miatt érezhettek némi kétséget az utazó dervis kilétének valódiságával kapcsolatban. A karaván egy afgán tagja és vezetője is egyenesen nyugati kémnek vélték, s végig meglehetősen bizalmatlanul bántak vele. Mindezek és a sok egyéb viszontagság (az időjárási viszonyok és a sivatagok jelentette életveszély, az állandó útitársnak bizonyuló élszökök, bolhák és tetvek) ellenére Vámbéry végül sikeresen megoldotta nehéz feladatát és többretegű álcáját (a szultán titoknoka, kolduló dervis) fenntartva végül sikerrel járta be a saját maga által kitűzött útvonalat. Az álcázás valószínűleg megmentette a tudós életét, de finoman szólva sem segítette elő Vámbéry tudományos érdeklődésének kielégítését. Jegyzeteket is csak lopva, titokban tudott készíteni, s azokat is csupán arab írással, de magyar nyelven, hogy elkerülje a lebukást.

Vámbéry arab betűkkel, de magyarul írott sorai Közép-Ázsiából

شهادی مصر بالایک نوروز یک چتورتا یک روم
۲-تورت قرووی یوبر دورت قوپولا یک تاپ لا قاش
روصقات قلا نم سابر بیوم فای اوتونک از دیتی
قوصیاس قورقاردی -

Vámbéry találkozása a mollákkal Teheránban, még európai ruhában

A körülbelül 80 tevét és mintegy 40 zarándokot számláló karaván (s köztük egy bicegő, fokosára támaszkodó idegen dervis) végül 1863. március 22-én indult el Teheránból, az akkor legbiztonságosabbnak vélt útvonalon. Előbb a Kaszpi-tenger partja mentén haladtak északnak, majd az Atrek folyón átkelve, kelet felé átvágtak a türkmén sivatagon, el egészen Híváig.

Kolduló dervis

*A hívai kán
téli palotája
Vámbéry korában*

Híva

A 16. század elején önállósult Hívai Kánságot 1804-től a Kongrat-dinasztia (1804–1920) uralta. A belső feszültségek – törzsi széttagoltság, az ott élő nomádok és a letelepültek ellentétei – mellett a szomszédos nagyhatalmak egyre növekvő nyomása mind nehezebb helyzetbe hozta a közép-ázsiai államot. Az Aral-tótól délre a Szir-darja és Amu-darja folyók között elterülő kánságot

„A hívai kán kihallgatásán”

észak, északnyugat felől az orosz terjeszkedés, délnyugatról pedig a perzsa expanziós törekvések fenyegették, miközben keleti szomszédjaival, a Kokandi Kánsággal és a Buharai Emirátussal sem volt felhőtlen a viszonya. Ilyen körülmények között talán nem is annyira érthetetlen miért volt Vámbéry odaérkezése idején a Szajjid Muhammad kán (uralkodott: 1856–1864) által vezetett állam rendkívül bizalmatlan az idegenekkel szemben.

Vámbéryék karavánja 1863. június 3-án érte el Híva városát és csak június 27-én álltak tovább. A kán főembere, a Sztambult is megjárta Sükrullah hamar bizalmába fogadta Resid efendit, ami nagyban megkönnyítette Vámbéry itt-tartózkodását. A szunnita kánságban a szunnita világ kalifájaként is számon tartott oszmán szultán és fővárosa amúgy is nagy tiszteletnek és megbecsülésnek örvendett, ami szintén jó hatással volt Vámbéry megítélésére. Vámbéry nem töltötte az egész időt Hívában, hanem Sükrullah kíséretében egy 18 napos utazást tett a kánság területén fekvő Kungratba, de erről az utazásáról

meglehetősen szűkszavúan számolt csak be az utazó későbbi munkáiban. A kungrati kirándulás mellett persze volt ideje bejárni a híres város minden nevezetességét és megismerkedni Híva lakóival.

A hívai Icsán-Kala Dzsuma minaret Vámbéry korában

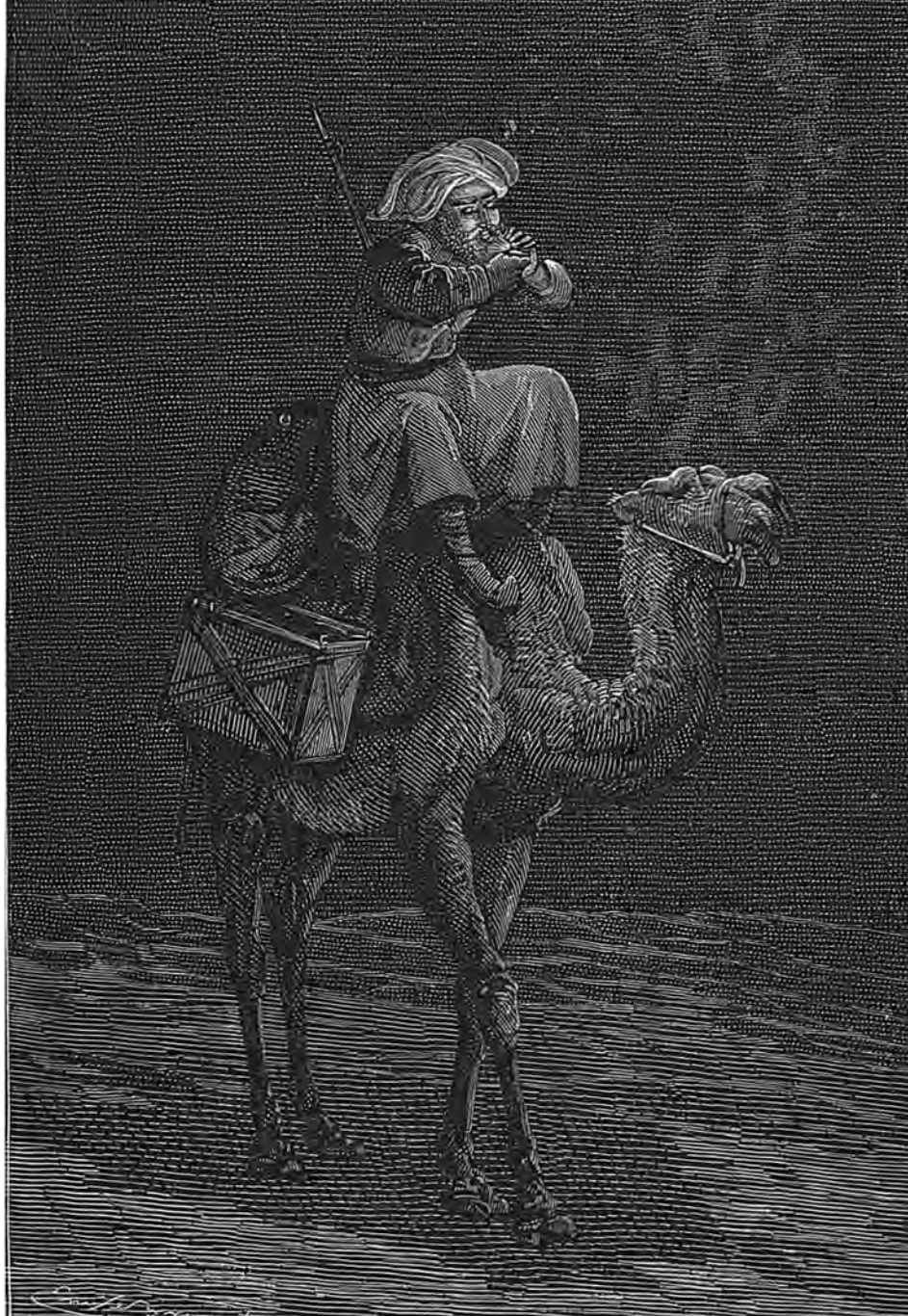
B Buhara

Az 1785-ben alapított Buharai Emirátust a Mangit-dinasztiába tartozó Mozaffar al-Dín b. Naszralláh (uralkodott: 1860–1886) uralta Vámbéry utazása idején. Kánsága a Zeravsan-folyó alsó folyása mentén terült el, az egykori Tanszoxánia területén (azaz a mai Üzbegisztánban), s a főváros, Buhara mellett a Selyemút egyik régi központja, Szamarkand is az állam része volt. Nem sokkal Vámbéry ott járta után, 1868-ban az oroszok legyőzték a kánt és 1873-tól Hívához hasonlóan itt is saját protektorátusukat hozták létre.

A Hívából Buharába vezető út nem túl hosszú, de megpróbáltatásokkal tarkított volt Vámbéryék karavánja számára: a rettenetes hőség és a vízhiány mellett még egy homokviharba is belekeveredtek a Khalata sivatagban és a rablólóktól is tartaniuk kellett. A hőség, a vízhiány és a rablók mellett még volt azonban egy további ádáz ellensége a zarándokoknak útjuk során: a férgek, tetvek és bolhák hatalmas hada. A nyüzsgő karavánszerájok forgatagában ugyanis nemcsak a kereskedők, rabszolgák és Közép-Ázsia mindenféle nációja fordult meg nagy számban, hanem ezek a kellemetlen élőlények is, akiktől fürdés lehetőségének híján nemigen lehetett megszabadulni.

Mivel megérkezésük idején (1863. július 12-én) a kán távol volt, ezért a kán egyik főembere, Rahmet bi vezette a várost. Rahmetnek azonnal gyanús lett Vámbéry, így először kémeit küldte utána, majd mikor ezek nem tudták lebuktatni, magához hívatta, s a dervisnek a kán ulemái ('vallástudósai') előtt kellett számot adnia az iszlámban való jártasságáról. A vizsgákon Vámbéry

Vámbéry teveháton tájolóval a sivatagban

olyan jól megfelelt, hogy amikor 18 napi ott-tartózkodás után elhagyta a várost Szamarkand felé, még ajánlólevelet is kapott Rahmet bitől, bár mint később megtapasztalta, ez a levél jó eséllyel kétértelmű üzenetet tartalmazhatott. Erre abból következtetett Vámbéry, hogy a buharai emír, akivel Szamarkandban találkozott, már találkozásuk első pillanataiban meglehetősen bizalmatlan volt vele szemben.

*Mohammed Alim kán (uralkodott: 1911–1920)
buharai emír fotója*

A buharai Ark erőd Vámbéry korában

Szamar kand

Timur Lenk (uralkodott: 1370–1405) egykor fényűző fővárosa a 16. század legvégétől a buharai uralkodók fennhatósága alá került, s bár egykori csillogásából sokat veszíthetett addigra, biztosra vehető, hogy Vámbéry látogatása idején is még lenyűgöző látványt nyújtottak a közép-ázsiai iszlám építészet csúcsteljesítményei közé tartozó épületei. Miután korábbi társai nagy részétől még Buharában elbúcsúztak, Vámbéryék kompániája mindössze két szekérre olvadtt, s különösebb nehézségek nélkül teheték meg az utat a Buhara és Szamar kand közti, a korábbi viszontagságoktól mentes útszakaszon. Mivel a buharai emír Mozaffar al-Dín b. Naszralláh kokandi hadjáratából való visszaérkezésére még pár napot várni kellett, így Vámbérynek bőven maradt ideje nemcsak Timur Lenk sírját (türbéjét) és mecsetjét, de számos más kegyhelyet is – mint például a Hazrat-i Sáh-i zinda – végiglátogatni a városban és környékén.

Több mint nyolc nap elteltével Vámbéry már a nyugatra visszavezető útját készítette elő, amikor a győzedelmes hadjáratából megérkezett az emír, s népünnepélyt tartottak a városban, aminek másnapján nyilvános audienciát (*arz*) tartottak. Vámbéry két kedves zarándoktársával, Hadzsi Bilállal és Hadzsi Szálihhal akart az uralkodó színe elé járulni, azonban az őrség csak őt vezette az uralkodó színe elé, aki már várta őt. Vámbéry *Dervis ruhában Közép-Ázsián át* című könyvében így idézi fel az emírral folytatott beszélgetését, ami jól érzékelteti, milyen nehéz helyzetekben kellett helytállnia útja során:

„– Hadzsi! Rúmból jössz, mint hallom, azért, hogy Baháeddinnak s Turkesztán többi szentjének sírját meglátogassad.

– Igen, takhszír! (Uram!) S azért is, hogy áldott szépségeden (dzsemál-i mu-bárek, a szokásos udvariassági kifejezés) épülhessek.

– Különös. S más célod éppen nem volna, midőn oly távol országból jössz?

– Nem, takhszír! Hogy a nemes Bokharát s a bájos Szamar kandot lássam – melynek szent földjén, mint Dzsélál seikh megjegyzi, inkább fejjel, mint lábbal kellene járni –, már régtől fogva legbensőbb vágyam volt. Különben nincs más foglalatosságom, s már hosszú idő óta mint dzsihángine (világjáró) kóborlok a világban.

– Hogyan? Te, sánta létedre, dzsihángine vagy? Ez valóban különös.

– Legyek áldozatod, takhszír! (Ez a mi „bocsáss meg”-ünknek felel meg.)

Az emír bevonulása Szamar kandba

Szamarkandi látkép

Előző oldal: A Sírdár medresze a Regisztánban (a főtéren), Szamarkandban

Dicsteljes ösödnek

(nyugodjék békével!) ugyane hiánya volt, és mégis dzsibángir (világhódító) volt.

E felelet tetszett az emírnek, utazásom után tudakozódott s a benyomás felől, melyet Bokhara és Szamarkand reám tettek. Megjegyzéseim, melyeket mindig perzsa versekkel és koránidézetekkel fűszereztem, az emírrre, ki maga is molla, s meglehetősen jól beszél arabul, jó hatással voltak. Szerpajt (öltözet) és 30 tenget adatott, s azon paranccsal bocsátott el, hogy másodszor látogassam meg Bokharában.”

Szamarkandtól Teheránig

Miután Vámbéry könnyes búcsút vett két legkedvesebb zárandoktársától, Hadzsi Biláltól és Hadzsi Szálihtól, újdonsült, nagyrészt a Kokandi Kánságból származó utitársaival együtt délkeleti irányba indult Szamarkandból, s Karsin át Kerkiig jutott, ahol az Amu-darján (amit Vámbéry archaikus nevén Oxusnak hív leírásaiban) átkelve és a vámhatóságokkal hosszan alkudozva végül elhagyta a Buharai Emirátus területét. Innen a mai Afganisztán területére

Közép-ázsiai zenészek

lépve Majmanán keresztül Herát felé vették az irányt. Herátban esett meg Vámbéryval az a híres eset, ami majdnem a lebukásához vezetett. Mivel a Buharai Emírség elhagyása után sűrűn vámolatták a karavánjukat, Herátba érve a kolduló dervis szűkös vagyonszája olyannyira megcsappant, hogy lesóványodott szamarán is túl kellett adnia, de az ebből szerzett pénz sem volt elegendő a továbbjutáshoz. Így elment Szardár Muhammad Jakúb kán, az afgán király 16 éves fiának nyilvános kihallgatására, aki helytartóként működött Herátban. A palota udvarán a kán angol mintára kiképzett katonái gyakorlatoztak épp, amikor Vámbéry megérkezett, s megörülve az európai zenének kicsit el is időzött ott, a gyakorlatokat nézve. Ezt követően amikor a kán meglátta a kihallgatáson, az addigra már minden külsőségében, gesztusában és nyelvében is klasszikus kolduló dervissé vedlett Vámbéryt, így kilátott fel: „Istenemre, esküszöm, hogy ön angol!” A lelepleződés Vámbéry életébe kerülhetett volna, így hatalmas lélekjelenléttel úgy tett, mintha a fiatal kán rossz viccének tekintené a dolgot, s szerencséjére amaz, bár rövid ideig ragaszkodott igazához, végül feladta a dolgot. Évekkel később Jakúb kán angol fogságba esett, s Vámbéry csak egy bizony Sir Robert Warburton ezredes 1900-ban megjelent emlékirataiból tudta meg az előbbi eset nyitját. Az ezredes ugyanis megkérdezte a kánt: hogyan ismerte fel Vámbéryban az európaiat? Erre a kán így válaszolt:

„– Egy emeleti szobában voltam, figyelemmel kísérve csapataim díszszemléjét. Az ablakom előtt levő nyílt térségen zenekar játszott. Észrevettem egy embert, ki a lábával taktust ver a zenéhez. Tudtam mindjárt, hogy európai embernek kell lennie, mert ázsiai ember nem tesz ilyesmit. Később, midőn ez az ember feljött az én darbaromba, azzal vádoltam, hogy frengi. De ő tagadta ezt. Mindamellett nem firtattam tovább a dolgot, mert attól tartottam, hogy gyanú támad ellenében és akkor nemigen lett volna biztos az élete.”

Herátból 1863. november 10-én indult útnak, s 12 napnyi vándorlás után elérte végül a perzsiai Mashadot. Innen már a következő év elején viszonylag könnyen eljutott Teheránig, ahol végül majdnem három hónapot pihent.

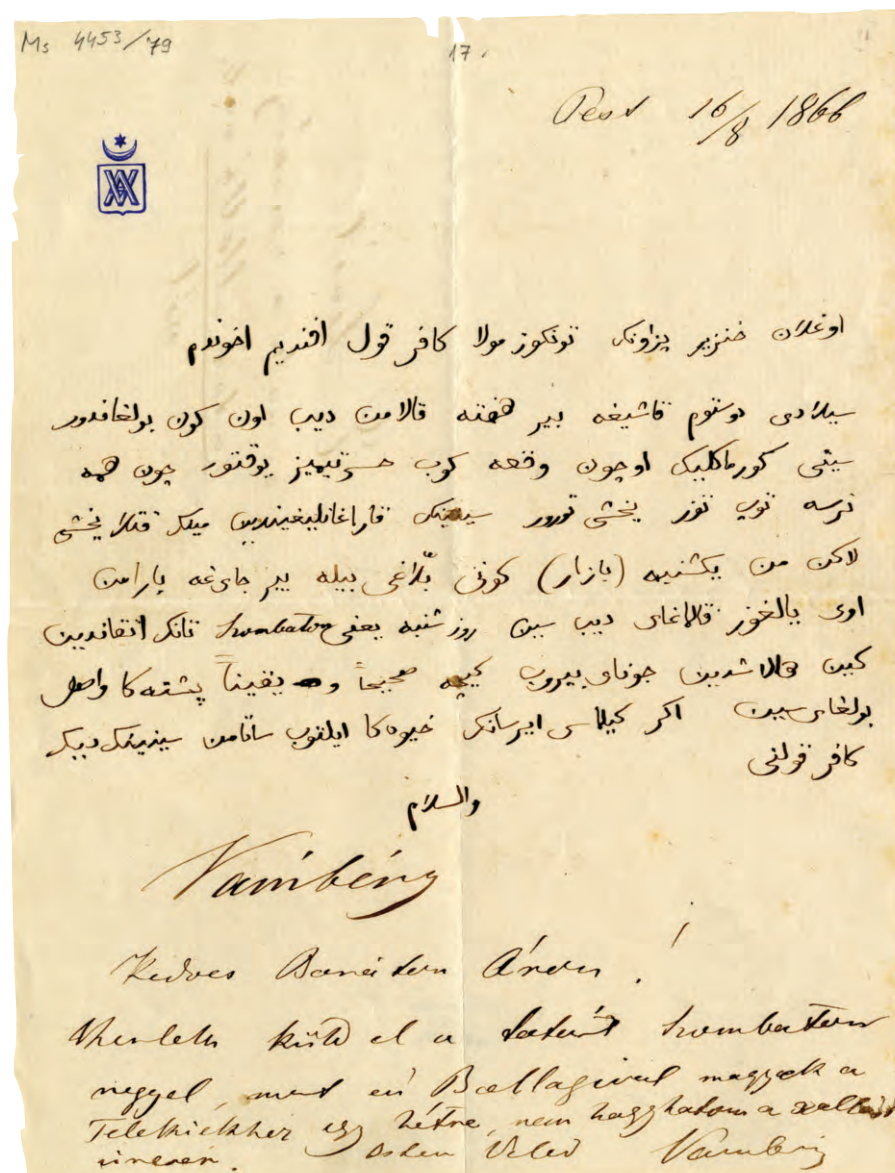
„Esküszöm ön angol!”

Sir Robert Warburton

A „tatárja”

1863 júliusában Kumrátban Vámbéryék Szamarkand felé tartó csapatához egy új zarándok csatlakozott. Ez a különös sorsú közép-ázsiai később Vámbéry életének egyik biztos pontjává, barátjává, bizalmasává vált. Vámbéry „tatárjáról” (ahogyan a korabeli sajtó nevezte őt), azaz Molla Iszhákról (1841 körül–1892) más néven Csagatáj Izsákról vagy Molla Szádikról meglehetősen keveset tudunk. Eredetileg a muszlim hívők számára kötelező mekkai zarándoklatot akarta végrehajtani, de Mekka helyett végül egészen máshova, mégpedig Magyarországra érkezett. Úgy esett ugyanis, hogy az ifjú özbeg közös útjuk során Vámbéryt mintegy mesteréül választotta, s az ál-dervis is igen megkedvelte a jólelkű ifjút. Ugyanakkor Vámbéry nem akarta kétségbe ejteni és elriasztani jóhiszemű társát, így fokról-fokra fedte csak fel előtte valódi kilétét, ami annyira jól sikerült, hogy végül Iszhák Mekka helyett Vámbéry társaságát választotta, s később, 1864 májusában együtt érkeztek Pestre. Mivel Vámbéry rövid itt-tartózkodás után hosszabb időre Londonba távozott, előbb Budenz József barátjánál helyezte el „tatárját”, majd nyárra Szilády Áronhoz küldte, Kiskunhalasra. Iszhák nagyon gyorsan megtanulta nemcsak az európai öltözködést és szokásokat, de a magyar nyelvet is, és általában véve is remekül alkalmazkodott merőben új környezetéhez. Magyar nyelvtudását mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Arany János segítségével lefordította anyanyelvére, az özbegre a *Rege a csodaszarvasról*. Vámbéryéknak végül az Akadémiai Könyvtárban sikerült számára állást találni, ahol szerény fizetés és egyéb jutatások (lakbér, tűzifa stb.) fejében dolgozott 1865 novemberétől. Az 1870-es években Iszhák Magyarországon és feltehetően Európa más részein is utazga-

Vámbéry Molla Iszháknak írt levele, hátlap

tott. Muszlim hitét sosem hagyta el, miközben családot is alapított. Tüdőtárgyatban szenvedett, s épp gyógyulni utazott a Fejér megyei Velencére, amikor hirtelen elhalálozott. Sírja a régi nadapi út melletti velencei református temetőben található a hátsó kapu közvetlen közelében.

Arról, hogy milyen is volt Vámbéry és Iszhák személyes kapcsolata, viszonylag keveset tudunk, ugyanakkor az alábbi, Iszháknak küldött keleti török nyelven íródott Vámbéry levélrészlet sokat elárul erről, de ennek értékelését már az olvasóra bízuk (a levelet Csirkés Ferenc fordította magyarra a Kovács Sándor Iván által szerkesztett *Batu kán pesti rokonai. Vámbéry Ármin és tatárja, Csagatai Izsák* (Pozsony 2001) című kötetben):

*„Kölyök, disznó, strici, malac molla, hitetlen rabszolga, uram, mesterem!
Pest 16/8 1866*

Azt mondtad, Szilády barátomnál töltesz egy hetet. Nem nagyon bánjuk, hogy nem látunk téged, mert minden a legnagyobb rendben van, és ezerszer jobb, mintha látnálak téged. Csakhogy vasárnap Ballagival elmegyünk valahová. Mivel a ház üresen marad, te szombaton napkelte után Kiskunhalasról sietve éjszákára egészen biztosan Pestre érsz. Ha nem jössz, visszaküldelek Hivába és eladlak te hitetlen rabszolga.

Üdvözöl Resid...

Molla Iszhák (Molla Szádik) sírja Velencén

A könyvet olvasó Vámbéry, Molla Iszhák társaságában

Ismét Teheránban

Vámbéry a veszélyekkel dacolva tehát végül 1864 januárjában épen és egészségesen tért vissza a perzsa fővárosba. Itt, Teheránban, napokkal visszaérkezését követően készült el a következő ismert fotó róla. A fényképet Vámbéry későbbi feljegyzése szerint még abban a hónapban, tehát januárban M(onsieur) Carlian, a perzsa király udvari fotográfusa készítette el. Abban az időpontban azonban csupán egyetlen francia fényképész működött Teheránban, őt Carllione-nak nevezték, így több mint valószínű, hogy ő volt a Vámbéry által Carliannak nevezett fényképész. Feltehetően feljegyzései és/vagy emlékei csaphatták be az emlékező tudóst.

Vámbéryt egy széken ülve, európai ruhában, zsinóros kabátban, mentében, mellényben, de török fezt viselve, zsebre dugott kézzel ábrázolja a fotó. Arcán nem nehéz észrevenni a korábbi hónapok megpróbáltatásait.

„Efélék voltak az okai annak, hogy tréfálkozva tettem meg a lóháton négy hétig tartó és a legedzettebb utast is megviselő utazást Meshedtől Teheránig, és hogy testben ugyan megfogyva, sőt a felismerhetetlenségig eltorzult arcczal, de ritka épségben és emelkedett lélekállapotban vonúltam be Perzsia fővárosába.”

A kép a Küzdelmeimben is megjelent, nyilvánvaló volt kiemelkedő fontossága Vámbéry számára: a nehézségeken győzedelmeskedő, sikerrel visszatérő tudós archetipusát testesíthette meg számára.

A Teheránba történő visszaérkezés

*1864 Január 28-án Teheránban Mr. Carlian-tól készített.
Csak két napja volt hogy európai ruhát magamra vettem,
sőt any övezetét hastmen a nyjmondtelt zsinórt, de leginkább a fűtővel
elmozgani ut jellei nagyonis láthatóak voltak.*

Vámbéry Ármin

A

A Nap és Oroszlán rend

Az 1860-as években Vámbéryről több műtermi fotó is készült. A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött egyik ilyen Vámbéry fotón a tudós a szemüvegét kézben tartva hanyagul támaszkodik egy rokokó jellegű posztamensre (kandallóra?). A másikon atillában látható, merengő arckifejezéssel, félprofilból. A két portré nyilvánvalóan nem egy időpontban készült, mert bár hasonló a zsinóros kabátban látható Vámbéry, az egyik képen sötét, a másikon viszont világos színű mellényt visel. Készítésük között ugyanakkor nem telhetett el túl sok idő sem: Vámbéry frizurája, vonásai többé-kevésbé megegyeznek.) Vámbéry ráadásul mindkét képen egy jellegzetes formájú kitüntetést visel. A kitüntetés szerencsére egyúttal segíthet a képek készítése *terminus post quem*-ének megállapításában is. Némi nyomozás után ugyanis sikerült kideríteni, hogy a Vámbéry mellkasán látható érdemrend nem más, mint a perzsa Nap és Oroszlán rend IV. osztályú kitüntetése.

Ez egy ötsugarú, áttört ezüstcsillag, a sugárnyalábokat öt zománcos levél választja el. Ezüstgyűrűs középpajzsán fekvő oroszánt és sugaras napot ábrázoló zománckép látható.

A rendet és a kitüntetést a Kádzsár-dinasztia uralkodója, Fath Alí sah alapította 1808-ban azon külföldiek számára, akik sokat tettek a perzsa államért. Az első kitüntetett Sir John Malcolm brit tábornok volt 1810-ben, de megkapta a kitüntetést Ivan Paszkevics orosz tábornok vagy Sir George Hayter neves brit festőművész is.

Vámbéry számos kitüntetést és érdemrendet kapott élete során, az egyik első viszont valóban a Nap és Oroszlán rend kitüntetése volt, amelyet 1864-ben

Banátország
Vámbéry.
LENGYEL S

Teheránból való távozásakor kapott meg a perzsa sahtól, Nászer al-Díntől (uralkodott: 1848–1896). Ez a momentum magyar önéletírásában (a *Küzdelmeimben*) furcsa mód nem jelenik meg, csak a kötet angol nyelvű kiadásában. Ugyanakkor útleírásában, a *Dervisruhában...* című kötetében olvasható a részlet, mégha rövidítve is: „*A királynak egyébiránt, úgy látszott, megtetszett előadásom, minthogy egy rendjellel s ami még becsesebb, egy perzsa sállal ajándékozott meg. Az első, egy egyszerű ezüstdarabot megkaptam ugyan, azonban az utóbbit, melynek legalábbis 50 arany az értéke, a miniszter, úgy hiszem, jobbnak látta magánál megtartani, mert ez a teheráni udvarnál egyáltalában nem tartozik a ritkaságok közé.*”

Azért azt látnunk kell, hogy a Vámbéry által a könyvben „egyszerű ezüstdarabnak” titulált kitüntetés valójában igencsak megtisztelő lehetett a kutató számára, nem véletlen, hogy több fotóján is feltűzte azt. Nem mellesleg a későbbi években készült fotóin – hiába kapott utána a világ minden részéről ilyen-olyan kitüntetések – már egyetlen egy érdemrendet sem visel, talán nem ok nélkül.

Dedikált műtermi fotó. Készült 1865-ben, Balatonfüreden

*A Nap és Oroszlán
rend kitüntetése*

*Vámbéry Ármin
mellén kitüntetéssel,
valamikor 1864 és 1870 között*

V

Viisszatérés Európába

Vámbéryt már Perzsiában lelkesen fogadták az ottani európai diaszpóra legkülönbözőbb tagjai. Legutóbbi hírük az utazóról az volt, hogy szerencsésen megérkezett Buharába, így már jó ideje nem tudtak hogyléte felől semmit, s a legkülönbözőbb híresztelések keltek szárnyra sorsával kapcsolatban. Így nem is volt csoda, hogy amikor meggyötört, de épségben visszatért közép-ázsiai kalandjáról, mindenki nagyon örült neki és a legnagyobb figyelemmel hallgatták beszámolóját. Sir Charles Alison, a teheráni angol követ megkérte, hogy írjon beszámolót utazásáról és ajánlólevelekkel látta el többek között Lord Palmerston miniszterelnökhöz és Sir Henry Rawlinson keletkutatóhoz és diplomatához. Az orosz nagykövet, Giers is meginvitálta Szentpétervárra, de Vámbéry politikai nézeteire és magyar származására hivatkozva ez elől kitért. A híre Konstantinápolyban is megelőzte az utazót, így az osztrák internuncius és Aali pasa nagyvezér már mindent tudtak róla, amikor 1864. március 28-án Tebrizen és Trapezunton (ma Trabzon) át megérkezett Sztambulba, hogy onnan rövidesen továbbutazzon Európába. Pestre végül 1864 májusában érkezett meg gőzhajóval.

Azonban hiába volt Vámbéry nagy megindultsága szülőföldjének viszontlátásakor, a magyar köz- és tudományos élet nem igazán vett róla tudomást. Egyedül régi jó barátja, báró Eötvös József fogadta elragadtatott lelkesedéssel, s az Akadémián rajta kívül csak Szalay László titkár fogadta nagy örömmel. Ilyen körülmények között Vámbéry végül úgy döntött, hogy továbbáll Angli-

Vámbéry cilinderes portréja

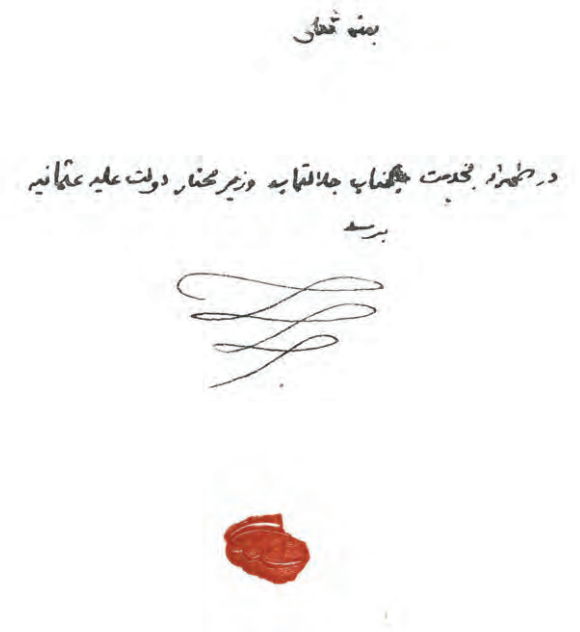

ába, hogy ott adja ki úti beszámolóját, mivel korábbi tapasztalatai alapján úgy vélte, ott kedvezőbb fogadtatást kaphat mind személye, mind pedig munkája. A Teheránban Sir Charles Alisontól kapott, s Anglia legfelsőbb köreinek meghatározó személyiségeihez szóló ajánlólevelei is inkább arra ösztönözték, hogy hazáját mielőbb hátrahagyva a Napkelet után a Napnyugat felé vegye az irányt. Az utazáshoz azonban pénz kellett, s végül csak Eötvös báró közbenjárására volt hajlandó gróf Dessewffy Emil, az akadémia akkori elnöke meghitelezni Vámbérynek az utazás költségeit, de azt is rendkívül megalázó feltételek mellett: a keletkutatónak letétbe kellett tennie nála legbecsesebb kincseit, a közép-ázsiai utazása alatt szerzett keleti kéziratait. Ez a megalázó eljárás még évtizedekkel később is, *Küzdelmeim* című önéletrajzának összeállításakor is keserű sorok lejegyzésére ragadtatta az idősödő Vámbéryt.

Sir Henry Rawlinson

*A teheráni török
követnek küldött levele*

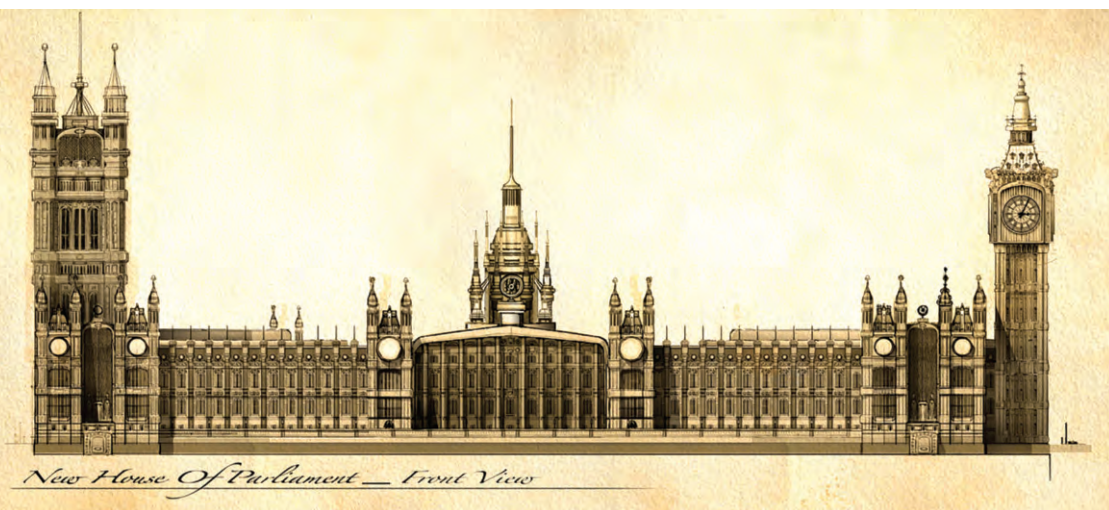

L

London

Vámbéry a hazai fogadtatás miatt csalódottan, ugyanakkor mégis optimistán indult el Londonba, s már útjának közbülső állomásain is érezte a felé irányuló mind nagyobb figyelmet. Már Bécsben cikkeztek róla az újságok, s Németországban az akkoriban igen jelentős *Kölnische Zeitung* című lap is interjút készített vele.

Londonba érkezve egy igen különös eset történt Vámbéryval, amire még évtizedekkel később sem tudott magyarázatot adni. A doweri vonaton, egy névjegykártyája tanúsága szerint Smithnek nevezett úrral ismerkedett ösz-

A brit parlament épülete

szé, s amikor elmesélte neki Londonba jövetelének okát, a nagylelkű idegen először hotelszobát bérelt neki, majd egy lakást, amelynek első havi lakbérét is kifizette.

Vámbéry mindenesetre hamar túltette magát a furcsa eseten, s elkezdte végigjárni azokat az embereket, akikhez a teheráni angol nagykövettől ajánlólevelet kapott. Mintegy a magyarországi élményei kontrasztjaként a londoni elit

A Paddington pályaudvar a 19. század végén

a legmelegebb fogadtatásban részesítette őt, s hamarosan a legmagasabb körökbe lett bejáratos. Folyamatosan kapta a vacsora-, ebéd- és egyéb meghívásokat, Londonban mindenki vele akart találkozni, mutatkozni. Önmaga kinti sikerének csúcspontjaként a Royal Geographical Societyben (Királyi Földrajzi Társaságban) prezentált előadását tartotta, amiről még a *Times* is írt másnapi számában. Vámbéry tisztában volt vele, hogy Angliában hagyománya volt a felfedezők iránti rajongásnak, sőt ennek hátterét is pontosan látta. Ahogyan ő fogalmaz önéletrrásában:

„Hiszen Németországban, a szigorúan tudományos élet hazájában is sokkal csekélyebb érdeklődést keltett utazásom, mint Angliában és Oroszországban, hol a kormányok figyelmét részint politikai, részint gazdasági érdekek fordították e tájakra és nélkülözhetetlenné tették ez addig hozzáférhetetlen országok behatóbb ismeretét.”

Londoni útjának legmaradandóbb eredménye mégis talán az volt, hogy Lord Strangford keletkutató összeismertette John Murray-vel, akit akkoriban a kiadók fejedelmének hívtak, s akinek könyvkiadójánál maga a királynő is meg kívánta jelentetni elhunyt férje emlékiratait. Vámbérynak végül egy anyagi szempontból kevésbé, jövője szempontjából viszont kifejezetten előnyös megállapodást sikerült kötnie a kiadó vezetőjével, így Londonba jövetelének fő célja is megvalósult: kiadták első könyvét Angliában.

Londonban készülhetett ez az elmosódott kép Vámbéryról

Jellegetes londoni utcaképet a 20. század elején

F Előkelő angol barátok

Angliai útja tehát meghozta Vámbéry számára a vágyott siker és a nemzetközi elismertség mellett a legfelsőbb angol körök barátságát is. Az angol követ felszólítására még Teheránban elkészített útleírása végül eljutott az angol miniszterelnökhöz, Lord Palmerstonhoz is, akivel ennek köszönhetően ismerkedett meg, s akivel a későbbiekben is gyakorta tárgyalták ki Anglia ázsiai helyzetének főbb kérdéseit. Saját maga így emlékszik a korabeli angol kormány első emberére:

„Az akkori vezető államférfiak közt leginkább lord Palmerston személyéhez vonzódtam. A franczia könnyed modorával és a német alaposságával megáldott igazi brit férfiút ismertem meg benne; a politikust, ki óriási emlékező tehetséggel teljesen otthonos volt a külügyek mérhetetlen területének legapróbb részleteiben, s a kinek pontos ítélete volt Törökország, Perzsia és India földjéről és népéről. Úgy tetszett, mintha fejében tartaná a Kelettel és Nyugattal váltott diplomáciai jegyzékek javarészét; s nekem különösen azok a tréfás megjegyzései tetszettek, melyeket beszélgetés közben, egy-egy bon-mot kapcsán ejtett bele a rendkívül komoly kérdésekbe.”

De Vámbérynek nemcsak az angol arisztokráciával, hanem magával a királyi családdal is jó kapcsolatai voltak. Többször járt személyes kihallgatáson Viktória királynőnél is (uralkodott: 1823–1901), de Viktória fiával, a későbbi királlyal, VII. Edwarddal (uralkodott: 1901–1910) is kifejezetten bensőséges, baráti viszonyt ápolt, sőt a Brit Birodalom uralkodója lett egyetlen fiának,

Vámbéry 1869. március 10-én Angliában készült portréja

Saundersham,
Norfolk.

April 28/89.

My dear Professor,

It may interest
you to see the
internal telegram
which I received
this morning &
have replied to it.

Believe me,

Sincerely yours

Albert Edward.

Edward 1889. április 28-án küldött levele Vámbérynek.
A levél szövege: „Kedves Tanár Úr! Talán érdekelni fogja
Önt a mellékelt távirat, melyet ma reggel kaptam, s amelyre feleltem is.
Maradok önnek őszinte híve Albert Edward.”

VII. Edward és felesége 1896-ban

Vámbéry Edwardtól kapott ajándékai

Viktória császárnő

Rusztmennek a keresztapja. Edward több ízben is felköszöntötte Vámbéry születésnapja alkalmából (egy ízben elegáns ezüstedényeket ajándékozva neki), s még walesi herceggként tett egyik magyarországi látogatása idején a következő történet esett meg:

„A midőn pedig, budapesti látogatása alkalmával, észre vette, hogy a magyar főurak nem adják meg az írónak a Londonban megszokott tiszteletet, társas összejövetelt rendezett és karonfogva, tüntetőleg az ő társaságában lépett a terembe s e szókkal mutatta be az összegyűlt főuraknak: – My friend, Prof. Vámbéry; barátom Vámbéry professzor!”

A

A Pesti Egyetem tanára

Vámbéry zajos nemzetközi sikereit követően kérvényezte a bécsi udvarnál, hogy egyetemi tanárrá nevezzék ki a Pesti Egyetemen. Kérését Mailáth György magyar udvari főkancellár is támogatta, ellenben a tanügyi tanács kifogásolta iskolázottságának hiányosságait, s végül csak tanítói kinevezését támogatták. Pesti egyetemi kinevezését végül 1865. július 20-án írták alá. A keleti nyelvek nyilvános rendes „tanítójaként” kezdte meg a működését. Nem kellett sokat várnia, hogy „tanítóból” előre lépjen: 1868. április 4-én nyilvános rendkívüli tanár, majd 1870. július 21-én nyilvános rendes tanár lett. Így ő lett a budapesti bölcsészkar egyik első zsidó származású professzora, aki nem mellesleg valóban nemzetközi hírnév volt. Ami persze nem azt jelentette, hogy igaza lett volna a német *Gubernatis* irodalomtörténeti lexikonnak, amely szerint Vámbéry akkortájt az oxfordi egyetem tanára volt. A Pesti Egyetem egyébként 1881-ben díszdoktorává avatta, de a dublini Trinity College is hasonló megtiszteltetésben részesítette több mint húsz évvel később, 1902-ben.

Nagyon izgalmas az egyetemi almanachból kikeresni Vámbéry óráit mondjuk az 1883–1884-es tanévben:

Első félév:

„Török-tatár nyelv; hétfőn, kedden és csütörtökön d. u. 3–4-ig (Dr. Vámbéry Ármin ny. r. [nyilvános rendes] tanár – VII. sz. tanterem)

A pesti Egyetem tanára 1873-ban

Délszibériai-török tájbeszéd; hétfőn, kedden és csütörtökön d. u. 2-3-ig (Ugyanazon tanár – Ugyanott)

Szaadi Gulisztanja (persa olvasmány); szerdán és szombaton d. u. 3-4-ig (Ugyanazon tanár – Ugyanott)”

Második félév:

„Török-tatár nyelv; kezdők számára; hétfőn és kedden d. u. 2-3-ig (Dr. Vámbéry Ármin ny. r. [nyilvános rendes] tanár – VII. sz. tanterem)

Kemalpasazade Mohacs-name-ja; hétfőn, kedden és szerdán d. u. 3-4-ig (Ugyanazon tanár – Ugyanott)

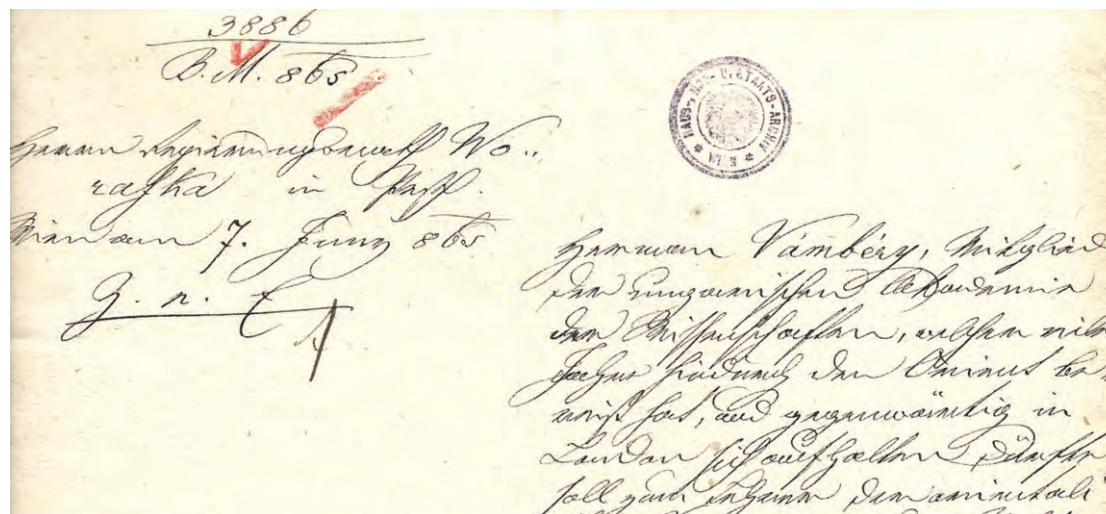
Divani Hafiz Szudi commentaria; pénteken és szombaton d. u. 2-3-ig (Ugyanazon tanár – Ugyanott)

Török társalgás; hetenkint kétszer, később meghatározandó időben (Ugyanazon tanár)”

Érdemes ideidézni Herman Ottó egyik képviselőházi beszédét, melyet 1885. január 23-án mondott el a magyar egyetemek helyzetéről. Ebből pontosan kiderül, hogy Vámbéry ezért a sok óráért, világhírű tudósként mennyit is keresett fizetésén felül a tandíjak után járó összegekből a Pesti Egyetemen:

„T. ház! Legelőször előveszem a bölcsészeti facultást, előre bocsátva, hogy a budapesti tudomány-egyetem rendes tanárainak fizetése 2,500 frt és 1,500 frt a rendkívülieké. Ezekhez csatlakozik 400 és 300 frt lakbér. Már most, t. ház, a bölcsészeti karnál az 1883-4-ki tanévben a fizetésen felül a tanpénzek után befolyt jövedelmek a következők [173] voltak: Margó Tivadar kapott 3,118 frtot,

A Szerb utca a Királyi Pál utca sarkáról nézve, szemben a Magyar Királyi Tudományegyetem (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtudományi Kar).

Részlet Vámbéry egyetemi oktatói kinevezéséből

a krajczárokat elhagyom; Than Károly 5,997 frtot; Szabó József 2,627 frtot; Kerékgyártó Árpád 1,960 frtot; Télyf Iván 442 forintot; Hatala Péter 36 frtot; Horváth Árpád 73 forintot; Lubrich Ágost 322 frtot; Hunfalvy János 116 frtot; Vámbéry Ármin 16 frtot; Jurányi Lajos 3,154 frtot; Kondor Gusztáv 149 frtot; Salamon Ferencz 79 frtot; Budenz József 96 frtot; Eötvös Lóránt 3,301 frtot kapott.”

Árulkodó adat, hiszen az órákat látogató hallgatók után határozták meg ezeket az összegeket! Vámbéry tehát a 2500 forintos fizetése mellé csupán 16 forintot kapott az óráit látogató hallgatók után, szemben például Eötvös Lóránttal, aki ezért már 3301 forintot kapott.

Vámbéry egyébként 1905-ben vonult végleg nyugalomba, s ezzel a keleti nyelvek tanszéke is megszűnt egy időre a budapesti egyetem bölcsészkarán.

A

Arisztokraták, tudósok, keletiek

A Baji Etelka és Csorba László szerzőpáros által Budapesten 1994-ben megjelentett látványos kötetben, a *Kastélyok és mágnások. Az arisztokrácia világa a századvégi Magyarországon. Válogatás a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára anyagából* című album 126. oldalán megjelent egy különleges fotó. A csoportképen számos ismert és teljesen ismeretlen személy között ott látható Vámbéry Ármin is.

A kép felirata szerint a fotó „*Az Arábiában járt magyar expedíció tagjait*” ábrázolja. A kép alatt a képen látható személyek mindegyikét felsorolta a szerzőpáros. Ülő sor, balról jobbra: Zichy Jenő gróf, jemeni arab, afgán, perzsa, Vámbéry Ármin (Vámbéry hagyományos „attribútumával”, egy nyitott könyvvel jelenik meg a képen) és Wrede herceg. Álló sor, balról jobbra: Lázár Kálmán gróf, Torma Károly, Vay Sándor (térdel), Bethlen Sándor gróf, Grafenreid Emanuel báró és Vay Béla báró.

Az ismeretlen személy által készített fotó a szerzőpáros szerint 1863–1864-ben készülhetett. A kép valóban egyedülállóan érdekes, de sajnos az alatta olvasható megállapítások nem állják meg a helyüket: a kép semmiképp sem készülhetett 1863-ban, hiszen Vámbéry csak 1864-ben tért vissza közép-ázsiai utazásáról. S bár a fotón látható személyek azonosítása pontosnak tűnik, azonban az 1860-as évek közepén Arábiában nem járt semmiféle magyar expedíció, ezek az urak így együtt meg különösen nem fordultak meg ott. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy Vámbéry maga sem járt Arábiában, azaz az Arab-félszigeten, hiszen legdélebben Perzsiában fordult meg.)

Egy rendkívüli fotóról van tehát szó, amelyen különösen izgalmas a neves magyar arisztokraták és tudósok megjelenése mellett az ismeretlen jemeni arabnak, perzsának és afgánnak titulált keleti csoport feltűnése, de a kép eredetének és készítésének pontos körülményeit további kutatásoknak kell majd idővel tisztáznia.

*A Magyar Nemzeti Múzeum történeti fényképtárában
található csoportkép. Az ülő sorban jobbról
a második Vámbéry*

A

A titokzatos Kelet

Vámbéry Londonba érkezését (1864. június 9.) követően készült el talán a leghíresebb őt ábrázoló, s e könyv bevezetésében már említett ikonikus kép a dervisruhába öltözött fiatalemberről. A kép idővel szinte önálló életet kezdett élni. Számos későbbi grafikának, nyomatnak, ábrázolásnak vált kiindulópontjává. Különösen érdekes az a grafika, amely hasonlóan, ülő helyzetben, gyakorlatilag ugyanabban a ruhában ábrázolja Vámbéryt, mégis más testtartásban. Törökülésben és összekulcsolt kézzel, a turbán kendője pedig alálóg a tudós vállára, míg az eredeti képen ez nem így van. Nagyon hasonlóan ül viszont a *Hazánk s a külföld* című lap 1864. évi számában megjelent grafikán, ahol mellette a vele Magyarországra érkező „tatárja” Molla Iszhák látható (lásd 60. oldal). A turbán ugyan más formát ölt, de ugyanúgy a jobb vállra hullik a kendő vége, s a keze pedig ugyancsak összekulcsolt. Talán nem légből kapott feltetelezés, hogy a grafikát készítő művész a Londonban készült fotóból és az említett grafikából „gyúrta össze” a Vámbéryt ábrázoló rajzot. A rajzon sajnos csupán egy G. E. rövidítés jelenik meg, így sem a készítő személyét, sem a készítés időpontját nem ismerjük.

„Sánta dervisként” azonban készült még egy további fotó Vámbéryről. A kifejezetten jó minőségű műtermi fotón szintén dervisruhában, turbánban jelenik meg a tudós, láthatóan pár évvel az ikonikus londoni fotó elkészülte után. A művészien komponált kép összességében mégis nélkülözi azt a puritánságot, amelyet a korábbi „dervisruhás” kép közvetített. Ez főként a Vámbéryt körbevevő perzsa szőnyegeknek, korsóknak és egyéb tárgyaknak köszönhető. Szemben az első „sánta dervis fotóval” – melynek célja feltehetően valóban az

volt csupán, hogy rögzítse azt, hogy Vámbéry milyen ruhában és körülmények között hajtotta végre vállalkozását, az utóbbi kép már eléggé tendenciózus, a fotó célja nyilvánvalóan a távoli, izgalmas, titokzatos „Kelet” világának megidézése volt, ráadásul erősen idealizált formában.

Törökülésben ülő dervisként

A titokzatos Kelet felfedezője

A feleség

Külföldi zajos sikerei és a Pesti Egyetemen történő alkalmazása lehetővé tette Vámbéry számára, hogy valamelyest a magánéletére is koncentrálhasson. A korabeli sajtóból értesülhetünk arról, hogy az 36 éves Vámbéry 1868 elején feleségül vette Rechnitz-Arányi Kornéliát, a neves kórboncnok professzor, Arányi Lajos nevelt leányát. Arányi Lajos neves orvos, a magyarországi balzsamozás egyik úttörője volt. (Még 1862-ben elhunyt hatéves kisfiát, Zoltánkát is bebalzsamozta, s a mumifikált kisfiú apja haláláig annak íróasztalán foglalt helyet, ahonnan a budapesti törvényszéki orvostani intézet kórbonctani múzeumába került később.) A szász származású, szintén akadémiai tag Arányi sok mindenben hasonlított újdonsült vejéhez: mindketten hamar árvaságra jutottak, s nagy részben saját erejükből küzdötték fel magukat a társadalmi ranglétrán. Mindezek mellett Arányi még lelkes amatőr régész és történész is volt, sokat foglalkozott a magyarság korai történetével. Mindezek ismeretében már-már az az érzésünk támad, hogy após és vej több érdeklődést mutatott egymás iránt, mint a középkorú férj és ifjú felesége.

Vámbéry feleségéről, személyiségéről, házasságukról egyébként meglehetősen kevés információval rendelkezünk, a tudós egyetlen művét sem ajánlotta

Vámbéry Árminné, született Rechnitz, később Arányi-Rechnitz Kornélia

Következő oldal: Arányi Lajos, Kornélia nevelőapja

Vámbéry Kornélia valamikor az 1860-es évek végén, 1870-es évek elején

neki, és önéletrajzában is csupán egyszer emlékezett meg róla, és akkor sem feltétlenül pozitív felhanggal:

„Otthont, «sweet home»-ot, e szó angol értelmében szerény mértékben sem adott nekem a sors, mert feleségem, e házias, jólelkű és kitűnő asszony, éveken át betegeskedett és ha nem lett volna a világon az a szép fiú, kivel megajándékozott, s ki utóbb derék tudományos emberré lett, családi boldogságról tulajdonképpen sohasem szólhattam volna. De földi boldogságomnak erős vára volt könyvtáram és dolgozószobám...”

Minden jel arra mutat tehát, hogy kettejük frigye nem szerelemházasság volt, sokkal inkább mondhatnánk jól megfontolt észérvek eredményének. Ezt a feltevést megerősítik a Ferenc József rakparti Vámbéry-rezidencián tiszteletüket tevők beszámolói is, akik egybehangzó módon arról mesélnek, hogy Vámbéry és a felesége közötti kapcsolat kifejezetten hivatalos volt. Vámbéry gyakori külföldi utazásaira sem vitte magával feleségét, igaz idősebb korukban, mikor Kornélia egyre többet betegeskedett, rendszeresen együtt utaztak a tiroli Mulbachba nyaralni.

A rendelkezésünkre álló kevés információból tehát két meglehetősen különböző ember jól megindokolt, életen át tartó szövetsége bontakozik ki. Míg a férj világutazó, tudós, a legfelsőbb politikai körök tanácsadója és a művelt nagyközönség nagy része által mélyen tisztelt értelmiségi volt, addig feleségének a háztartás vezetésén és egy szem fiúk, Vámbéry Rusztem (1872–1948) nevelésén kívül minden bizonnyal kevés szerep jutott a családi munkamegosztásban.

Az idős Vámbéry házaspár

Ruszttem

Vámbéry Ármin egyetlen gyermeke, Vámbéry Ruszttem 1872. február 29-én született Budapesten. Világhírű apja úgy akarta, hogy fia is keletkutató legyen, de ő inkább a jogtudomány iránt érdeklődött már fiatalabb kora óta.

Nem ez volt az egyetlen különbség apa és fiú között – kapcsolatukról Ruszttem közeli barátja, Faludy György a következőképp írt: „Vámbéry sokat beszélt apjáról, mindig tisztelettel, de a tiszteletben nem nagyon éreztem a szeretet nyo-

Vámbéry Ruszttem gyermekként

mait. Kétségtelenül Vámbéry Ármin az angol imperializmus fejét meghajtó, konzervatív és feltétlen híve volt, Ruszttem pedig, amióta ismertem, ugyan angolbarát maradt, de jól látta – már a harmincas évek közepén – az impérium közeledő és feltartóztatathatlan bomlását és azt is jól tudta, hogy nem minden esetben (bár sokszor) kell kétségbeesni a történelem folyásán. Ruszttem radikálisan liberális és apja konzervatív nézetei közt jelentős lehetett a személyi ellentét is, de ilyesmiről Ruszttem persze sohasem beszélt.”

A jog és a társadalomtudományok iránti elköteleződése mellett hajlíthatatlanul megmaradva végül a hallei, a genfi és a budapesti egyetemen folytatott jogi és szociológiai tanulmányokat, diplomáját pedig 1896-ban szerezte meg. Pályáját a rákövetkező évben ügyvédként kezdte meg, majd dolgozott az Igazságügyi Minisztérium törvénytörvényszéki osztályán. 1917-ben nevezték ki a Királyi Magyar Tudományegyetemen a büntetőjog rendkívüli tanárává, egy évvel később pedig a büntetőjog nyilvános rendes tanárává. A jog professzoraként sokat tett a büntetőjog

A sétáló Vámbéry család. Balról jobbra: Vámbéry Ármin, a felesége, Kornélia, fiúk, Ruszttem és barátjuk, az ifjú Vázsonyi Vilmos

társadalomelméleti megalapozásáért, illetve a kriminológia tudományterületének hazai bemutatásáért, tanainak terjedéséért.

Radikális publicisztikáiból és politikai szerepvállalásából kifolyólag (az 1918-as Nemzeti Tanácsban, illetve a Polgári Radikális Pártban töltött be tisztséget, utóbbinak elnöke is volt) a Horthy-korszakban megfosztották katedrájától és visszatérni kényszerült ügyvédi praxisához. Vámbéry Ruzstemnek köszönhetően került el a börtönt 1924–1925-ben az istenkáromlással vádolt fiatal költő, József Attila, de fontos szerepet vállalt 1935-ben a Rákosi Mátyás ellen indított második perben is.

1938-ban családjával a fasizmus elől Angliába, majd az Egyesült Államokba emigrált, ahol a new yorki The New School szociológiai professzorává nevezték ki. A második világháború után hazatért, 1945-ben ismert közéleti személyiségként az Ideiglenes Nemzetgyűlés egyik tagjává választották, majd 1947 és 1948 között Magyarország washingtoni nagykövetségént tevékenykedett. Tisztségéről való lemondása után az Államokban maradt, 1948. október 24-én szívrohamban vesztette életét.

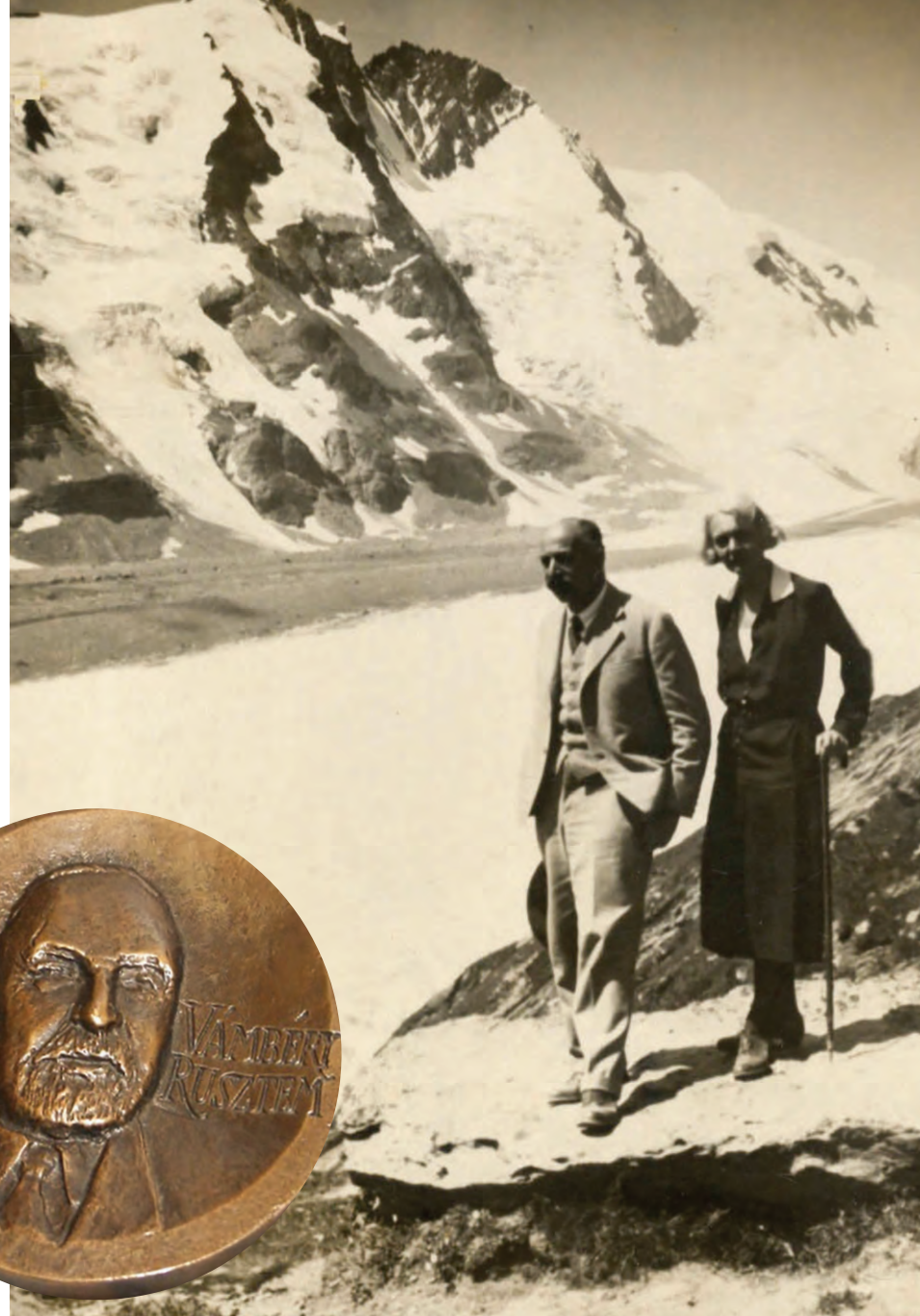

Vámbéry Ruzstem 1905-ben, az Országos Börtönügyi Kongresszus főtitkáráként

*Jobbra:
Az idős Vámbéry Ruzstem
feleségével*

Vámbéry Ruzstem emlékérem

A

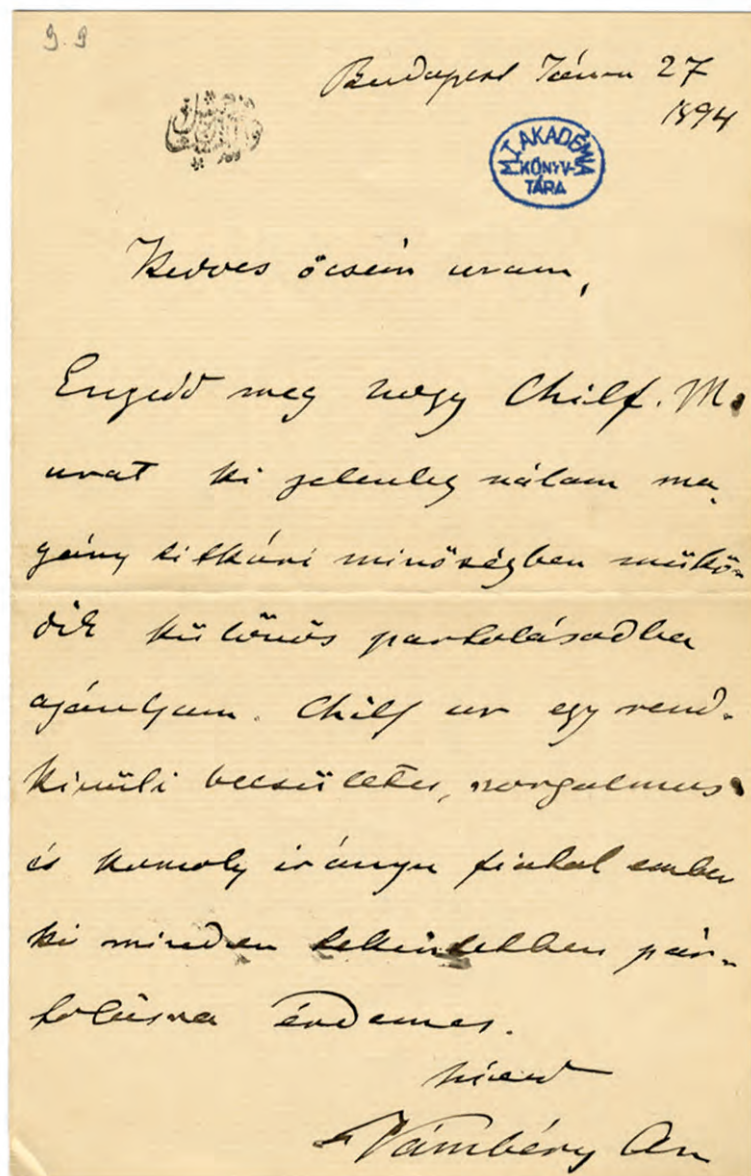
A tanítványok – Goldziher Ignác

Vámbéry Ármin nem csak felfedezőként és tudósként alkotott maradandót, de egy sor kiváló kutató mestere is volt. Vámbéry egyik első tanítványa Goldziher Ignác (1850–1921), a későbbi világhírű orientalista, saját korának egyik legkiválóbb sémi filológusa és a modern iszlámtudomány egyik megalapítója volt. A székesfehérvári zsidó családban született Goldziher már 16 éves korában Vámbéry tanítványa lett az egyetemen, s a fiatalember zsenialitása hamar megmutatkozott. Budapest után Goldziher Berlinben, Lipcsében és Leidenben folytatott tanulmányokat, s bár tudósként korán önállósította magát, kapcsolatuk később is megmaradt. Vámbéry halála után az MTA Goldzihert kérte fel, hogy mondjon gyászbeszédet a temetésen az Akadémia nevében.

Goldziher magánnaplójának közzététele óta azonban azt is tudjuk, hogy a két tudós viszonya korántsem volt problémamentes, legalábbis a korábbi tanítvány oldaláról nézve semmiképp sem. Bár Goldziher naplójának 1866–68-as bejegyzéseiben és későbbi gyászbeszédében is hangsúlyozza, milyen nagy hatással volt rá fiatal korában Vámbéry, s hogy a török és perzsa nyelvek területén milyen sokat tanult tőle, valamint, hogy lényegében neki köszönheti a keletkutatás iránti érdeklődését, naplójának későbbi bejegyzései azonban Goldziher Vámbéryről alkotott véleményének drasztikus átalakulását mutatják. Ezekben a későbbi bejegyzésekben Goldziher megsemmisítő kritikát gyakorolt Vámbéryval szemben, mind tudományos teljesítménye, mind pedig emberi kvalitásai tekintetében. A nyilvánosságra került (de eredetileg nem a

A fiatal Goldziher Ignác gyermekeivel

Vámbéry Goldzihernek írott egyik levele

Vámbéry 1910 körül

nyilvánosságnak szánt) napló tartalma nagy visszhangot keltett és sok tekintetben rajzolta át Goldziherről, illetve az ő másokhoz (így Vámbéryhoz) fűződő viszonyáról alkotott képünket. Jelen kötet szerzői nem kívánnak igazságot tenni e különböző értelmezések között, s egyik vagy másik tudós igazát megvédeni. Álláspontunk szerint mester (Vámbéry) és tanítványa (Goldziher) alapvetően más habitusú emberek voltak, ami tudományos munkásságukra és világlátásukra is döntő hatással volt. Vámbéry egy igazi *self made man* volt, aki zseniális nyelvtehetsége és kalandjai révén nem csak tudományos, de jelentős társadalmi sikereket is elért, s akit munkásságában kevésbé a tudományos pontosság, mint a sokszor briliáns ötletek jellemezték. Ugyanakkor Goldziher szinte mindenben ellentéte volt mesterének: puritán neveltetésben volt része, s egész életében őszintén és mélyen vallásos volt. Mesterével ellentétben a filológiai pontosság és a tudományos precizitás alapvető fontosságú volt számára. Bár már életében világhírű tudós volt, feltehetően sosem érezte úgy, hogy társadalmi vagy anyagi értelemben kellőképpen megbecsülnék. Mindezek a személyiségbeli különbségek talán némiképp érthetővé teszik, hogy ha másoknak nem is mondta, magánnaplójában miért is volt oly szigorú a tanítvány egykori mesterével szemben.

Goldziher 1892-ben

A

A tanítványok – Kúnos Ignác

Vámbéry tanítványainak sorában mindenképpen meg kell említeni Kúnos Ignácot (1860–1945), aki 1879-ben iratkozott be a Pesti Egyetemre, ahol főleg nyelvészeti tárgyú tanulmányokat folytatott. A turkológiával és a perzsa nyelvvel kapcsolatos tárgyakat Vámbérytől tanulta. Kúnos 1885-től a Balkánon, Kis-Ázsiában és Egyiptomban járt tanulmányúton. 1890-től a Pesti Egyetem török filológiai tanszékének magántanára lett, s ugyancsak ettől az évtől kezdett török nyelvet oktatni a Budapesti Kereskedelmi Akadémia keleti tanfolyamán is. 1899-től az újonnan megalakult Keleti Kereskedelmi Akadémia igazgatója lett, s egészen 1919-ig vezette azt. 1893-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, s 1902-től a Pesti Egyetem címzetes nyilvános rendkívüli tanára volt.

Kúnos Ignác nevéhez köthető a török folklórkutatások elindítása. Keleti útja során nemcsak a későbbi al-dunai folyamszabályozás miatt víz alá került, s mára végleg eltűnt Ada-Kale szigetéről gyűjtött folklór anyaga felbecsülhetetlen értékű, de a török népi kultúra több más elemét is ő ismertette először, valamint a rövid, frappáns csattanóval végződő Naszreddin Hodzsa-történetek első magyar fordítását is ő adta ki 1899-ben. De nem csak tudományos munkásságával segítette elő a török folklorisztikai tanulmányok kifejlődését. 1925–26-ban Isztambulban és Ankarában volt vendégprofesszor, s ott-tartózkodása idején (1925-ben) megalapította az isztambuli egyetem folklorisztikai tanszékét. Mindezek mellett főleg török, tatár és ugor nyelvészettel foglalkozott.

A Vámbéry közbenjárására az MTA által felvásárolt Szilágyi-hagyaték katalógizálásának munkáját eredetileg Vámbéry végezte volna el, de egyelőre

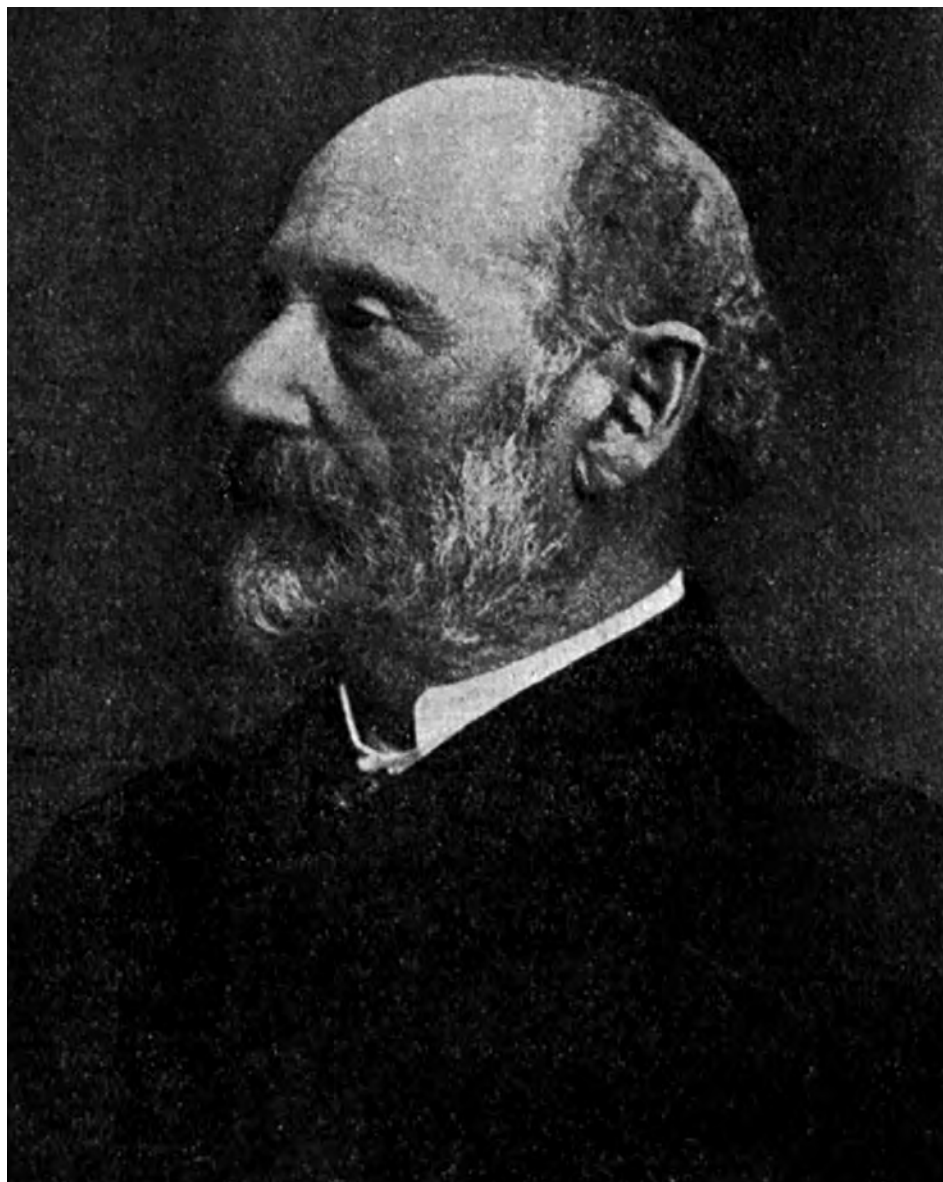

Kúnos Ignác

tisztázatlan okokból ez elmaradt. 1891-ben végül Kúnos Ignácot bízták meg a katalógus elkészítésével, aki egy év múlva egy beszámolót is írt a feldolgozás alatt álló gyűjteményről, amiben több tételt részletekbe menően be is mutatott. Végül Kúnos egy olyan nyilvántartást készített, amelyben kidolgozta a kéziratgyűjtemény ma is használatos számozási rendszerét. Azonban még ez a munka is számos hibát tartalmazott, amit Vámbéry egy másik tanítványa, az iranista Kégl Sándor 1909-ben elkészült cédulakatalógusa korrigált. Az anyag modern tudományos igényeknek is megfelelő katalógusát végül 2007-ben adta ki angol és török nyelven a Hazai György, İsmail Parlatır, Barbara Kellner-Heinkele szerzőhármas.

*Vámbéry 70 éves korában,
1902-ben*

Kúnos Ignác török nyelvkönyve

A

A tanítványok – Thúry József

Kúnos Ignácon kívül a másik híres Vámbéry tanítvány, aki professzorához hasonlóan turkológus lett, nem más mint Thúry József. Thúry 1861 karácsonyának első napján született a Csepel-sziget legdélibb csücskében fekvő Makádon. Szülei református vallású földművesek voltak. Már középfokú tanulmányai során a fővárosba került, ugyanis a Budapesti Református Főgimnáziumban érettségizett. A keletkutatás iránti érdeklődése már ekkoriban is meglehetett, legalábbis erre utal, hogy még gimnáziumi évei alatt elkezdett törökül tanulni. Vámbéryhoz hasonlóan Thúryra is nagy hatással volt a tibetológia magyar származású megalapítója, Kőrösi Csoma Sándor. 1880-ban kezdte meg egyetemi tanulmányait, s rögtön a kezdetektől Vámbéry volt a mestere, aki ekkoriban már a keleti nyelvek professzora volt a Budapesti Tudományegyetemen.

Egyetemi évei után sem szakadt meg Thúry kapcsolata mesterével. Először Isztambulba ment tanulmányútra, ahol Vámbéry régi jó barátja, Szilágyi Dániel könyvkereskedő segítette a fiatal tudóst, többek között több olyan keleti kézirattal, amelyeket később Thúry maga publikált. Hazatérte után ismét csak Vámbéry, illetve Trefort Ágoston oktatásügyi miniszter közbenjárására török nyelvet kezdett tanítani az akkoriban induló keleti nyelvi tanfolyamok keretein belül a Kereskedelmi Akadémián. Pár évvel később (szintén Vámbéry ajánlásával) Nagykovácsán kapott gimnáziumi tanári állást, de csak pár hónapot maradt, mivel Szilágyi Áron meghívására Kiskunhalason kezdett el latint és magyart tanítani. Később, romló egészségi állapotára való tekintettel felmentették tanítási kötelezettségei alól, s a gimnázium könyvtárának gondozását

bízták rá, ami mind a mai napig Thúry József nevét viseli. 1906 tavaszán Goldziher Ignác és Szinnyi József a Budapesti Tudományegyetemre hívták tanárnak, hogy az akkoriban a tanszéket otthagyó Vámbéry utóda legyen, azonban sosem tudott egyetemi tanárként is mestere nyomdokaiba lépni, ugyanis május 22-én Szabadkán belehalt gyomorbetegségébe.

Thúry tudományos munkáiban is sokáig kötődött mesteréhez. Korai munkáiban élesen kiállt Vámbéry és a magyar nyelv török rokonsága mellett az

Thúry József

Vámbéry 1897-ben

Thúry az egyik kiskunhalasi osztályával 1893–1894-ben

„ugor–török háborúnak” nevezett nyelvészeti vitában. Ezt követően az oszmán történetírók magyarokra vonatkozó szövegeivel foglalkozott, az ezen művekből készített fordítása (*Török történetírók*) mindmáig egyedülálló fordítása ennek a kora újkori magyar történelem szempontjából igen fontos forráscsoportnak. Később, az 1896-os millenniumi ünnepségsorozat közeledtével Thúry figyelme is egyre inkább a magyarság korai története felé fordult, s még ezekben a munkáiban is érezni lehet Vámbéry hatását, de a tanítvány ekkor már meg tudta fogalmazni olykor mesterének ellentmondó álláspontját is.

Thúry rövid pályájának vége felé már teljes figyelmét a turkológiának szentelte, azon belül is két területre koncentrált: a keleti török (csagatáj) irodalmi nyelvre és az új oszmán filológiára. A magyar–török nyelvrokonság kérdése mellett a keleti török nyelvek volt az a téma, ahol Thúry munkássága a leginkább kötődött Vámbéryéhoz. Nem is igazán indulhatott volna el más úton Thúry, hiszen Vámbéry az elsők között foglalkozott a keleti török irodalmi nyelvvel, s Thúry éppen ezen a területen alkotta meg legmaradandóbb értékű írásait.

A tanítványok – Kégl Sándor

Ugyancsak Vámbéry tanítvány volt a tehetős középnyemesi családból származó Kégl Sándor (1862–1920) is, a magyarországi iranisztikai tanulmányok egyik úttörője. Kégl 1881-ben letett érettségije után 1884-ben (más források szerint 1885-ben) kezdte meg tanulmányait a Pesti Egyetemen, ahol a sémi nyelvek ismeretére Goldziher Ignác és Hatala Péter oktatta, a török és perzsa nyelvekre pedig Vámbéry Ármin. 1889-ben szerzett bölcsészdoktori címet, majd Vámbéry biztatására még ebben az évben iráni tanulmányútra indult, ahol mintegy fél évet töltött, legfőképp Teheránban. Hazatérte után is megmaradt jó viszonya Vámbéryvel, aki minden lehetséges módon próbálta segíteni egykori tanítványát. Kégl tudományos munkásságának legtermékenyebb időszaka az 1890-es évek volt, amikor szinte folyamatosan jelentek meg iranisztikai tárgyú munkái mellett egyéb publikációi is. 1893-ban kinevezik a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán a perzsa nyelv és irodalom magántanárává.

Vámbéry és barátai (Kuun Géza, Goldziher Ignác, Kúnos Ignác stb.) 1900-tól kezdve évente ajánlották Kégl az Akadémia figyelmébe, mégis csak 1906-ban választották meg az MTA levelező tagjának. Bár már korábban is részt vett az akadémiai életben (mint vendég tartott felolvasásokat az I. osztály ülésein), innentől kezdve még aktívabban tevékenykedett az MTA berkein belül. Akadémiai működésének egyik nagy eredménye az 1908-ra elkészült keleti (perzsa, török és arab) kéziratok cédulakatalógusának elkészítése, amely a ko-

Kégl Sándor macskájával

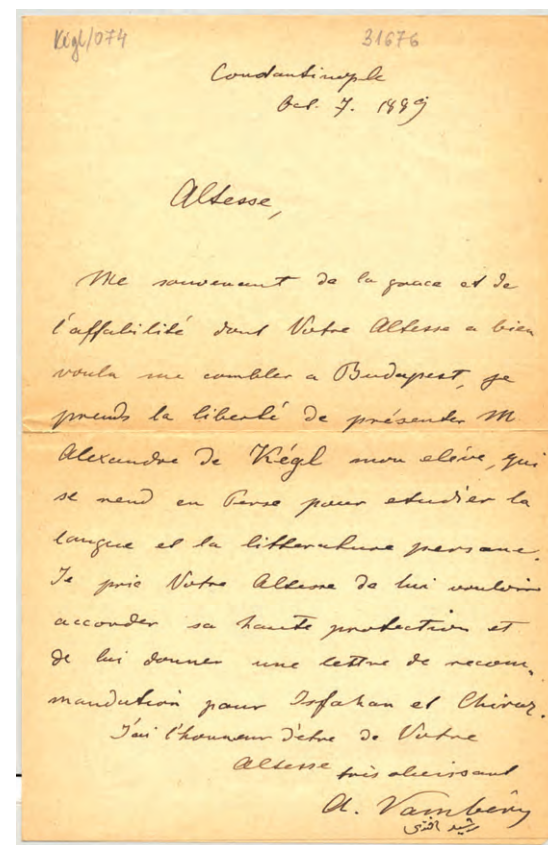

rábban Vámbéry közreműködésével az Akadémiához került Szilágyi-hagyaték darabjainak leírását is tartalmazta.

Vámbéry 1905-ös nyugdíjba vonulásától kezdve a perzsa nyelv oktatásában Kégl lesz mestere utóda, s egészen 1920-ban bekövetkezett haláláig a klasszikus perzsa nyelv és irodalom tanára a budapesti egyetemen, mint címzetes nyilvános rendkívüli tanár.

Vámbéry a századfordulón

Vámbéry 1889. október 7-én
kelt levele a perzsa sahhoz,
amiben figyelmébe ajánlja
tanítványát, Kégl Sándort

„Fény metszette élet” – Vámbéry-album

A

A tanítványok – Germanus Gyula

A Vámbéry összetett személyiségében fellelhető kalandor jegyeket, minden bizonnyal leginkább egyik kései tanítványa, Germanus Gyula (1884–1979) örökölte meg tőle. Az öregedő Vámbéry már nehezen fogadott újabb tanítványokat, s ezzel a nehézséggel Germanusnak is szembe kellett néznie. Vámbéry először el akarta hajtani az ifjút, majd amikor az kijelentette, hogy törökül megtanult egyedül, de megakadt a perzsa nyelvvel, pedig már arabul is szeretne tudni, Vámbéry rögtönzött vizsgának vetette alá Germanust:

„Apró, villogó szemével szúrósan nézett rám, aztán sántikálva íróasztalához ment, felvett egy török könyvet és elém tette:

– Olvassa!

Remegő hangon, de mindinkább nekibátorodva olvastam és fordítottam egy bekezdést a konstantinápolyi Hamidie kórház évi jelentéséből. Ez volt első vizsgám Vámbéry Ármin előtt.

– Jól van, öcsém – szólt barátságos hangon. – Adja ide az indexét, és csak reggel jöjjön hozzám, ne délután, amikor óráim hirdetve vannak, mert én akkor a Nemzeti Kaszinó könyvtárában vagyok. Itt van Szádi Gulisztánja, ezt olvassa el, ebből jól megtanul perzsául, s ha valamit nem ért, majd megmagyarázom.”

Germanus Gyula az Azhar mecset sejkjeként

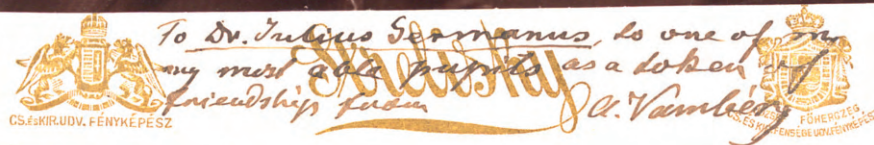

Így lett Germanus Vámbéry egyik utolsó tanítványa. A pesti egyetemi évek után Germanus Lipcsében és Bécsben folytatott még tanulmányokat, majd a British Museum ösztöndíjasa volt, s 1907-ben lett a bölcsészettudományok doktora. Még 1903-ban a Keleti Akadémia ösztöndíjával kijutott Konstantinápolyba is, ahol az oszmán állam reformját sürgető ifjútörök mozgalomba keveredett, amiért bebörtönözték és halálra is ítélték, de végül az osztrák konzul segítségével megmenekült, de ez csak a bevezetője volt további kalandos életének. 1915-ben megismerkedett Musztafa Kemal pasával, aki később Atatürk néven a Török Köztársaság alapítója és első elnöke lett, s akinek meghívására később bejárta egész Anatóliát. 1928-ban Rabindranath Tagore Nobel-díjas indiai író felkérésére iszlámtörténeti tanszéket szervezett a santiniketáni egyetemen. Később három évet töltött feleségével, Hajnóczy Rózsával Indiában, ahol maga is felvette a muszlim hitet. Vámbéryvel ellentétben Germanus számára a muszlim hit (és a vallás általában) komoly dolog volt. 1935-ben az egyik első európai volt, aki elvégezte a muszlimok számára kötelező mekkai zarándoklatot, s így Vámbéryvel ellentétben valóban kiérdemelte a megtisztelő hadzsi címet. A második világháború kitörése idején is a Közel-Keleten tartózkodott, s egy rövid időre le is tartóztatták kémkedés vádjával Egyiptomban, de végül szabadon engedték, s hazatért Magyarországra. A háború után hosszabb utazásokat már nem tett, de folytatta oktatói és tudományos tevékenységét itthon és külföldön egyaránt egészen 1979-ben bekövetkezett haláláig.

Germanus török nyelvkönyve

*Vámbéry Ármin Germanus Gyulának
angolul dedikált fényképe*

V

Vámbéry és a Magyar Földrajzi Társaság

Vámbéry 1864-ben írta meg első angol nyelvű munkáját, *Travels in Central Asia* címen. A mű széles körben tetszést aratott, ezek után a kutató gyakran fel is szólalt a Royal Geographical Society ülésein, így első kézből tapasztalhatta meg egy külföldi földrajzi társaság működését. Ilyen előzmények után nem csoda, hogy ott találjuk az 1872-ben létrehozott Magyar Földrajzi Társaság (MFT) tíz alapító tagja között. Az MFT ugyan Hunfalvy Pál kezdeményezésére jött létre, de a Társaság jelmondatául Vámbéry egyik beszédének mottóját – „*Terram mente peragro*” azaz „Ésszel járom be a Földet” – választotta.

Vámbéry a kezdetektől fogva fontos szerepet vállalt az MFT működésében, az alapításától fogva a Társaság alelnöke volt, rendszeresen ő kalauzolta a Társaság külföldi vendégeit, emellett aktívan felszólalt az üléseken és rendszeresen publikált a Társaság évente megjelenő folyóiratában, a *Földrajzi Közleményekben* is. 1889-ben Vámbéryt megválasztották az MFT elnökévé, amely pozícióról egy évvel később lemondott, ugyanakkor tiszteletbeli elnökké, majd 1897-ben örökös tiszteletbeli elnökké választották.

Nem meglepő tehát, hogy Vámbéry 1913-ban bekövetkezett halála után hivatalos gyászjelentését a Magyar Földrajzi Társaság adta ki:

„A megboldogult kitörölhetetlen betűkkel írta be nevét a földrajzi felfedezők sorába. Világszerte elismert bűvára volt a középázsiai törökség nyelvének és néprajzá-

1872

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

"*Terram mente peragro*" (Ésszel járom be a Földet)

*A Magyar Földrajzi Társaság logója. A Társaság mottója –
„Ésszel járom be a Földet” – Vámbérytól származik*

*A Magyar Földrajzi Társaság 50. éves jubileumi gyűlésének
zárónapja 1922. május 7-én. A Magyar Tudományos Akadémia
bejáratánál balra Teleki Pál (későbbi miniszterelnök), középen
József Ferenc főherceg, mellette díszmagyarban az akkori elnök,
Cholnoky Jenő*

Vámbéry 1910-ben

*nak s ezzel a magyarság őstörténetének. Nagyszabású publicisztikai működésével
elismerést szerzett a külföldön nemzetének.”*

A Magyar Földrajzi Társaságon kívül Vámbéry alapító tagja volt az 1910-ben létrejött Turáni Társaságnak (Magyar Ázsiai Társaság), amelynek célja a magyarság keleti gyökereinek felkutatása volt. Az elnökségben többek között ott találjuk Teleki Pált, Széchenyi Bélát, Károlyi Mihályt, Goldziher Ignácot és Cholnoky Jenőt is.

„Célunk [...] az ázsiai és velük rokon európai népek tudományát, művészetét és közigazgatását tanulmányozni, ismertetni, fejleszteni és a magyar érdekekkel összhangba hozni...” – írják programjukban. A Társaság önálló folyóirata, a *Turán* épp Vámbéry halálának évében, 1913-ban jelent meg először.

B

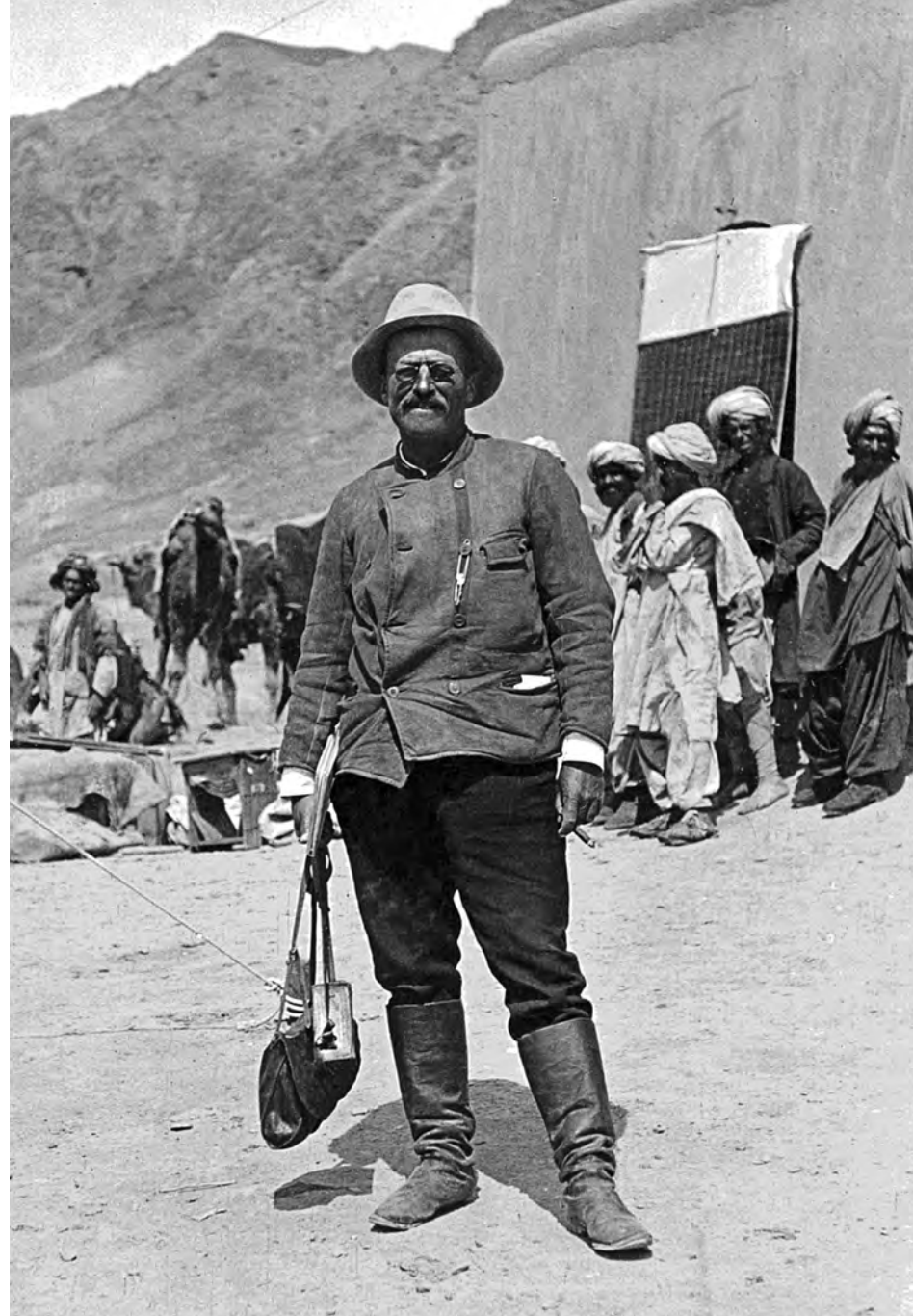
Barátsága Sven Hedinnel

Vámbéryt sok évtizedes barátság kötötte össze a korszak legnevesebb Ázsia kutatóival, így a világhírű svéd utazóval, Sven Hedinnel is. Hedin kapcsolata Vámbéryvel egészen 1886-ig nyúlik vissza, amikor is az akkor még rendkívül fiatal, 21 éves svéd kutató Perzsiából hazafelé vezető útja során meglátogatta az egy generációval idősebb Vámbéryt Budapesten. Nem véletlenül. Vámbéry perzsiai utazásáról szóló könyvét 1866-ban adták ki svédül. A könyvet Hedin még gyerekként olvasta és rendkívül komoly hatással volt rá. Kettőjük 1886-os találkozása tehát sorsdöntő volt, ez ugyanis egy hosszú-hosszú barátság kezdetének számított. Hedin felkérésére első könyvéhez maga Vámbéry írt előszót (*Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien. Reseminnen, af Sven Hedin. Förord af professor Hermann Vámbéry*. Stockholm 1887), 1889-ben pedig a stockholmi nemzetközi orientalista kongresszuson a magyar tudós Hedinéknél lakott.

Barátságuk kapcsán valószínűleg az is sokat nyomhatott a latban, hogy Vámbéry sok más nyelv mellett tökéletesen tudott svédül is, mint az önéletrajzi kötetéből is minden kétséget kizáróan kiderül:

„Az előbb említett hét nyelven kívül aránylag rövid idő alatt megtanultam a spanyol, a dán és a svéd nyelveket és bizonyos mértékig otthonossá lettem az illető országok irodalmában is. Gyönyörködtem Calderon, Garcilazo de Vega, Andersen, Tegnér és Atterbon költészetében.”

Sven Hedin Belső-Ázsiában

Vámbéry svéd nyelvtudása Hedin önéletírásából (*My life as an explorer*) is kiderül, egy roppant érdekes történetből. Hedin egy svéd származású orvos Dr. Fagergren beszámolóját idézi, aki Vámbéry közép-ázsiai utazása időpontjában a perzsiai Sirázban élt:

„Az egyik nap egy dervis dörömbölt az ajtón. Fagergren kinyitotta és egy réz aprópénzt dobott a koldusnak. A dervis gúnyosan tiltakozott, hogy ő nem koldulni jött, hanem, hogy a hitetlent az iszlámra térítse. Először is adjon némi ízelítőt az ön csodás képességeiből – kérte Fagergren. Rendben – felelte a dervis –, bármely olyan nyelven tudok beszélni, amit ön megnevez. Nos akkor – felelte Fagergren saját nyelvén – beszéljen egy kicsit svédül. A dervis felemelte a hangját és hibátlan svéd nyelven Tegnér Frithiof Sagájának néhány verssorát szavalta el. Alig hitt a füleinek. A dervis miután úgy gondolta, hogy eleget kínozták már a doktort, levetette álruháját és bemutatkozott mint Vámbéry Armin a Budapesti Egyetem keleti nyelveket tanító professzora, aki később világhírűvé vált.”

Hedin még több ízben megfordult Budapesten, többnyire ilyenkor a Magyar Földrajzi Társaság meghívására érkezett, amelynek Vámbéry alapító tagja, majd 1889 és 1890 között elnöke is volt.

Vámbéry egyébként még halála előtt is nem sokkal (1912. december 12-én) levelet váltott Hedinnel, amelyet sokatmondóan így fejezett be: *„Még abszolút tudnék utazni, de kedvem már nincs hozzá. Mikor az ember már olyan sok évet élt, és oly sok országot és embert megismert, akkor válik az igazán csendes dervissé, aki a cellájából a világot megfigyeli és megveti. Szívből jövő üdvözléssel, Öreg barátja, H. Vambéry.”*

Sven Hedin Vámbéry halálát követően szép, együttérző levelet küldött a Magyar Földrajzi Társaságnak; ezzel zárva le egy sok évtizedes barátságot. A levél ma is megtalálható a Társaság dokumentumai között.

Vámbéry valamikor az 1880-as években

Egy rendkívüli csoportkép

Talán az egyik legérdekesebb fotó, mely Vámbéryt ábrázolja, egy csoportkép, mely bizonyíthatóan 1903-ban készült. A képen hat úriember látható egy ülő és egy álló sorban. A csoportkép szereplői egytől-egyig híres (sőt világhíres) és megbecsült emberek.

A felső sorban balról jobbra Cholnoky Jenő, Almásy Sándor, Déchy Mór, az alsó sorban balról jobbra Lóczy Lajos, Vámbéry Ármin és végül a svéd Sven Hedin ül.

Cholnoky Jenő földrajztudós, Lóczy Lajos tanítványa, ekkoriban fiatal egyetemi adjunktus még, de már túl van ekkor 1897–1898-as kínai és mandzúriai kutatóútján. Almásy Sándor földbirtokos, jogász, ekkoriban kiskőrösi szolgabíró, később Jász-Nagykún-Szolnok, majd Bihar megye főispánja. Mellette Déchy Mór alpinista, utazó, kutató. Bejárta Afrika és Ázsia számos területét, de különösen a Kaukázus vidékét érintő kutatásai miatt vált ismertté. 1872-ben részt vett a Magyar Földrajzi Társaság megalapításában, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, s a kolozsvári egyetem díszdoktora volt. Lóczy Lajos geológus-geográfus, akadémikus, egyetemi tanár, a Széchenyi Béla vezette nevezetes ázsiai expedíció tagja, Kína és a Balaton kutatója, a magyar földrajztudomány egyik legkiemelkedőbb alakja. A kép jobb szélén, lent Sven Hedin, a világhírű svéd utazó ül, aki Vámbéry és Stein Aurél mellett talán a legtöbbet tette Ázsia ismeretlen szegleteinek megismeréséért a 19. század végén és a 20. század elején. Hedin a Magyar Földrajzi Társaság meghívására (a magyar úriemberek egytől-egyik ennek tagjai voltak) érkezett akkoriban Budapestre.

Meghívó a Magyar Földrajzi Társaságnak

f. évi április hó 5.-én, hétfőn este 1/2 8 órákor

az „Uránia” tudományos színházban

tartandó

ESTÉLVÉRE.

Tárgy:

Dr. SVEN von HEDIN tiszteleti tag

előadása

XXXXXXXX legutóbbi tibeti expedíciójáról. XXXXXXXX

(Témet nyelven, vetített képekkel).

A társaság tagjai erre az estélyre az Uránia színház pénztáránál március hó 22., 23. és 24.-én délután 3–5 óra között*) jelen meghívó szelvényének átadása ellenében egy ülőhelyre szóló szabadjegyet kapnak, családtagjaik részére pedig a következő árak mellett válthatnak jegyet:

Földszinti körzék	I.—III. sor	6 kor.	— fill.
"	IV.—X.	5	" — "
"	XI.—XIV.	4	" — "
"	XV.—XXI.	3	" — "
Emeleti erkély	I.	3	" — "
"	II.—III.	2	" — "
"	IV.—VIII.	1	" — "

Ha a társasági tag páholyt kíván elfoglalni, részére egy ülőhelyre szóló szabadjegy abban is kijár és ennek árát leszámítja a pénztárnok.

Földszinti páholy	4 személyre	24 kor.	tag részére	18 kor.
Emeleti	8	30	"	25 fill.
"	4	20	"	15 "

Budapest, 1909. március hó 20.-án.

Cholnoky Jenő dr.

titkár.

Az estély után az Országos Kaszinó különtermében az előadó tiszteletére bankett lesz, amelyre a jegyek 6.—koronáért az Uránia színház pénztáránál és a Társaság titkári hivatalában válthatók. Kérjük a t. tagokat, hogy a bankettjegyet március hó 31.-ig kiváltani szíveskedjenek.

*) Ezen határidőn túl a pénztár szabadjegyeket nem szolgáltat ki.

Az Ázsia-kutatók 1903-as csoportképe

Valóban példátlan, hogy az Ázsia-kutatás ennyi meghatározó szereplője (Vámbéry, Hedin, Lóczy, Déchy és Cholnoky) együtt, egy képen szerepeljen. De jól jelzi azt is, hogy a magyar tudományosságnak volt egy olyan időszaka, amikor elvitathatatlanul vezető szerepet játszott Ázsia felfedezésében.

Van azonban még egy árulkodó momentum a képen: A kép középpontjában a többiek székénél magasabb ülőalkalmatosságon Vámbéry ül, egyértelműen ő

Az előbbi jelenet eltérő variánsa

Következő oldalon: Sven Hedin 1935-ben ismét Budapesten járt, a több mint 30 évvel korábbi képről csupán Cholnoky Jenő jelenik meg az újabb csoportképen. Hedin és Cholnoky között Hedin felesége, Alma ül

a kép „vezéralakja”. Hanyag eleganciával viselt kalapja, szivarja megerősíti a nézőben a gondolatot, hogy ő itt a „főnök” az orientalisták, geográfusok doyenje. Hedin is őt nézi épp. Érdekes ugyanakkor, hogy tudjuk azt is, hogy nem csupán egyetlen képkockát lőttek el ez alkalomból, ugyanis több kiadványban is megjelent egy másik verziója a képnek. Ezen Hedin már nem Vámbéryt figyeli, hanem egyenesen a kamerába néz. Így vagy úgy: hatásos egy fotó!

1

Ifjú barátja: Stein Aurél

Vámbéry Ármin és Goldziher Ignác mellett a magyar orientalisztika harmadik világhírű kutatója Stein Aurél (1862–1943) volt a 19. század végén, s a 20. század elején. Stein előbb indológus–iranistaként, majd Északnyugat-India és a belső-ázsiai Selyemút régész kutatójaként vált világszerte ismert és elismert kutatóvá. A két tudós két generációt képviselt: míg Vámbéry 1832-ben, addig Stein Aurél 1862-ben született. Vámbéry és Stein Aurél között tehát 30 év volt, Stein tehát nyugodtan a fia lehetett volna Vámbérynek. A közöttük lévő korkülönbség és az alapvető jellemvonásaik közötti különbségek alapján nehéz elhinni, hogy ez a két ember ilyen jól megértette egymást.

A különbségek viszont sok tekintetben az eltérő pályáiból is következnek. Vámbéry sohasem részesülhetett olyan rendszeres képzésben, mint amelyet Stein Aurél számára nagybátyja, Hirschler Ignác szemészprofesszor, illetve bátyja, Ernő biztosított a legjobb hazai és külföldi középiskolák és egyetemek révén. A személyiségjegyeik közötti alapvető eltérések mellett persze leginkább ez eredményezte a tudományos munkásságuk között később jelentkező különbségeket. A néha pontatlan, de ugyanakkor szellemes és gondolatgazdag Vámbéryt a német „horror philologicus” elborzasztotta, ugyanakkor Steinbe már rendkívül korán belenevelték a német pontosságot és alaposságot, amelyhez esetében hatalmas munkabírási és rendkívül széles látókör társult.

Miután Stein Pesten és Drezdában elvégezte középiskoláit (a családja révén ekkoriban ismerkedett meg Vámbéryval), fel sem merült a Pesti Egyetemre va-

Stein Aurél ifjú kutatóként

A világhírűvé vált Stein

ló beiratkozása. Ettől függetlenül nem veszítette el kapcsolatait a hazai tudományos élet képviselőivel sem. Ennek egyik eredménye volt, hogy a bécsi, majd a tübingeni egyetemi évei után miniszteri támogatással Londonban és Oxfordban egészíthette ki tanulmányait és végezhetett önálló kutatásokat. Mindemellett a fiatal Stein a szünidőkből Pesten továbbra is sok buzdítást merített Vámbéry Ármin és másik hazai mentora, a Vámbéry-tanítvány Goldziher Ignác útmutatásaiból. A végső cél Stein esetében a Pesti Egyetemen való katedrára lépés lett volna, aminek érdekében Vámbéry komoly energiákat mozgósított. Azonban erőfeszítései nem jártak sikerrel, így Stein Aurél végül lemondott a pesti katedráról (s végül Indiába ment, ahol kutatásai révén világhírnévre tett szert), de kapcsolatuk ettől függetlenül folytatódott, akár csak Stein és Goldziher barátsága. 1895-ben éppen kettejük, tehát Vámbéry és Goldziher közös ajánlására választotta a Magyar Tudományos Akadémia Stein Aurélt külső tagjává. Vámbéry még nem sokkal halála előtt is meleg szavakkal méltatta Stein egyedülálló tudományos sikereit: a Magyar Földrajzi Társaság negyvenéves jubileumi közgyűlésén az idős tudós a következőket mondta:

„...valósággal korszakalkotónak nevezhetők [...] Stein Aurél kutatásai, mert a felfedezések, a melyeket Tun-Huang-ban az Ezer Buddha barlangjaiban tett, párjukat nélkülözik az ázsiai archeologia történetében...”

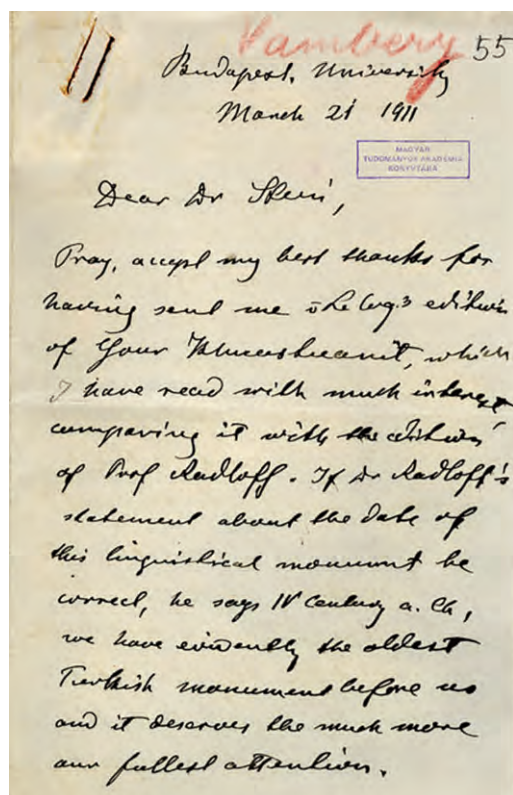
A különbségek ellenére persze voltak párhuzamok is a két tudós pályájában. Ilyen markáns pont Vámbéry és Stein Aurél Brit Birodalomhoz fűződő viszonya. Stein 1904-ben brit állampolgár lett és haláláig hűen szolgált a földrajzi felfedezéseivel és tudományos eredményeivel az angol koronát, csakúgy mint korábban Vámbéry. Talán ezért is okozott némi keserűséget az idős Vámbérynek, hogy míg Stein Aurélt 1912-ben V. György lovaggá ütötte, addig ő nem részesült ilyen elismerésben. Ahogy egyik kései levelében Vámbéry megjegyzi: *„Keményen dolgozott, küzdelmei nem kisebbek az enyémnél, de a korona, melyet általa nyert határozottan nagyobb mint az általam elért siker, amihez örömmel*

gratulálok és bízom abban, hogy jobban tudja hasznosítani a munkájával elért eredményt, mint ahogy azt én tettem.”

Nem lehet megkerülni azt a tényt sem, hogy a két tudós keleti kutatóútjai több évtizedes eltéréssel ugyan, de többször is keresztezték egymást. Így például 1863-ban Vámbéry Armin Tebrizben jár, épp ott, ahol 1916-ban már

Stein Aurél folytatott kutatásokat. A sorsukban mutatkozó párhuzamok sorát gyarapítja az a tény is, hogy mind Vámbéry, mind Stein könyvtára és kéziratoshagyatéka a Magyar Tudományos Akadémiára került.

Összességében elmondható, hogy Vámbéry keleti útjai, lelkesedése és a habitusa által meghatározott személyes példájával komoly hatást gyakorolt a tehetséges ifjú elindulására, később – mások mellett – ugyancsak komoly hatást gyakorolt itthoni ismertségének alakulására, élete végén pedig minden bizonnyal büszkén gondolt egykori támogatótjára.

Vámbéry 1911. március 21-én kelt levele Stein Aurélhoz

Vámbéry a 20. század legelején

Az „ugor–török háború”

Az „ugor–török háború” néven elhíresült vita a 19. század utolsó évtizedeinek – Vámbéry szempontjából – egyik legmeghatározóbb eseménysora volt; s talán nem járunk messze az igazságtól, hogy ha azt mondjuk, a magyar tudománytörténet egyik legkomolyabb, s a közéletet legjobban átható vitájáról volt szó. A vita tárgya a magyar nyelv (nyelvészeti értelemben vett!) rokonsága volt, s a két élesen szembenálló álláspont vezéralakja két kamaszkori jó barát: Vámbéry Ármin és Budenz József volt. Vámbéry és követői a magyar nyelvet a török nyelvekkel szorosabb kapcsolatban állónak gondolták, míg Budenz József és támogatói a magyar finnugor nyelvcsaládba való tartozása mellett érveltek.

A vita kiindulópontját Vámbérynek az Akadémia nyelvészeti folyóiratában, a *Nyelvtudományi Közleményekben* 1870-ben megjelent *Magyar és török–tatár szógyegyzések* című, Sámuel-díjjal elismert tanulmánya jelentette. Vámbéry ebben még úgy véli, hogy a magyar csak másodfokon áll (nyelvi) rokonságban a török–tatár nyelvekkel, s legközelebb a finnugor nyelvekhez, azon belül is a vogul nyelvhez áll. Budenz József ugyanennek a folyóiratnak a lapjain azonban nem sokkal ezt követően igen erős kritikát fogalmazott meg Vámbéry tanulmányával kapcsolatban. Nagyjából innentől számíthatjuk az évtizedes vita kezdetét, s az álláspontok sokáig nem hogy nem közeledtek, de inkább távolodtak egymástól: Vámbéry 1882-ben megjelent *A magyarok eredete* című

*Vámbéry arab betűkkel dedikált fotója,
az ugyancsak Vámbéry–tanítvány Németh Gyula–hagyatékából*

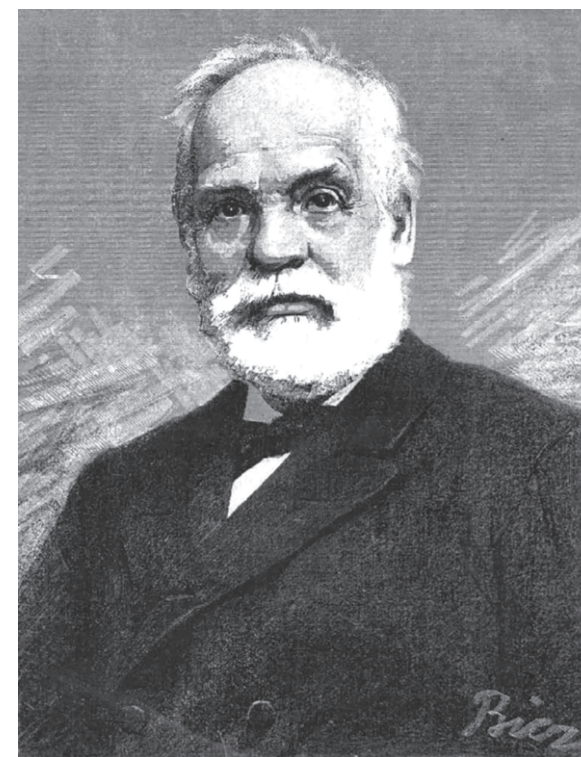

منوفى مشرق وامبرى

Budenz József

Hunfalvy Pál

könyvében már visszavonta korábbi állítását, s a magyar nyelvet alapvetően török nyelvként írta le, s teljesen elvetette a finnugor nyelvrokonság gondolatát.

A vitából mindkét oldalon egy sor tudós kivette a részét. Vámbéry oldalán kell megemlítenünk Thúry József mellett például Czirbusz Gézát, Marczali Henriket, Pozder Károlyt, Várnai Sándort és P. Török Aurélt, akik közül csak a Vámbéry-tanítvány Thúryt számíthatjuk nyelvésznek, aki pályája legkorábbi szakaszában írta mestere álláspontját védő cikkeit. A Budenz mellett kiállók között már több nyelvészt is fel lehet sorolni: az ő álláspontját osztók között volt Hunfalvy Pál, Munkácsi Bernát, Szinnyi József és Barna Ferdinánd is.

A nyelvészeti vitában Budenzék érvelése bizonyult helytállóbbnak, s a tudományos körökben azóta is tényként kezelik a magyar nyelv finnugor rokonságát. Ugyanakkor Vámbérynak és követőinek köszönhetjük, hogy a magyar nyelv török jövevényszavainak vizsgálata meghatározó kutatási területté lépett elő a hazai turkológiában. Ugyancsak Vámbéry érdemei között kell megemlítenünk az etnikum és a nyelv különválasztásának máig érvényes gondolatát. Vámbéry végül utolsó, már posztumusz megjelent könyvében (két évtizeddel Budenz halála után), elismerte a magyar nyelv finnugor eredetét, ugyanakkor hozzátéve, hogy a magyar nyelv eltörökösödött, s a magyar nép a történelem színpadára mint török(ös) kultúrájú nép lépett be.

P

Pesti lakásai

Amikor eldőlt, hogy Vámbéry Magyarországon marad és nyelvtanárként kinevezést nyert a Pesti Egyetemre, világossá vált, hogy bár világpolgár volt, mégis alapvetően budapesti lakossá fog válni. Érdekes kísérlet ugyanakkor kibogarászni a kor egyetemi almanachjaiból és a *Budapesti Czim és lakjegyzékek*-ből Vámbéry pesti címeit és költözéseinek történetét. Ha csupán a címeket nézzük ugyanis Vámbéry rendkívül sokat költözött:

A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem személyzete 1865–66 (Buda 1866) című műben Vámbéry Ármin, a keleti nyelvek rendes tanítójának lakcíme „Lipótútcza 46” (a *Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1866. Handels- und Gewerbe-Adressenbuch von Pest, Ofen und Altofén* című munkában is lényegében ugyanez a cím jelenik meg: „Leopoldgasse 46”) Viszont az egyetemi kiadvány 4 évvel később kiadott változatában (*A Magyar Királyi Tudomány-Egyetem személyzete 1869–70*. Buda 1870) Vámbéry címe már megváltozott, a tudós elköltözött egy szerény, kétszobás lakásba az Alduna-sor 32-es szám alá (feltehetően ebben közrejátszott az is, hogy 1868-ban eljegyezte, majd elvette felségét, a költözésre már együtt kerülhetett sor). Ezt a címet erősíti meg a *Budapest Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja* is 1872–1880-ból.

Az Almanach 1885–1886-os kiadása szerint viszont Vámbéry címe megváltozott: a Ferencz József-rakpart 2 szám alá, egy ötszobás lakásba költözött. Anyagilag is jobban állt már és a bővülő család (Ruszt fia születése) miatt is nagyobb lakásra volt szüksége. Ezt sugallja a *Budapesti Czim- és lakjegyzék* első, 1880–1881-es évfolyama is. Ugyanezen kiadvány 1900–1901-es évfolya-

Az épülő Erzsébet híd a Gellérthegyről nézve. – Az épülő hídszerkezettől jobbra a harmadik, szürkés színű házban volt Vámbéry lakása

*Kilátás a Gellérthegyről az Aldunasor (Ferenc József rakpart) felé.
A felvétel 1878 körül készült*

ma (ekkor már *Budapesti Czim- és lakjegyzék* a címe) szerint viszont Vámbéryt már a Ferencz József rakpart 24-es számú házában találhatjuk, sőt az egyetemi almanach 1911–1913-as száma szerint is itt lakik Vámbéry. Ez a második emeleti, Dunára néző ötszobás lakás volt a tudós utolsó lakhelye, amit nagyon szeretett: Dunára néző dolgozószobáját, a könyvekkel terhelt könyvespolcaival, ázsiai ereklyéivel vagy épp királyi pártfogói arcképeivel.

Vámbéry tehát a Lipót utcából történő elköltözését követően lényegében végig ugyanazon utcában lakott, mégha az utca neve időről-időre meg is változott. Az 1700-ban Duna sornak (Donau Zeile) nevezett Duna-parti terü-

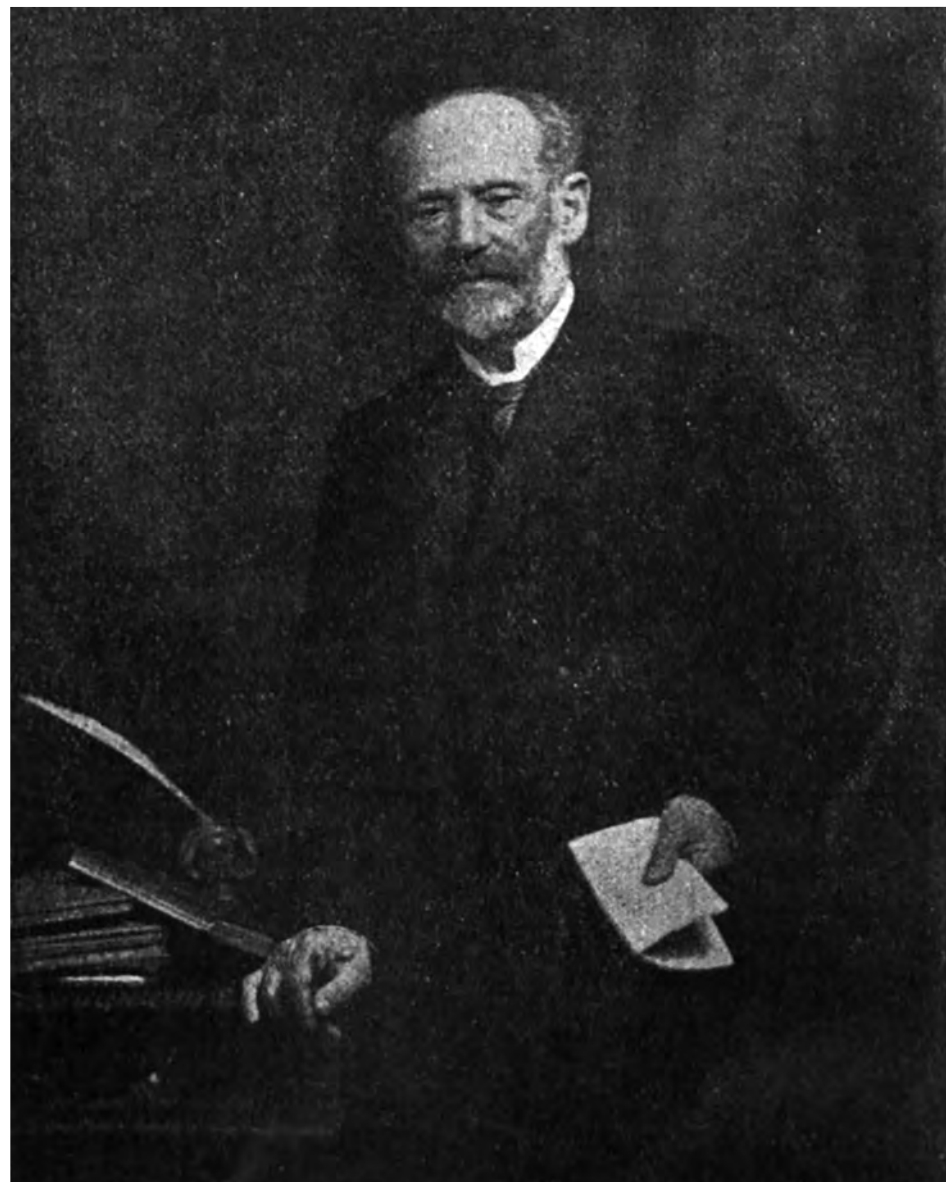

Vámbéry 1901-ben

letet ugyanis 1838-ban Alduna sornak (Untere Donau Zeile) nevezték át. Ugyanezt az utcát 1873-ban már Ferencz József sétánynak hívták, 1879-ben pedig átkeresztelték Ferencz József rakpartnak. Tudnunk kell azt is, hogy az utcák átnevezése mellett az itt található épületek számozását is időről-időre megváltoztatták, annak köszönhetően, hogy újabb és újabb épületeket húztak fel a területen. Az utca/rakpart azóta persze további névváltozásokon ment keresztül, napjainkban Belgrád Rakpartnak hívják.

Az épület, amelyben Vámbéry egykori utolsó, Dunára néző lakása volt, ugyancsak viharos saját történelemmel bír, volt lakóház, kiskazda pártház, s ki tudja még mi minden. 2016-ban épp egy alapos átépítés zajlik benne, hogy elegáns hotelként működhessen majd tovább.

A tudós halálát követő évben özvegye a *Czim- és lakásjegyzék* 1914-es évfolyama alapján még ott élt, de a kiadvány 1916-os évfolyamában már nincs nyoma, pedig Vámbéryné öt évvel túlélte férjét és csak 1918-ban halt meg.

V

Vámbéry, mint celebritás

Egy angol képes magazin 1885 körül a *Days with celebrities* (azaz „Napok a hírességekkel”) című karikatúrasorozatának egy darabja az Angliában ekkortájt már rendkívül népszerű Vámbéry egy elképzelt napját ábrázolja. A korszak a Brit Birodalom és a cári Oroszország közötti ázsiai hatalmi vetélkedés jegyében telt, amelynek kapcsán Vámbéry több könyvében és számtalan újságcikkben tört lándzsát az angolok és a Brit Birodalom érdekei mellett. A Vámbéryt különböző élethelyzetekben ábrázoló rajzok feliratai a bal felső sarokból az óramutató járásával ellentétes irányban a következőképp olvashatóak:

I hate despise and defy You! – „Utállak, megvetlek és dacolok veled!”

He is an anti-Russian. – „Ő oroszellenes.”

I have no fear of Russia ever being able to hold India!! – „Nem félek attól, hogy Oroszország valaha is képes lesz megkaparintani Indiát!!”

Hear, hear! – „Halljuk, halljuk!”

As a lecturer he is a great success. – „Előadóként óriási sikere van.”

Karikatúra egy angol magazinból, 1885 környékéről. „A celebek napjai (206)”

Stewart Earle (William Stewart Earle): brit katonatiszt aki, Szudánban, Khartoumnál harcolt és esett el a brit érdekekért

Barnaby (Frederick Gustavus Barnaby): brit katonatiszt, ugyancsak Szudánban halt meg.

He has a great admiration for our country and those that have died for its honour. – „Óriási tiszteletet érez országunk és azok iránt, akik annak dicsőségéért haltak meg.”

What do you know about Russia? Have you ever been there and seen the sufferings of the wretched Muscovites? – „Mit tud Oroszországról? Volt már valaha ott és látta a szenvedéseit a szerencsétlen moszkvaiaknak?”

The British Lion welcomes the Lion of the season. – „A brit oroszlán üdvözlí a szezon oroszlánját.”

My dear Vambery you have indeed done something for the conservative cause! – „Drága Vámbérym, Ön tényleg tett valamit a konzervatív ügyért!”

This Max evidently knows something. – „Ez a Max nyilvánvalóan tud valamit.”

Look here Komoroff, if you get hold of this fellow, I'll give you another sword! – „Nézze Komoroff, ha megkaparintja ezt a fickót, adok magának egy másik kardot!”

Vámbéry kortársa, Dalmady Győző (1838–1916) jogász, a kor népszerű, a hazafias érzelmek pátoaszától sem mentes lírikusa a tudós Közép-Ázsiából történő hazaérkezését követően a *Vasárnapi Újság* hasábjain (1864, 11. évfolyam, 438. oldal) szentelt hosszú költeményt Vámbéry Árminnak, amelyet az újság következő számában – sajtóhibára hivatkozva – további hat sorral egészítettek ki. A vers teljes terjedelmében a következő:

Vámbéry Árminnak

Itthon vagy hát, szoríthatom kezéd!
Visszahozott nekünk a végezet.
Ládd: a végzet sokkal jobb, mint magad:
Helyrehozta mulasztásaidat.
Kalandok és merények embere,
Neveddel az egész világ tele;
Addig üzted, kerested a halált:
Hogy szemközt a halhatlanság talált!
De egy érzés nem szól-e benned így:
Jobb pihenni és meg is halni itt!
Oh bizonynyal! Az imádott haza,
Mindazok közt, miket nyertél vala,
Legdrágább kincs, legnagyobb nyeremény!

S te itthon vagy, a haza kebelén.
Drága haza! Akkor tudjuk, mi szép,
Midőn képe látkörünkből kilép,
S nekünk érte, távol égtáj alatt,
Kedvünk szerint meghalni sem szabad!
– Bokhara és Khiva sivatagát
Barangoltad örök harczokban át,
Hogy megtudjad, mi ragyogó e föld,
A hegy mi kék, és a mező mi zöld,
Fűben, fában mennyi illat terem,
S az árnyban mily édes a szerelem!
Hő vágyad a homokpusztákra vitt,
Ismerni a szomjúság kínait,
És nem lelni sehol egy csepp vizet:
Hogy megtanuld, a köny mi kincs lehet,
S könyeidben fel-felcsillanni ládd
Idehaza a Balatont, Dunát.
Elvegyültél népek közt, messze kinn,
Keresve a nyelvet, mely ajakin
A mienkhez hasonlatos legyen :
Hogy lásd, e nyelv mily gazdag, eleven,
Benne vihar és ha kell, zene szól . . .
És felkiálts, nincsen párja sehol!

– Oh hidd nekem, fordulj akárhova,
És várjon a boldogság mosolya:
Több édesség nem lesz ott ajkadon,

Vámbéry ifjú tudósként az 1860-es évek első felében

Mint a mennyit nyújt itt a fájdalom!
Mert bár könnyel áztatjuk a rögöt:
Mienk mégis, s az emlék ideköt.
De megjöttél! Légy üdvöz általam,
Körülötted kelet világa van.
A sokaság zajongva vesz körül,
Mint a hajóst, ki most jó messzirül,
S kincseiről a leplet leveszi,
Hogy gazdagság áradjon szerte ki.
A tapsok közt oh halld meg a szívet!
Hangja elvesz tán a zaj közepett . . .
De az érzés, melylyel halkan kínál,
Jobban dicsér a föld tapsainál.

Dalmady Győző

Festmények

Az 1860-as évek elején a korszak egyik legmeghatározóbb festőművésze, Kovács Mihály volt. Kovács 1818-ban született Tiszaabádon, ahol a helyi földesúr, Orczy László ismerte fel a fiú tehetségét és saját költségén taníttatta Pesten, Bécsben, majd Rómában. Miután hazatért, az 1850-es évek végén egy neves közéleti szereplőket, politikusokat (pl. Szemere Pált, Toldy Ferencet stb.) ábrázoló portrészorozatot kezdett el festeni, amelynek részeként egy akkor még lényegében ismeretlen, 29 éves reményteli ifjú kutató, Vámbéry Ármin portréját is megfestette.

Tudomásunk szerint ez az első festmény, mely Vámbéryt ábrázolja. A 64×50 cm-es aranyozott keretes olajkép, amely ma az egri Dobó István vármúzeumban található, alapvetően egy sötét tónusú alkotás, a szemlő számára azonban korántsem komor hangulatú. Vámbéry arckifejezése szimpátiát kelt, határozott, elszánt tekintete megcsillan a képen.

Az alkotás születésének időpontját meglehetősen pontossággal ismerjük. A festmény 1861-ben készült; Vámbéry az év elejét Törökországban töltötte, majd a nyáron érkezett haza Pestre, hogy megtartsa székfoglaló előadását az Akadémián, hiszen ekkor választotta őt a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába. Minden bizonnyal magyarországi tartózkodása idején készült tehát a mű, nem sokkal azt megelőzően, hogy Vámbéry közép-ázsiai utazására indult és világhírűvé vált volna.

Kovács Mihály: Vámbéry Ármin portréja, 1861

Kovács Mihály portréi először a Magyar Nemzeti Múzeum történeti arcképcsarnokába kerültek, majd halálát követően özvegye a hagyatékot az Egri Érseki Líceum képtárának adományozta, ahonnan végül a Dobó István Vármúzeum gyűjteményébe került.

A következő, Vámbéry Ármint ábrázoló festmény, amelyről tudomásunk van, az Lippay (Lipner) Bertalan Domokos festőművész (1864–1919) portréja. Lippay művészeti tanulmányokat Münchenben, Párizsban, majd Olaszországban folytatott. Később arcképfestéssel foglalkozott Ischlben és Bécsben. X. Pius pápa később Rómában a pápai udvar hivatalos festőjévé választotta. A Budapesti Hírlap 1909. szeptember 16-ai számából arról értesülhetünk, hogy a művész a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta egyik munkáját: Vámbéry Ármint arcképét. A 130×88,5 cm-es képet a Történelmi Képcsarnokban helyezték el. Azóta a festmény kikerült a Szépművészeti Múzeumból, s a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Arcképcsarnokába került (ltsz.: MNM TKCS 1259). A festmény az idősödő Vámbéryt ábrázolja állva, jobb kezével egy könyvvel teli íróasztalra támaszkodva, baljában papírköteget fogva. Vámbéry tekintete fáradt, de korántsem megtört a sötét tónusú festményen.

Talán még egy további festmény készülhetett életében Vámbéryről. A magyar avantgárd egyik meghatározó személyisége, Pór Bertalan (1880–1964) 1909-ben készítette el *Férfiportré* című festményét. A Bábaszéken (ma Szlovákia) 1880-ban született festőművész Budapest után ösztöndíjjal Münchenben és Párizsban tanult, 1903-tól működött ismét Budapesten, ahol ebben az időszakban számos portrét festett. Néhány művészettörténész szerint nem kizárt, hogy az említett festmény az idős Vámbéry Ármint ábrázolja, habár mindenütt kérdőjelet tesznek a festményen szereplő személy azonosításakor. A 72×51 cm-es vászonra festett olajfestményen látható férfialak valóban hasonlít Vámbéry korabeli fotóira, de teljes bizonyossággal csak abban az esetben állíthatjuk majd, hogy valóban a tudóst ábrázolja a festmény, amikor hitelt érdemlő adatok kerülnek elő akár a Pór- akár a Vámbéry-hagyatékából a kép elkészültére vonatkozóan.

Pór Bertalan: Férfiportré, 1909

M

Mikszáth Kálmánnal

Ha a Vámbéry portrékat végignézzük, általában egy szigorú, de legalábbis komoly férfiú néz vissza ránk a fotókról. Vámbérynek azonban nyilvánvalóan volt egy közvetlenebb, derűsebb arca is, ezt a róla szóló beszámolók, anekdoták egytől-egyik mind megerősítik. Sokan tartották róla, hogy remek társalkodó, Jókai Mór rendkívülinek tartotta előadásának erejét és eredetiségét. Egy ízben például egy pesti újság azzal a körkérdéssel fordult az akkor legismertebb magyar írókhoz, hogy melyek a legkedvesebb olvasmányaik? Jókai azt felelte, hogy a Biblia, Shakespeare és Vámbéry.

Szerencsére nemrégiben előkerült egy olyan fotó is Vámbéryről, melyen ezt a vidám, derűs arcát mutatja felénk. Az 1906 és 1909 között a szabadban, egy épület előtt készíthetett képen (sajnos a fotó hátoldalán nincs semmilyen további adat, sem a készítés időpontjára, sem helyszínére, sem pedig a készítő személyére vonatkozóan) az ülő és szivarozó Vámbéry mellett álló alak nem más, mint az ugyancsak szivarozó Mikszáth Kálmán. A békebeli hangulatot árasztó fotográfián mindkét úriember arcán hamiskás, csibészes mosoly látható, mintha egy jó viccet meséltek volna épp egymásnak. Mikszáth keménykapban, Vámbéry elmaradhatatlan fejfedőjében.

Vámbéry és Mikszáth ekkor már évtizedek óta ismerte egymást. Mikszáth a *Pesti Hírlap*, majd a *Budapesti Hírlap* szerkesztőjeként is gyakorta került kapcsolatba vele, nem meglepően több cikkében, művében is feltűnik a tudós

Vámbéry derűs oldala. Egy mosolygós kép Mikszáth Kálmánnal

Vámbéry szivarral. Az előző fotó részlete

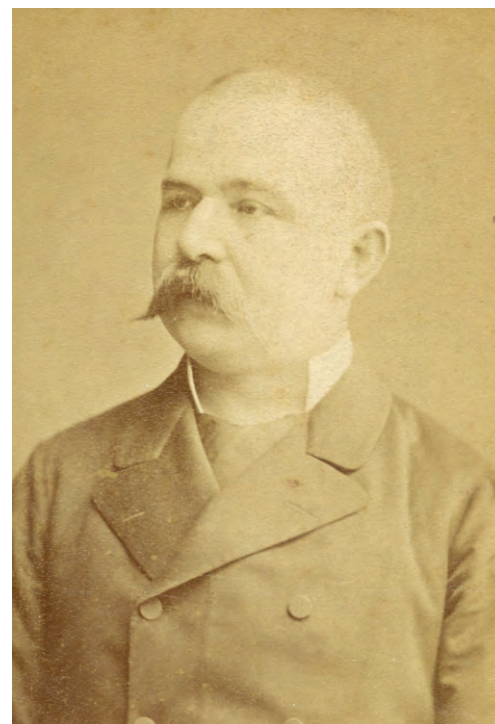

Mikszáth az előző fotó részletén

alakja. Mikszáth bámulta Vámbéry zamatos magyar beszédét, kiváló stílusát. A Magyar Tudományos Akadémiára került könyvtárában Vámbéry Közép-ázsiai utazása is megvolt. *A borivók* című 1877-es ugyancsak jóízű tárcájában így emlékezik meg Vámbéry alakjáról:

„A másik magyar embert, akivel bizonyítani akarok Vámbéry Ármin fogta, mikor mint török dervis künn utazgatott Boldog Arábia sivatagjain. Ez egy szegény Selmec vidékéről a katonaujjoncozás elől évtizedekkel előtt megszökött szabólegény, kit Vámbéry egy heves disputában talált a kunyhója előtt [...] És most adjuk át a szót magának Vámbéry úrnak. Megösmerkedtem Nagy Ferenc hazánkfiával – így szól – és több napot töltöttem kunyhójában. Igen szegény fickó volt. Mindeféleképp szerettem volna segíteni állapotán, és minthogy az arab-

sok a szőlőt természetik, de a bor készítéséhez nem értenek, megtanítottam tehát borkészítésre s vettem neki néhány kosár szőlőt, hogy azzal itt üzletet kezdjen. A dolog jól is ment eleinte. Mindjárt az első készítményből tetemes haszna lett, úgyhogy most nagyobb mennyiségű szőlőt szerezhetett be. Már azt hittem, hogy boldogulni fog midőn egyszerre kilyukadt belőle a magyar erkölcs. Midőn már a csekély kezdetből jelentékeny borkészítési üzlethez vergődött, egyszerre kedve szottyant, összehívta a szomszédkunyhókban lakó arab szomszédait és olyan „magnum áldomást” csapott, hogy reggelre nem maradt egy csepp bora sem. Legyen bárhol a földtekén, mégis csak mindenütt egyforma a magyar ember!”

*Mikszáth fiatal
kori képei*

D

Dolgozószobája

„Mikor kinézett dolgozószobájának ablakán, s látta a vén Gellérthegyet, alatta a széles folyamot, melyet az Erzsébet-híd fog át, derült elragadtatással kiáltott fel: Van-e ennél fejedelmibb kilátás a világon? Valami különösen hű, fenhangon sohasem hirdetett, inkább gondosan elhallgatott s csak meghitt körben, bizalmas óráiban megvallott ragaszkodás élt benne hazája iránt. Ez tartotta vissza őt, a nemzetközi író és angol politikust, hogy engedjen a többszöri hívásnak és Angliában telepedjék meg, hol nagyszabású érvényesülés nyílt volna meg számára, Vemben (Vámbéry) számára. [...] Nem szakadt el az országtól az országért magáért, de azért a fejedelmi képért sem, melyet gyönyörködve nézett az ablakából. [...]

A hetvenes években is még nagyon egyszerű, majdnem szegényes dunaparti lakásban lakott Vámbéry. Ő maga szokta elmondani, hogy az egerek egészen fésztelenül nyargaltak fel s alá a két szobájában. Ezen a szállásán kereste fel az orosz-török háború kitörése előtt egy nem várt, nagyon előkelő és érdekes látogatója: Ignatjev gróf, Oroszország híres konstantinápolyi nagykövete. Vámbéry, az angol politikus, akkoriban folytatta legsúlyosabb oroszellenes sajtóhadjáratait. Alig is lehetett ok nélkül való, hogy éppen ekkor járt Budapesten, állítólag merő véletlenségből s átutazóban, Ignatjev gróf. Hogy ez alkalommal meglátogatta Vámbéryt, annak ő maga azzal adta okát, hogy Budapesten járva, nem mulasztotta el, hogy becsülésének jeléül, meg ne látogassa hazájának «nagy ellenségét». Elhelyezve, mintegy bevezető támadásként, ezt a kiszámított hízkelkedést, körülnézett a lakásban és csodálkozva jegyezte meg: – Ön sokat dolgozik, s úgy látom, nagyon egyszerű viszonyok közt él. Kevesebbet kellene

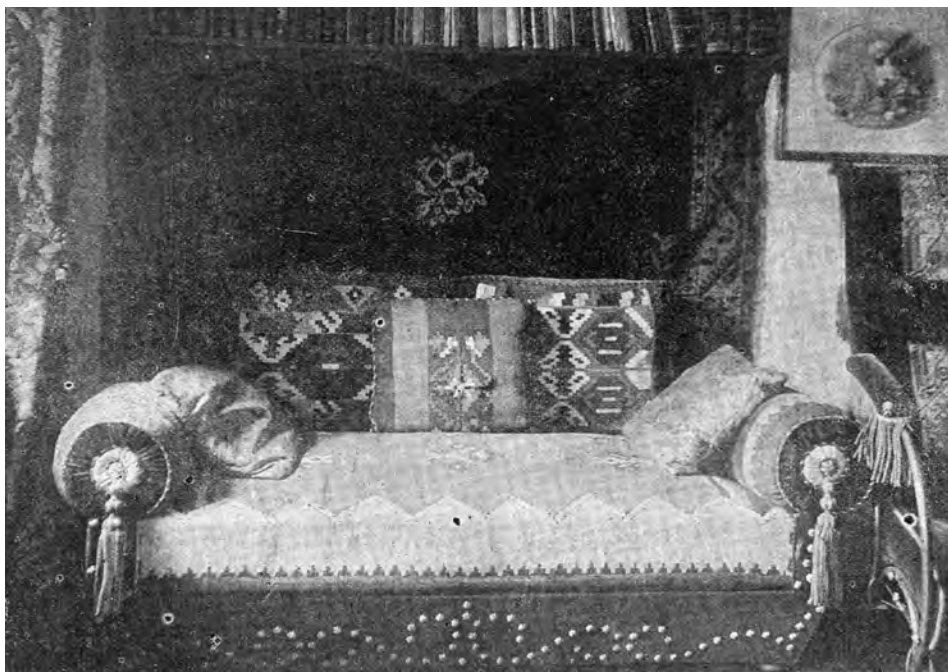
Vámbéry Ármán dolgozószobájában, az íróasztala mögött

Vámbéry dolgozószobája

dolgoznia, akkor tán fényesebben menne a sora Vámbéry elértette a célzást és sima egyszerűséggel felelte, hogy igényei nagyon 'szerények, s örömet, csak a munkában leli.”

Ezek a Vasárnapi Újságban megjelent anekdoták is jól jelzik, hogy Vámbéry Dunára néző dolgozószobája nem pusztán számtalan előadás, cikk és könyv

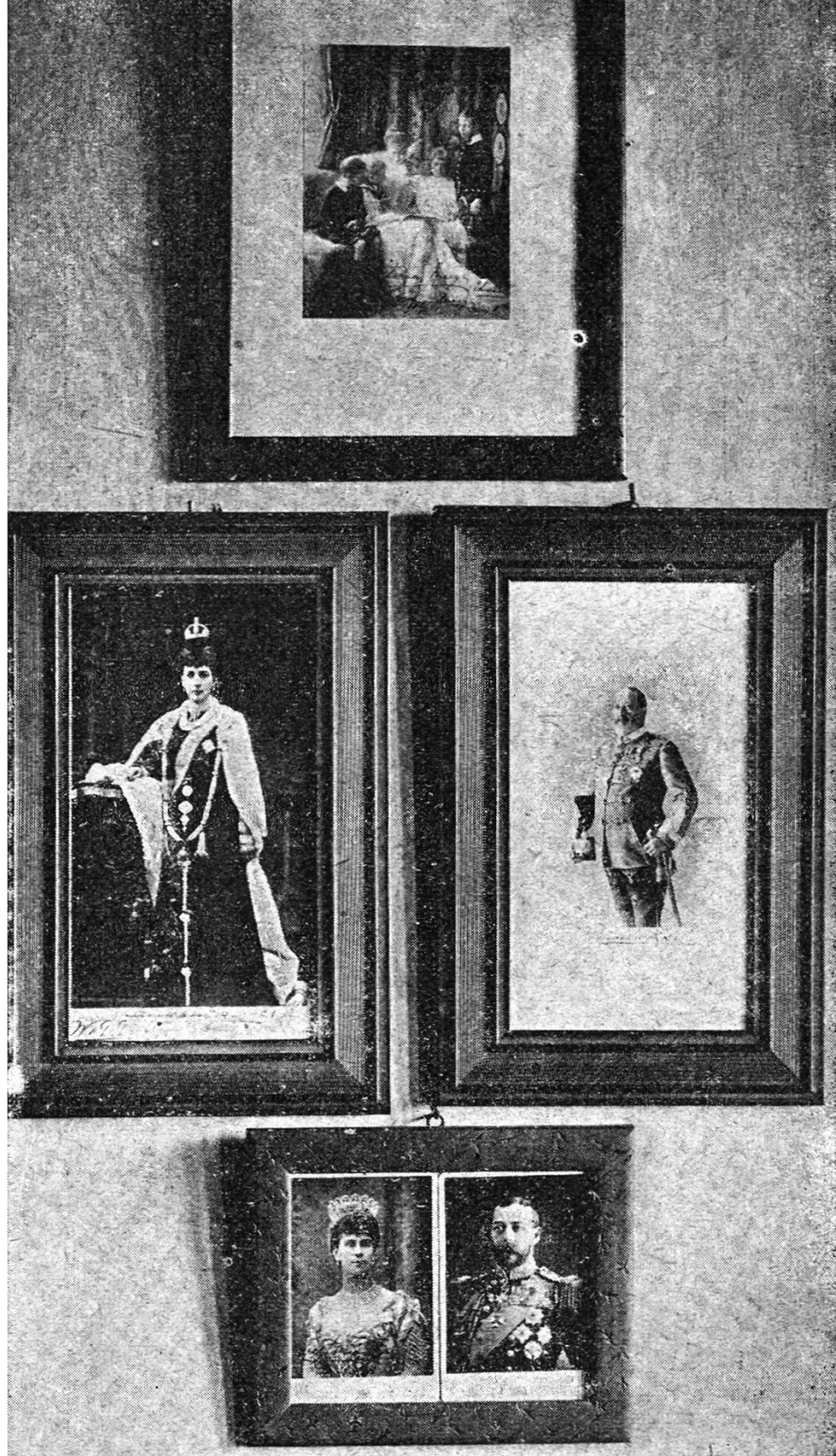

A dolgozószobában álló dívány török vánkossokkal, a háttérben Abu Hamid szultántól kapott szőnyeggel. A polcon fölött Vámbéry idegen nyelven megjelent kötetei sorakoznak

Vámbéryné fiatal kori arcképe a dolgozószoba faláról

szülőhelye, a tudomány „robotosának” utolsó évtizedeiben egyik legfontosabb tartózkodási helye volt, de tudós kollégák, diplomata, politikusok, vitapartnerek és tisztelők adták itt egymásnak a kilincset. Nem véltelen, hogy a nála megforduló fotósok, riporterek is e „szentélyt” fotózták le több ízben is.

A könyvekkel telezsúfolt könyvespolcokat, Vámbéry hatalmas, mindenféle kézirattal, személyes tárgyakkal borított íróasztalát, kényelmes, süppedős foteljeit, a keleti luxust idéző díványát, rajta török mintázatú vánkossokkal, a háttérben Abu Hamid szultán ajándékba küldött szőnyegével, a magát Vámbéryt és feleségét, valamint előkelő barátait, így az angol királyi családot ábrázoló, gyakorta dedikált fotókat és rajzokat. Az ott készült képeken valóban megelevenedik e kétség kívül varázslatos helyszín.

*A brit királyi család tagjai Vámbérynak
dedikált fotói a dolgozószoba falán*

N

Nászer al-Dín sah

A korábban Európa felé viszonylag zárt arcát mutató Perzsia a 19. század második felétől nyitni kezdett a Nyugat felé. Nemcsak az európaiaknak volt egyre könnyebb eljutni Perzsiába, de egyre több perzsa utazó fordult meg Európában is, és nemcsak diplomaták, kereskedők és diákok, hanem maguk a perzsa uralkodók is.

Ezek a körülmények tették lehetővé, hogy Vámbéry Ármin két perzsa uralkodóval is személyes kapcsolatokat alakítson ki. Elsőként Nászer al-Dín sah (uralkodott: 1848–1896) járt Budapesten 1889. augusztus 26. és 29. között, akivel Vámbéry egyébként már korábban, perzsiai útja során találkozott Teheránban, amikor Közép-Ázsiából való visszatértekor megkapta tőle a Nap és Oroszlán rend kitüntetését.

Vámbéry a perzsa uralkodóval másodszor 1889. augusztus 27-én találkozott, de ekkor már Budapesten. Nászer al-Dínt az MTA épületében fogadták a kormányzat és a tudós testület képviselői, köztük Vámbéry Ármin. Az ékes perzsa nyelven megszólaló Vámbéry nagy hatást gyakorolt a sahra, akiről utóleírásában elismerő szavakkal emlékezik meg. A perzsa uralkodó egyébként nemcsak a magyar tudóssal, de „Vámbéry tatárjával”, Molla Iszhákkal is találkozott, s vele is elbeszélgetett röviden.

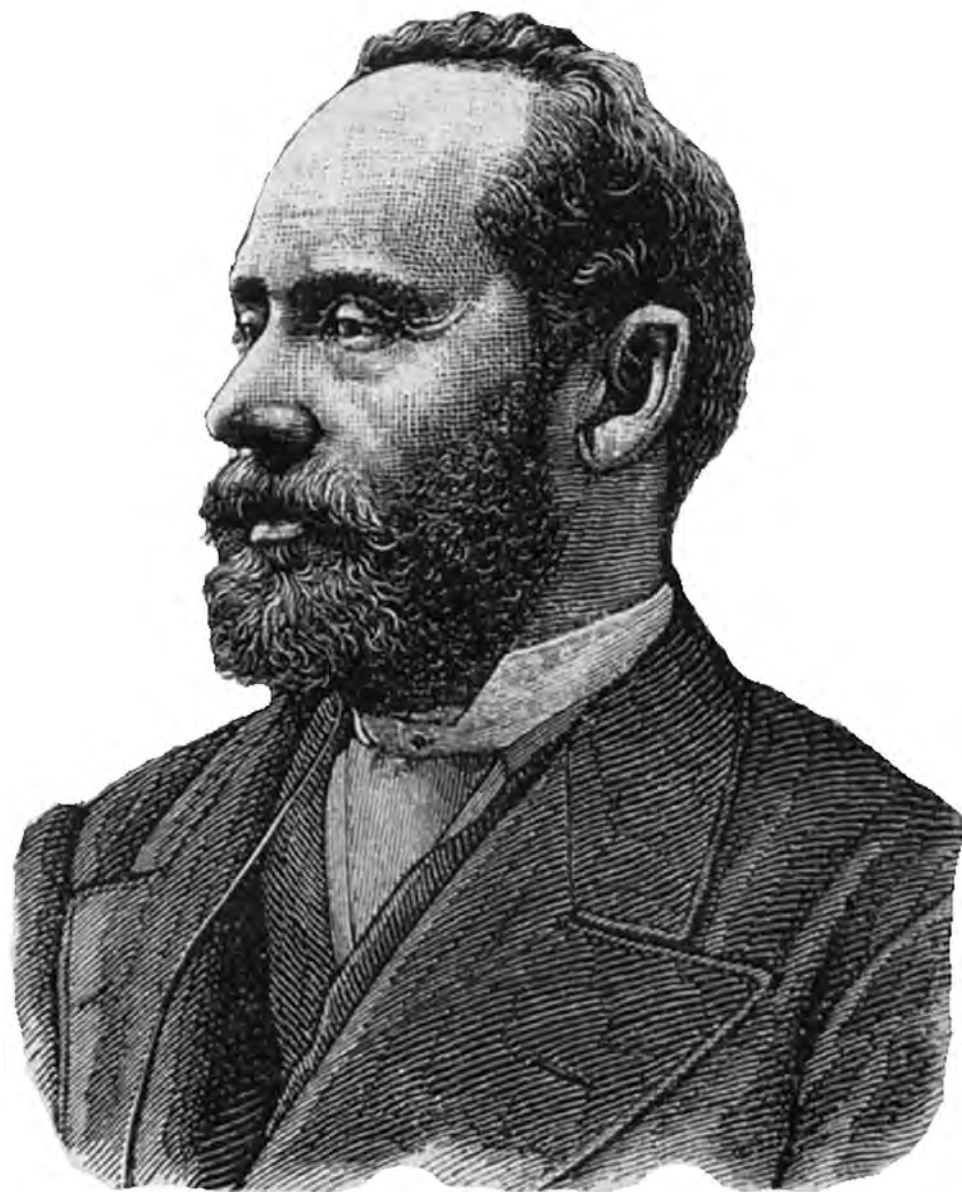
A korabeli magyar közvélemény számára egzotikus ország uralkodója, minden bizonnyal látványosság számba mehetett Budapesten, aki azonban sokkal

Nászer al-Dín perzsa sah idősebb kori fotója

fesztelenebbül viselkedett itt, mint saját hazájában. Legalábbis erre enged következtetni a *Küzdelmeim* alábbi részlete:

„A perzsák királya sokkal szabadabbnak érezte magát Európában, mint saját országában. Teheránban láttam, hogy sétalovaglása közben a szolgák hosszú sora kísérte az út mindkét oldalán és hosszú botjával elzavart mindenkit a király útjából. Budapesten pedig megesett vele a következő eset. Egy munkásnő egészen a közelébe furakodott, hogy alaposan megbámulhassa a köntösén csillogó nagy gyémántokat. Intettem az asszonynak, hogy térjen ki útjából, de a király így szólt hozzám: – Engedd hozzám, mert közelről akarja látni drágaköveimet. – Még meg is állt egynehány pillanatra, hogy kedve szerint megcsodáltathassa magát az asszonynyal. Egy szóval, ez ember sokkal jobb volt a hírénél s midőn 1896 május havában, egy nappal azelőtt, hogy megülhette volna uralkodásának ötven éves jubileumát, áldozatául esett Riza khán gyilkos golyójának, én azt gondoltam magamban: ez ember más halált érdemelt volna, mert valóban, hivatalnokainak zsarnoksága miatt fizetett életével.”

Vámbéry az 1870-es évek végén

M

Mozaffar al-Dín sah

Nászér al-Dín sah 1896-os meggyilkolása után a fia, Mozaffar al-Dín sah (uralkodott: 1896–1907) ült apja trónjára. Mozaffar al-Dín édesapjához hasonlóan szeretett Európában utazgatni, s kétszer is tiszteletét tette Budapesten 1900-ban. Először szeptember 22. és 29. között járt a magyar fővárosban hivatalos látogatáson, ahonnan vonattal Isztambulba távozott. Pár nappal később, október 7-én azonban visszatért még egyszer és egészen október 12-ig élvezte a város vendégszeretetét, ezúttal azonban már nem hivatalos formában. Mindkétszer Vámbéry Ármin volt a perzsa tolmácsa és idegenvezetője Budapesten. A sah első pesti látogatása során összesen négyszer találkoztak, a második alkalommal kapcsolatban nem rendelkezünk ilyen pontos adatokkal.

A perzsa uralkodó útinaplót is vezetett, amiben érdekes módon hallgat a második pesti tartózkodásáról, ugyanakkor kiemeli, hogy Vámbéry milyen jól beszélt perzsául. Vámbéry önéletírásában, a *Küzdelmeimben* is megemlékezik a sahhal való találkozásairól, hangsúlyozva belsőleges kapcsolatukat, s hogy Mozaffar al-Dín mennyivel közvetlenebbül viselkedett vele, mint édesapja néhány évvel korábban. Búcsúajándékként Vámbéry egy gyémántgyűrűt kapott a sahtól. Vámbéry így írja le Mozaffar al-Dín önéletírásában:

„Contrexéville és Marienbad, hol gyógyulását kereste, nem sokat enyhítettek súlyos baján s a betegségnek arczáról lerívó nyomai félreérthetetlenül beszéltek lelki tusájáról és kétségbeeséséről. Jobb sorsot érdemelt volna ez a szegény fejedelem. Amúgy is félénk és bátortalan lévén, minden határozottságától megfosztotta a túlságosan szigorú nevelés, melyben atyja részesítette. Legjobban szerette a nyugodt szemlélődést és gyermekiesen egyszerű lényével valóban a lehető legke-

A perzsa sah Budapesten kocsikázik

Előző oldal: Mozaffar al-Dín sah fotója

Vámbéry a 20. század elején

vésbé volt alkalmas arra, hogy oly zilált helyzetben levő országon uralkodjék, mint Perzsia s hozzá még a modern kultúra útjára vezérelje népét, mint a hogy magában elhatározta.”

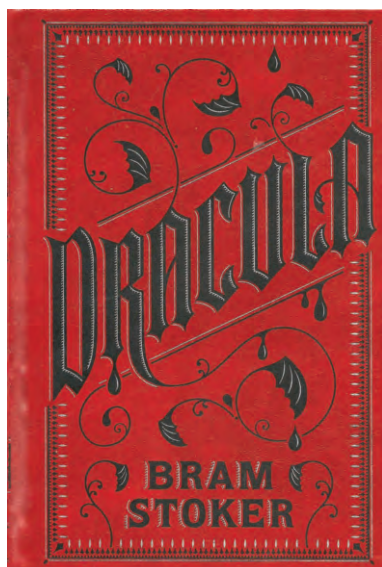
B

Bram Stoker, a *Drakula* írója és Vámbéry Ármin

Bram Stoker, a 19. század második felének híres ír színpadi rendezője és írója 1889-ben ismerkedett meg Vámbéryvel egy sandringhami színházi előadáson, majd 1890-ben egy másik színdarab megtekintése után meghívta a tudóst magához vacsorára. Az író ekkor már néhány hónapja dolgozott a később világhírűvé vált *Drakula* című művének megírásán, az este folyamán pedig a vendégek visszaemlékezése alapján –

részben az aznap látott színdarab hatására – a társalgás során előkerült a halott szív, a halott szívvel élő ember mítosza is. Szintén a beszámolókból tudjuk, hogy az este folyamán Vámbéry elbűvölte hallgatóságát a rá jellemzően színesen, nagy beleéléssel előadott történeteivel, ebből kiindulva pedig több Stoker-kutató is feltételezi, hogy *Drakula* jellemének és környezetének végző megformálásában szerepet játszhattak Vámbéry történetei is.

A Drakula egyik első kiadásának borítója

Bram Stoker (zsebre dugott kézzel) épp beszáll egy kocsiba

Ezt támasztják alá Bram Stoker fia, Noel Stoker visszaemlékezései is, mely szerint ezután apja és Vámbéry még évekig leveleztek egymással. Ezek a levelek azonban sosem kerültek elő, létezésükre Noel állításán kívül semmilyen bizonyítékot nem sikerült feltárni, így sokan kétségbe vonják a Stoker-fiú emlékeit, ehelyett a *Drakula*-történet kereteit az ír mitológiában vélik megtalálni. Ugyanakkor az tény, hogy a *Drakula*-történet egyik alakja, a tudós Arminius mögött egyértelműen Vámbéry alakja sejlik fel.

Azt is érdemes figyelembe venni, hogy pont ebben az időszakban az írek gyakran tekintettek sorstársként a forradalom után az osztrákok által elnyomott magyarokra – a helyi sajtóban pont Stoker hívja fel a figyelmet erre a párhuzamra –, ami szintén indokolhatta volna Stokernek az erdélyi magyar mitológia és történelem felé való fordulását.

Bram Stoker

*Vámbéry világghírű tudósként,
ereje teljében*

Abban tehát eltérőek a vélemények, hogy Vámbéry történetei mennyiben inspirálták a *Drakula* létrejöttét, de a vele való személyes ismeretség mindenképpen hatással volt Stoker leghíresebb művére.

V

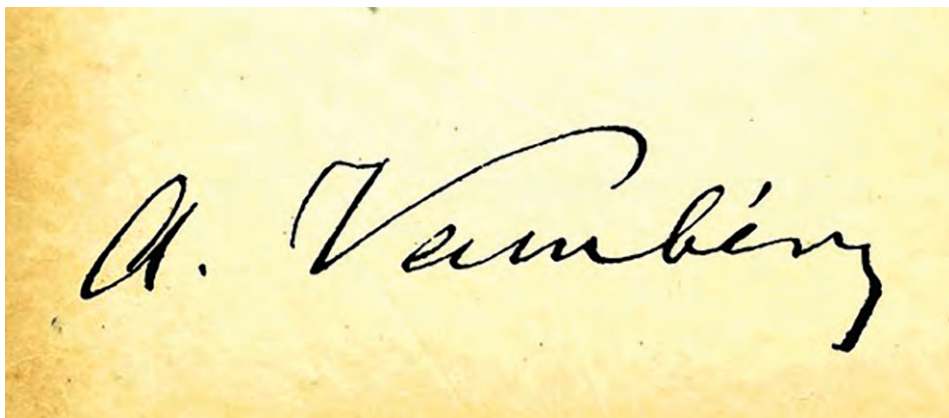
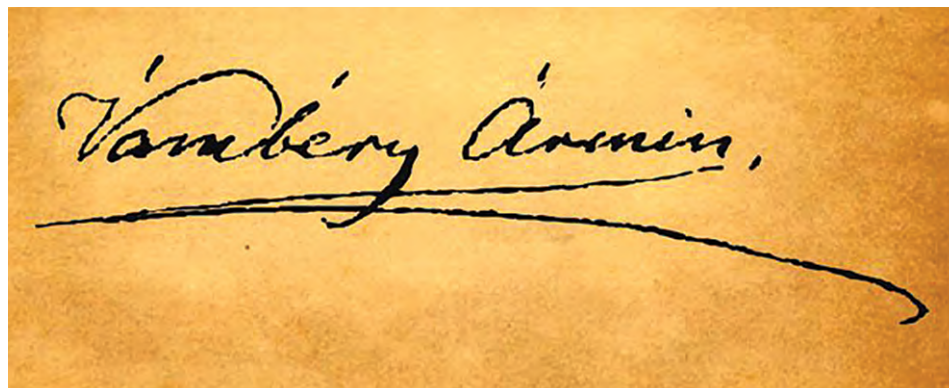
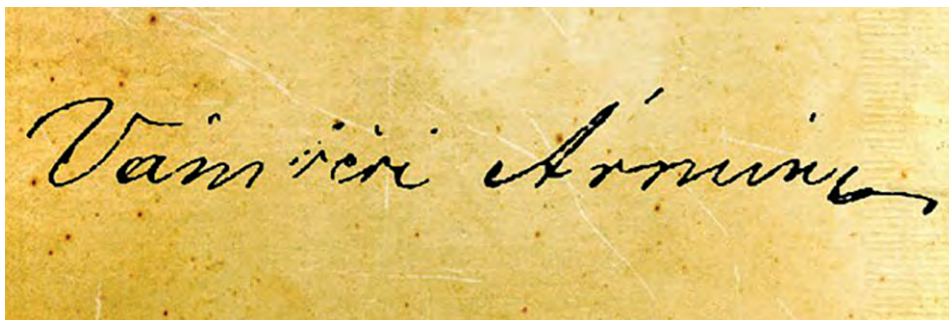
Vámbéry aláírásai és levélemlémái

Vámbéry eredeti neve Wamberger Hermann volt. Ezzel az aláírással nem ismerünk tőle – egyelőre – dokumentumot. De ez nem is különösebben meglepő, hiszen még egészen fiatalon változtatta meg a nevét Vámbéryre. Ennek ellenére a Vámbéry – Vámbéri írásmód (azaz hol y-al, hol pedig i-vel írta a névét) időről időre váltakozóan megjelenik a leveleiben, levelezésében. (Persze nem kizárt, hogy a pontos i-vel írott névforma úgy születhetett e leveleken, hogy ezeket Vámbéry tollba mondta.) Idegen nyelven (angolul vagy németül) írt levelein nevének latinos formáját, az Arminiust, illetve annak egyetlen A-ra rövidített alakját használta. Aláírásai határozott, céltudatos emberre utalnak.

Vámbéry a kor szokásainak megfelelően rendkívül kiterjedt levelezést folytatott. Levelei révén tartotta kapcsolatait nemcsak külföldi, de itthoni ismerőseivel, barátaival, kollégáival, a kiadóival, újságszerkesztőségekkel stb. E levélváltásai során Vámbéry láthatóan nagyon adott a részletekre is. Egy hozzá hasonló körökben mozgó úriember rendszerint saját levélpapírost használt, s gyakorta saját emblémát is készíttetett és nyomtatott ezekre a levélpapírokra. Arisztokratáknál ez az embléma általában a családi címer volt, de egy zsidó

Vámbéry portréja 1873-ból, aláírással

Vámbéry különböző aláírásai:

Váméri Ármín, Vámbéry Ármín, a. Vámbéry

családból, szegénysorból származó tudósnál ilyen természetesen nem jöhetett számításba. Vámbéry ezért nevének kezdőbetűiből készített levélemlémákat. Összesen három ilyenről van tudomásunk, de nem kizárt, hogy további variánsai is lehettek. A három levélemléma szinte ugyanazon évekből származó dokumentumokon is feltűnik, tehát különösebb kronológiát nem lehet közöttük felállítani, a tudós hol ezt, hol pedig amazt használta.

Az első embléma két szembefordított virágot (talán liliomot) mintázó jelében mind közül a legnehezebb felismerni a tudós vezeték- és keresztnévének két kezdőbetűjét, a szembefordított *V* és *A* betűket. De nem kétséges, hogy az embléma a 19. század végén elterjedő szecessziós művészet hatásait mutatja.

A második embléma már sokkal jellegzetesebb, egyedi vonásokat is tükröz. Egyszerű címerpajzs alakú mezőben egy nagy *V* betűn egy „keresztülvetett” nagy *A* betű, felette vízszintesen rajzolt félhold, amely felett pedig

*Virágdíszszerűen
kialakított levélemléma*

egy hatágú csillag látható. Az utóbbi két elem egyértelmű utalás az Oszmán Birodalomra, s jól hangsúlyozza Vámbéry múltját, kapcsolatait, érdeklődését, kutatásainak tárgyát.

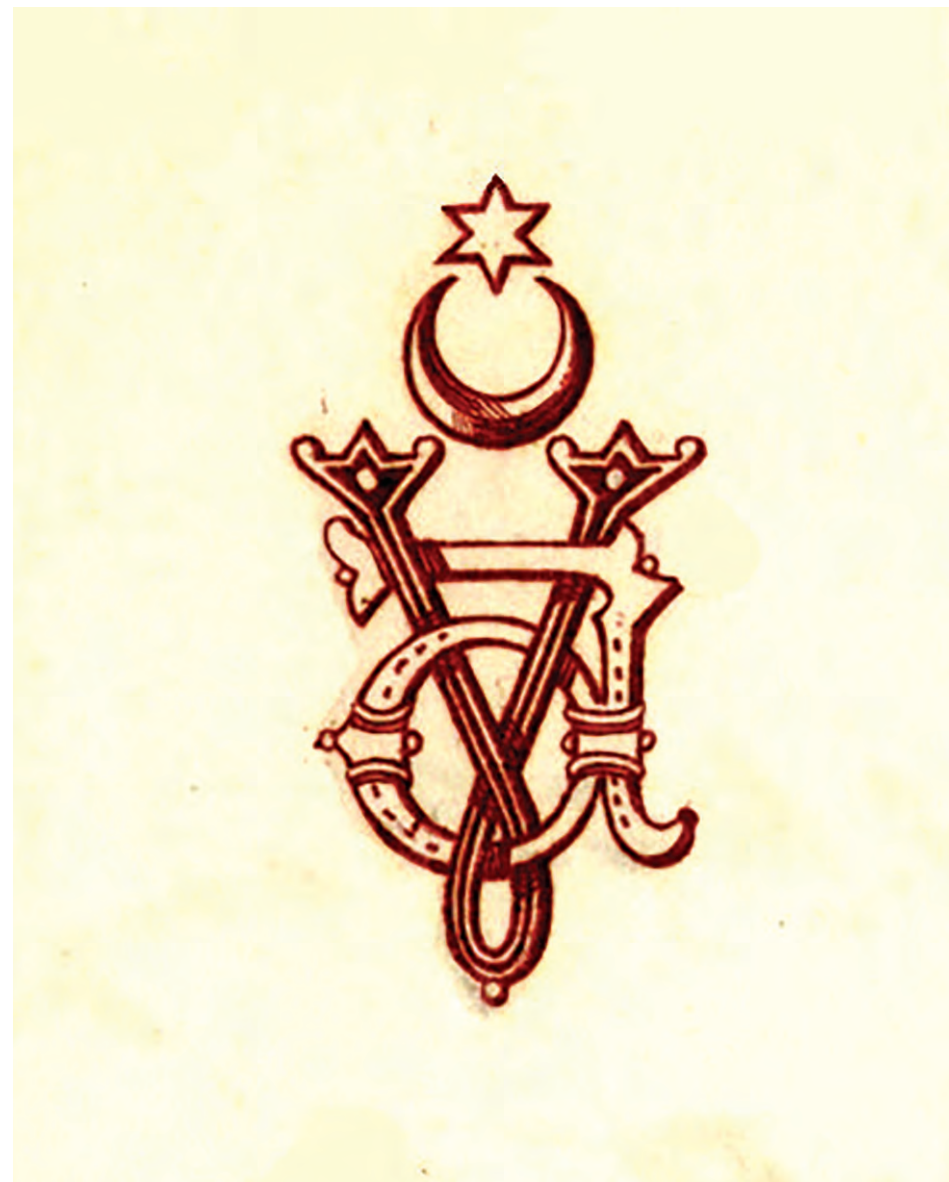
A harmadik embléma talán a legösszetettebb. Ezen egy különlegesen meg-rajzolt kis antiqua *a* betű látható, melyen „keresztülbújtatták” az indaszerűen tekergő és speciális végződéssel ellátott *v* betűt. Az összefonódó betűpár felett ugyancsak az inkriminált félhold és csillag látható.

Ezek az emblémák látványos és tömör foglalatát adják Vámbéry személyiségének is.

Címerpajzsos levélembléma

*A legbonyolultabb
vonalvezetésű
levélembléma*

A 80 éves Vámbéry Ármin

köszöntése

Az 1910-es évek elején Vámbéry több évfordulót is ünnepelhetett. 1910 októberében épp akadémikussá választásának ötvenedik évfordulója volt, amelynek kapcsán a Magyar Tudományos Akadémia nagy ünneplésben részesítette.

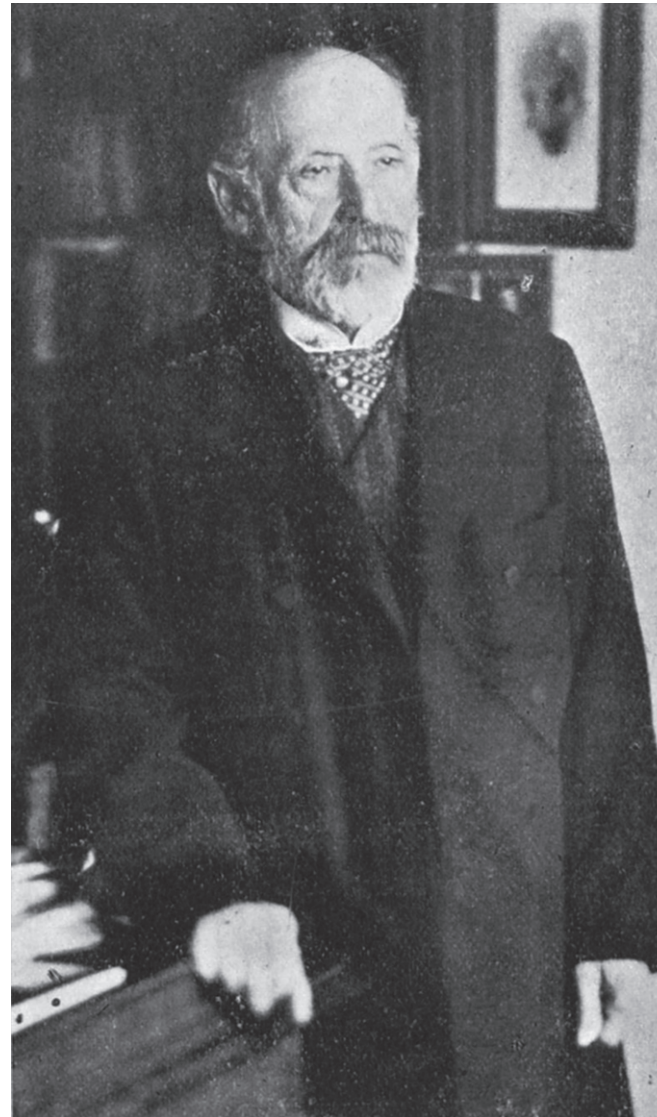
Két évre rá a tempójából lassanként visszavevő, de még mindig aktív tudós nyolcvanadik születésnapjára került sor, amely szintén országos eseménnyé vált, a napi- és hetilapok is cikkeztek róla. A *Tolnai Világlapja* XII. évfolyamának 13. számában 1912. március 24-én nemcsak új fotót közölt Vámbéryről az obligát íróasztala mögött, de egyúttal a lap 926. oldalán egy csoportképet is láthatunk, amely kép eddig nem került bele a Vámbéryről szóló publikációkba. A kép egy komoly csoportkép, mely a születésnap ünnepséget hivatott megörökíteni, amelyen a magyar tudományos és közélet számos kiemelkedő tagja látható, akik otthonában keresték fel a tudóst, hogy felköszöntsék.

Az ünneplők között ott volt Goldziher Ignác, Lóczy Lajos vagy gróf Apponyi Sándor is. Vámbéry a képen egy kényelmes karosszékből, elől foglal helyet. Ma már különösen hat, hogy a képen x-el jelölték az ünnepeltet és beszámolták a rajta látható úriembereket. Különösen Goldziher jelenléte érdekes – annak fényében, hogy halála után kiadott naplója szerint ekkoriban már elítélő véleménnyel volt Vámbéryről, de kétségünk sem férhet hozzá, hogy

Goldziher úriember is volt, aki kutya kötelességének érezte egykori mestere felköszöntését.

Következő oldal: A nyolcvanadik születésnap alkalmából összegyűlt ünneplő társaság

A nyolcvanéves tudós

Vámbéry Ármin, az európai hírnévű tudós, mint ismeretes, a minap ünnepelte születésének 80-ik évfordulóját. Ez alkalomból a tudományos világ számos tagja kereste fel a tudóst otthonában s meleg ünnepeltetésben részesítették. Képünk a Vámbéryt ünneplő tudósok csoportját ábrázolja: 1. Beöthy Zsolt, 2. Heinrich Gusztáv, 3. dr. Goldzieher Ignác, 4. Erődy Béla, 5. Szalay Imre, 6. Sebestyén Gyula, 7. Alexander Bernát, 8. Lóczy Lajos, 9. Simonyi Zsigmond, 10. Vámbéry Rusztem, 11. Apponyi Sándor gróf, 12. Havass Rezső, 13. dr. Fröhlich Izidor. Az ünnepelt Vámbéry X-el van jelezve.

A

Az utolsó fotó?

Az idős Vámbéry az 1910-es évek elejétől egyre visszavonultabb életet élt. A hazai lapok hasábjain megritkultak az általa írt vagy a róla szóló cikkek, de 1913 szeptemberében alig volt olyan lap, amely ne foglalkozott volna Vámbéry halálhírével. A *Tolnai Világlapja* is kétoldalas beszámolót szentelt Vámbérynek, benne egy fotóval, amelyet a kép felirata szerint néhány nappal a tudós halála előtt készített róla Szabó Lajos.

A kép Vámbéry pályája szempontjából legalább olyan fontosnak tartható, mint a legelső róla készített fotográfia. A fotón egy megtört, idős embert láthatunk, aki a dolgozószobájában egy karosszékbe roskadva ül. Láthatóan már zömmel nem tudományos problémák gyötrik, hanem az évek súlya. Nem nehéz észrevenni, hogy szemében halványult az a tűz, amely fiatal kori képeit oly nagyon jellemzi.

Körülötte azok a fotók és relikviák láthatók, melyek életének jelentős eseményeire utalnak. Így a falon az őt sánta dervisként ábrázoló fotó, talán a szoba legmeghatározóbb pontján.

Nem kétséges tehát, hogy az a kép, amelyet legtöbbünk Vámbéryről őriz, valójában az az idea, amelyet a tudós maga is a legfontosabbnak tartott sugározni saját magáról. Nem véletlen tehát, hogy e képen is megjelenik életének talán legmeghatározóbb szerepében, „sánta dervisként”.

S még akkor is így van, ha valójában a *Tolnai Világlapja* szerkesztői 1913 őszén alaposan tévedtek: Vámbéry említett fotóját ugyanis nem a halála előtti napokban készítették róla, hanem már évekkel korábban, ugyanis ugyanezen lap ötödik évfolyamában, 1905-ben, a 2062. oldalon már leközölték ugyanezt

a fotót róla, tehát a kép nem napokkal, hanem évekkel Vámbéry halála előtt készült róla.

De ez a lényegen nem változtat: kis túlzással akár drámainak is tűnhet, ahogy ebben az egyetlen egy képen összesűrűsödik Vámbéry Ármin pályájának valódi kezdete és a tudós földi pályafutásának vége.

Ab ovo usque ad mala.

*Következő oldal:
Vámbéry arcképe*

H

Halála

A világhírű tudós haláláról a korabeli hazai újságok egészen komoly részletezéssel számoltak be, de halálhíre megjelent a világsajtóban is. A hírt a szeptember 15-ei újságok már lehozták. A beszámolók szerint Vámbéry aznap éjjel halt meg, reggel találták meg az ágyában. Napok óta betegeskedett, de az érelmeszesedésen kívül igazán komoly betegsége nem volt. Több cikk is – Dr. Lévy Lajos orvos nyomán – ez utóbbit jelölte meg halálának okaként.

Vámbéry a hosszú évek óta megszokott nyaralóhelyéről, az ausztriai Sebensteinből augusztus 20-án tért haza Budapestre. Néhány hétre rá, szeptember 13-án, szombaton még egy előkelő török látogatója akadt. A látogatás va-

**Vámbéry Armin meghalt. A világ legnagyobb keleti nyelvtudósa, Vámbéry Armin Budapesten nyolcvan-
esztendőskorában váratlanul meghalt. Az aggasztóan tudós sok dicsőséget
szerzett a magyar névnek. Özvegyé-
hez részvéttáviratot intéztek a magyar,
az angol király és még számosan.**

A tudós haláláról beszámoló rövid hazai újságcikk

Prof. Vambéry Dead.
Budapest, Hungary, Sept. 15.—Professor Arminius Vambéry, one of the best known travelers and Orientalists of the nineteenth century died here to-day in his eighty-second year.

Vámbéry halálának híre a New York Tribune-ben

lószerűleg nagyon kimeríthette, mert ezt követően azt kérte a családtagjaitól, hogy lehetőség szerint senkit se engedjenek be hozzá, mivel nem érzi magát túl jól. A feleségén kívül csupán egyetlen fia, Ruzstem és annak felesége, Vámosy Olga, valamint az öregúr két unokája, György és Róbert látogathatta meg. Vasárnap este – szokásától eltérően – viszonylag korán, körülbelül nyolc órakor visszavonult a szobájába és nyugodni tért. Éjjel fél 11-kor a szobalány még orvosságot adott be neki, majd ismét nyugovóra tért. Reggel hatkor benyitottak hozzá és ekkor találták meg az ágyában holtan. Temetésére az újságok szerint valószínűleg szeptember 16-án kedden, délután 4 órakor kerül sor (valójában egy nappal később történt meg).

Furcsa mód az újságok jól informáltsága a tudós pontos életkorára nem terjedt ki, a *Harangszó* című újság szerint Vámbéry nyolcvan éves volt, míg a *Szamos* című politikai napilap szerint nyolcvankét éves. Vámbéry valójában, – ha valóban 1832. március 19-én született – akkor 81 éves volt halálakor.

Azokban a napokban sorban jelentek meg róla a memoárok, a Magyar Tudományos Akadémia pedig dísztáviratot küldött. Feleségének számos ismerős, kolléga és barát mellett részvéttáviratot küldött a brit és a magyar uralkodó is.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA mély megilletődéssel jelenti,
hogy

VÁMBÉRY ÁRMIN

NAGYERDEMŰ IGAZGATÓ ÉS TISZTELETBELI TAG

a mai napon elhunyt, s temetése a kerepesi temető halottas házából f. hó
17-én délután 4 órakor fog végbemenni.

Budapest, 1913. szeptember 15.

ARMIN VAMBERY, BUDAPEST

Kensington Gore,
London, S.W.

October 1913.

1913/66

Dear Sir,

It is with sincere regret that I receive your
announcement of the death of the Honorary President
of your Society, Dr. Arminius Vambery. On behalf
of myself as President, and of the Council of the Royal
Geographical Society, I desire to assure you of our
sympathy with the Society in the loss which it has
sustained by the death of so distinguished a traveller
and geographer.

Dr. Vambery was an Honorary Corresponding
Member of our Society for many years, and so long ago
as 1865 he received an award from the Society "for
the reliance, courage and perseverance with which he
A Monsieur le Président
Société Hongroise de Géographie
Budapest.

A Magyar Tudományos Akadémia gyászjelentése

*Lord Curzon of Kedleston, India alkirályának,
későbbi brit külügyminiszternek, a Royal Geographical Society
elnökének levele, amelyben részvétét fejezi ki
a Magyar Földrajzi Társaságnak Vámbéry halála miatt*

Temetése

Vámbéry Ármint 1913. szeptember 17-én szerdán délután 4 órakor kísérték utolsó útjára a kerepesi temető halottasházából. Az újságok beszámolóí alapján csöndben, minden pompa nélkül zajlott a temetés, református szertartás szerint. A tudóst Petri Elek református lelkész búszúztatta, egyszerű sza-

A lapok beszámolója szerint számos gyászoló kísérté utolsó útjára a tudóst

Petri Elek református lelkész búcsúztató beszéde Vámbéry koporsója mellett

vakkkal. Vámbéry felesége nem volt ott, férjének halála ágyba döntötte, de tanítványai, tisztelői egész sora elment a temetésre: Kúnos Ignácon, Kégl Sándoron keresztül az angol nagykövetig vagy Görgey Artúr lányáig, aki az apja által küldött koszorút helyezte Vámbéry sírjára.

Vámbéry egyébként ifjúkorától már nem ragaszkodott a gyermekkorában oly buzgón gyakorolt zsidó vallásához. Felnőttként liberális eszméket vallott, s mindenféle vallásos meggyőződését elveszítette, de így tudta könnyedén felvenni a kolduló dervis szerepét is. A Budapest-Kálvin téri református anyakönyvek szerint 1864 decemberében keresztelkedett ki, keresztelője Török Pál református lelkész volt, tanúja pedig régi barátja, Ballagi Mór. Később született fiát, Rusztemet is megkereszteltette, s élete végéig kitartott a református egyház mellett.

Németh Pál kutatásai nyomán ismerjük Vámbéry a református egyháznál őrzött halotti anyakönyvi kivonatát is:

„1911 október 9-től 1918. december 31-ig. Lapszám: 119 Folyószám: 393 Halálozás: 1913. szeptember 15. Eltemetés: 17. A meghalt neve és polgári állása: Vámbéry Ármin, Rechnitz Kornelia férje, egyetemi tanár, vallása: ref., születési és lakhelye: Dunaszzerdahely – Bp. Ferenc József rkp. 24, Neme: fi, Életkora: 81, nős: igen, Betegség vagy a halálnak más neve: Érelmeszesedés – Dr. Lévy Lajos, Az eltemetőnek neve: Petri Elek r. l. Jegyzet: A kerepesi temető hul. ház.-ba szállítandó.”

A visszafogott, csendes temetés volt Vámbéry utolsó kívánsága, nem szeretne volna azt sem, hogy az Akadémián ravatalozzák fel. Minden hívságtól mentes vörös gránit sírkövén is egyszerű felirat látható csupán:

*Vámbéry Ármin
1832–1913
Ázsiautató egyetemi tanár
A Magyar Tudományos Akadémia tagja*

Sírja a Kerepesi úti temetőben található a főváros által neki adományozott díszsírhelyen, a 18/1-1-13-as parcellában. A halálát követő években gyakorta rótták le kegyeletüket Vámbéry tisztelői, ismerősei a sírnál; de a külföldi és magyar orientalisták egyik fontos zarándokhelye mind a mai napig.

A magyar orientalisztika későbbi másik kiemelkedő képviselője, az ELTE egykori professzora, Ligeti Lajos tart ünnepi beszédet valamikor az 1970-es években Vámbéry sírjánál

A tudós vörös gránit sírköve a Kerepesi úti temető 18-as parcellájában

VÁMBÉRY ÁRMIN

1832 - 1913

ÁZSIAKUTATÓ EGYETEMI TANÁR
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TAGJA

V

Vámbéryvel a Duna parton

A *Vasárnapi Újság* a tudós halála utáni napokban remek tárcában idézte fel a Duna partján sétáló Vámbéry emblemikus alakját:

„Azt hiszem, mindig a Dunaparton, a Vámbáz és az Esküter közt levő részen lakott, mióta középázsiai útjáról visszatérve, megtelepedett Budapesten. Kez-

A pesti Duna-korzó 1900 körül, látkép a Királyi Palotával. Ezt látta minden nap Vámbéry Duna parti sétái során

A Ferencz József rakparti hajóállomás: látkép a Szabadság (Ferenc József) híddal

detben bizony igen szerény otthonból járt el az Akadémia üléseire. Elég gyakran az öreg Toldy Ferencz társaságában, ki a Molnár-utczában lakott és őszinte barátsággal viseltetett a magyar felfedező utazó iránt, kit Angliában akkor már

nagyrabecsültek és ünnepeltek, itthon pedig még nagyon nehezen akartak elismerni. [...] Arany János is azt szokta mondani, hogy örül, ha Vámbéryval beszélgethet, mert szereti változatlan jókedvét. Találkoztak is elég gyakran a Dunaparton, mely nemcsak Vámbérynak, hanem Aranynak is legkedvesebb mindennapi sétálóhelye volt.

Egy verőfényes déli sétájukon a Lánchíd közelében, a hajók rakodóhelyénél jártak. Vámbéry lelkesedett a meleg napsugárért. Csöndesen felelte Arany, s a szeme mosolygott: Csak az a hátrány, Bűdös a kátrány. Vámbéry emlékezőtehetsége őrizte meg ezt a kis rigmust, mely az ő emlékezetének szánt sorokban lát, ím, napvilágot. A régi nagyok, kik elő-előtűntek sétái közben s csatlakoztak hozzá egy-egy fordulóra: Toldy, Eötvös, Arany, néha az öregúr: Deák Ferencz is – egymásután elvonultak az örökkévalóságba. De Vámbéry hű maradt a Dunaparthoz. Utolsó lakása öt szép termesarányii szobájával, szintén a Ferencz József-rakparton, a 24. számú ház második emeletén volt. Onnan szállt le minden délelőtt elmaradhatatlan dunaparti sétáira s tisztelettel, kedves örömmel köszöntötték az újabb nemzedék nagyjai ép úgy, mint névtelenjei.”

Vasárnapi Újság 1913, 60. évfolyam 39. szám 772. oldal

*A pesti Duna-part panorámaképe, szurkos hordókkal,
háttérben a Lánchíddal.*

A felvétel 1880–1890 között készült

Következő oldal: A hajókikötő és a dunai uszoda a Ferenc József rakpartnál (közvetlenül Vámbéry háza előtt), háttérben a Tabán és a Királyi Palota. A felvétel 1892 körül készült

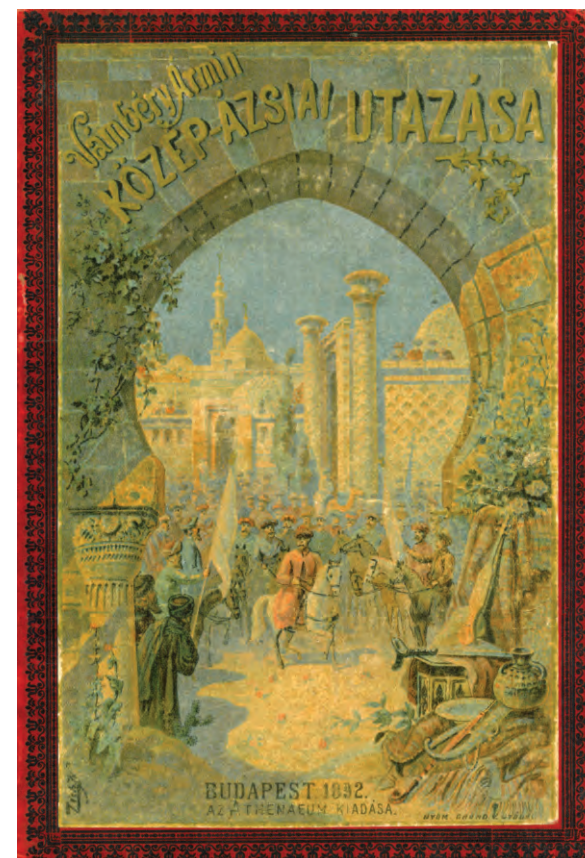
M

Művei, stílusa

Vámbéry szakirodalmi, publicisztikai és szépirodalmi munkásságának csupán vázlatos áttekintése is több száz oldalra rúgna. (Jelen kötet végén munkáinak válogatott bibliográfiája is olvasható.) Kutatók generációi legalább egy évszázada foglalkoznak Vámbéry műveinek felgyűjtésével, elemzésével, értékelésével, s még mindig van mit tenni ebben a vonatkozásban.

Közel hat évtizedes, szinte emberfeletti publikációs tevékenysége alig-alig áttekinthető: több tucat könyv mellett tanulmányok, vitacikkek, tárcák, szócikkek, fordítások tömkelege származott a tollából. Szinte minden műfajban maradandót alkotott: a könnyedebb hangvételő, a szélesebb nagyközönségnek szánt művektől, így az utazási és élménybeszámolóktól kezdve a hétköznapi

politikai, gazdasági elemzésekben át egészen a legkomolyabb nyelvészeti, turkológiai szakirodalomig számtalan formában, műfajban és stílusban próbálta ki magát eredményesen. Művei világszerte ismertek, hiszen azokat nemcsak magyarul, de angolul, németül, sőt svédül, de számos más nyelven is közzétette. Ezek egy része akkoriban kifejezetten nagy példányszámban kelt el, lényegében bestsellernek számítottak. Nem meglepő tehát, hogy munkáit mind a mai napig újra és újra kiadják.

„A közép-ázsiai utazás” című műve borítója

Dr. Timon Ákos, miniszteri tanácsos, egyetemi rendes tanár.

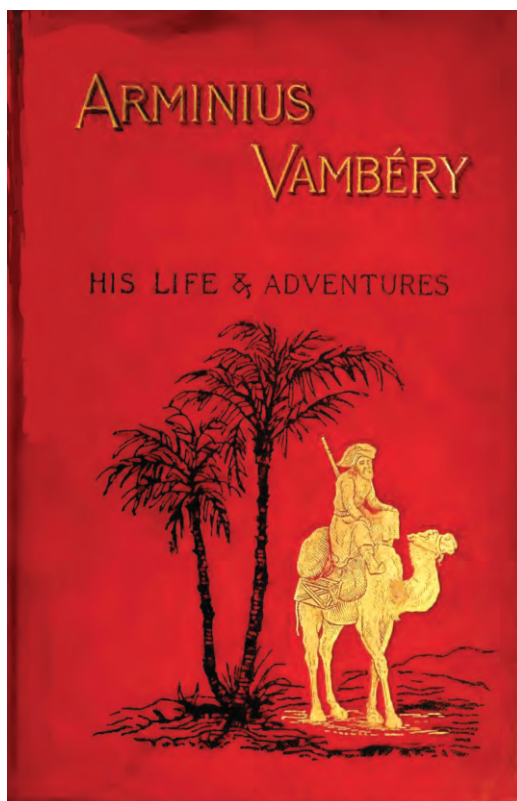
Vámbéry Ámin, egyetemi rendes tanár, a Tudományos Akadémia tiszt. tagja.

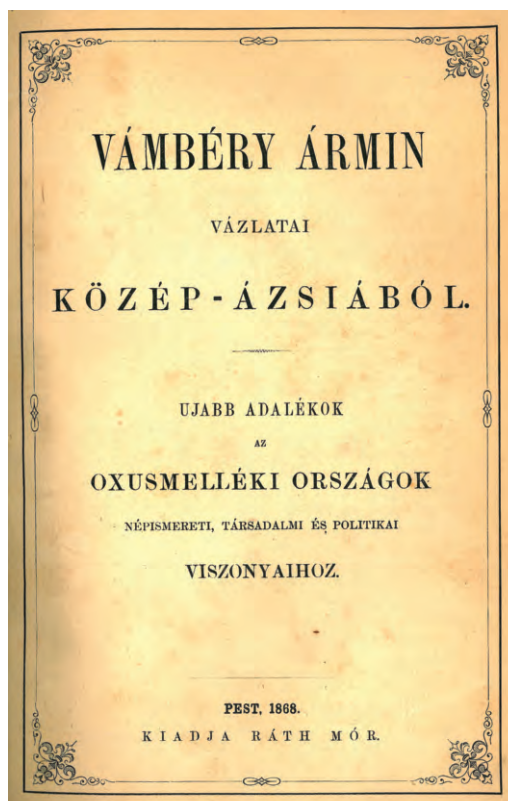
Zilahy Kiss Béla (Junius), hirlapíró.

A „Tolnai Világtörténelme” szerkesztői és munkatársai.

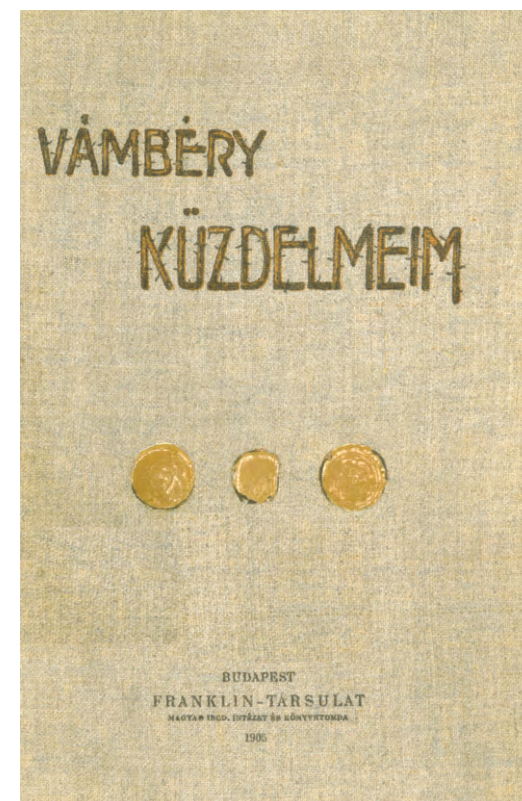
A Tolnai Világtörténelme szerzőgárdája

A „His life and adventures” című műve borítója

Vámbéry Ármin vázlatai Közép-Ázsiából művének címlapja

A „Küzdélmeim” borítója

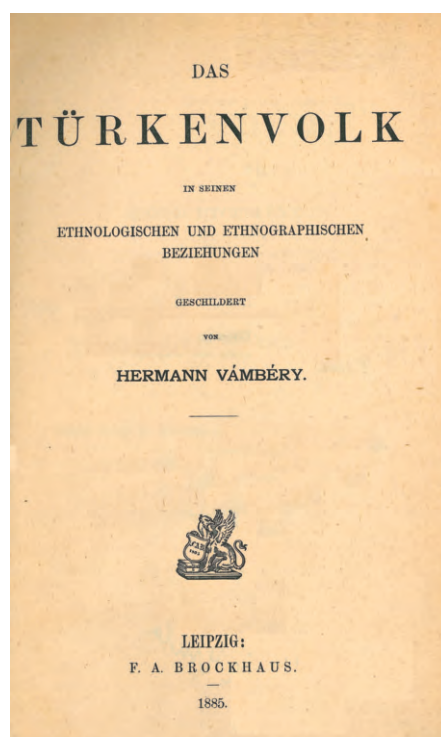
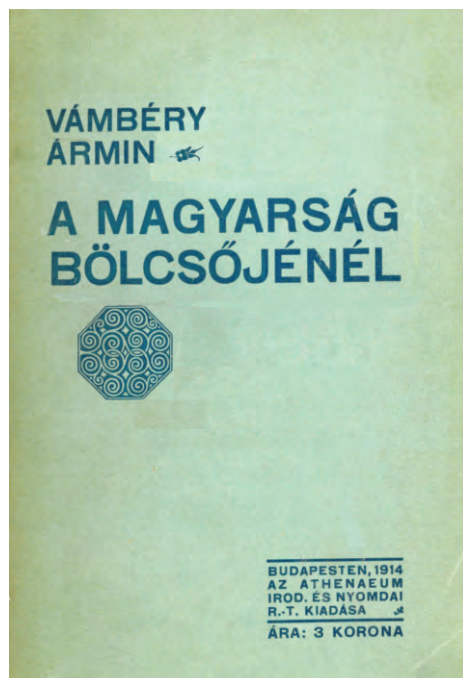
A világhírt kétség kívül *Közép-ázsiai utazás* című műve hozta meg számára, amelyet több európai nyelvre is lefordítottak. Turkológiai szakmunkáit – bár sok tekintetben elavultak már – a bennük található lexikális anyag miatt még ma is kincsesbányának tartják. S bár a magyarság eredetéről írott művei, tanulmányai ma már inkább tudománytörténeti kuriózumnak minősülnek, ezek elolvasása nélkül mégis nagyon nehéz megérteni a nyelvészet, történettudo-

mány, östörténet 19. század végi, 20. századi eleji szerves fejlődését. A saját életét és munkásságát összefoglaló reflexív önéletrajza, a *Küzdélmeim* Vámbéry szépirodalmi ambícióiról is árulkodik. Mert bár Vámbéry nem volt szépíró, mégis kiváló mesélő volt. Jókai szerint „hamis lelkesüléstől és szükségtelen kérdésektől ment: hanem amit mond az élénk képzelettel van előadva, hogy szinte szemmel láthatóvá tesz minden rendkívüli helyzetet.” Vámbéry munkássága tehát

nem holt betű, hanem máig élő struktúra, amit olvasni kell, s újabb és újabb rétegek és mélységek nyílnak meg bennük az olvasó előtt.

Vámbéry könyvet ír

„A magyarság bölcsőjénél” borítója

*A „Das Türkenvolk”
című műve címlapja*

Tagságok és kitüntetések

A kitüntetésekkel gazdagon elhalmozott Vámbéryről a következő anekdotát őrizte meg a *Vasárnapi Újság*:

„Ama emlékezetes esti órák egyikén, melyeken bizalmas ismerősei szoktak megfordulni nála, ő mondotta el ezt a másik esetet is: Fehér czipót vitt haza a piacról, s meglátja Pauler Tivadar, kollegája az egyetemi tanárságban. Megcsóválja a fejét:

– Mondja, hány rendjele van? – kérdezi.

– Van egynehány, – feleli jókedvűen Vámbéry –, de azért nem röstelem az egyszerűségemet.”

A dublini Trinity College könyvtára

Vámbéry fényes tudományos és közírói pályafutásának természetes velejárója volt, hogy számos elismerésben és kitüntetésben részesült, valamint számos tudós társaság választotta tagjai közé. Így a Petőfi Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja volt. 1864-től a londoni, 1865-től a németországi Keleti Társaság levelező tagja; a berlini (1870), a majna-frankfurti (1876), az amszterdami (1876), a drezdai (1872), a londoni (1872), a párizsi

*Az olasz Szent Mór és Lázár kitüntetés
és az angol Viktória rendjel*

*Az osztrák
császári
Lipót-rend
középkeresztje*

*Vámbéry
otthonában,
valamikor az
1900-as évek elején*

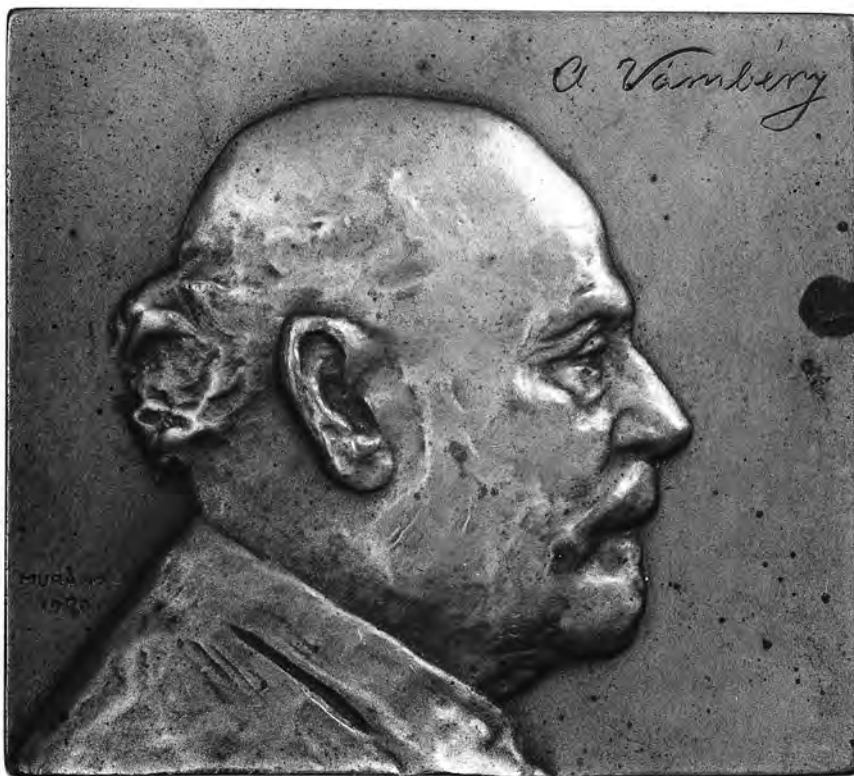
(1887), a római (1883), a bázeli (1881) és a bécsi (1881) földismereti társulatok, illetve a párizsi Société Philologique (1874) tiszteletbeli tagja; a British Association for Advancement of Sciences (1871) és a bécsi Orientalisches Museum (1874) levelező tagja, továbbá a londoni Anthropological Society magyarországi titkára (1870).

Kitüntetései: a török Medsidie-rendjel nagy kordonja (1871), az olasz szent Móric és Lázár (1871) és az angol Viktória-rendjel commandeurje (1902), a mexikói Notre Dame de Quadelupe (1865) és a perzsa Nap és Oroszlán rendjelek tiszti jelvényeinek (1865) birtokosa, a császári és királyi tudomány és művészet nagy aranyérmének (1865) elnyerője, az olasz koronarendek lovagkeresztese (1882), valamint az osztrák császári Lipót-rend középkeresztese volt (1896).

P Plakettek életében

Vámbéry portréját már életében is több ízben megmintázták plakett formájában. 1909-ben a neves szobrászművész, Murányi Gyula (1881–1920)

egy 53×60 mm-es egyoldalas, négyszögletes bronzérmét készített Vámbéryről.

A Budapesten, Bécsben és Párizsban tanuló Murányi 1906-tól kezdett el plakettek és érmék megmintázásával foglalkozni. Megmintázta többek között Haydn vagy Mikszáth alakját is. Az általa lágyan mintázott plakett Murányi korai munkáinak francia hatást mutató, naturalis stílusában készült. A négyszögletes plaketten az idős, kopaszodó Vámbéry feje jobb profilból látható. A fej felett a jobb felső sarokban Vámbéry aláírása.

Mindössze három évvel később újabb bronzplakett készült Vámbéryről: a Magyar Földrajzi Társaság 1912-ben Vámbéry 80. születésnapja alkalmából bízta meg az ugyancsak neves művészt, Körmendi-Frim Jenőt (1886–1959), hogy készítse el örökös tiszteletbeli elnökének portréját. A *Földrajzi Közlemények* 1911-es hirdetményében jelzi, hogy közeledik Vámbéry Ármín 80. születésnapja, s jelzik, hogy tudományos társulataik testületileg tisztelegnek majd Vámbéry előtt, s az ünneplés során nyújtják majd át az elkészült plakettet.

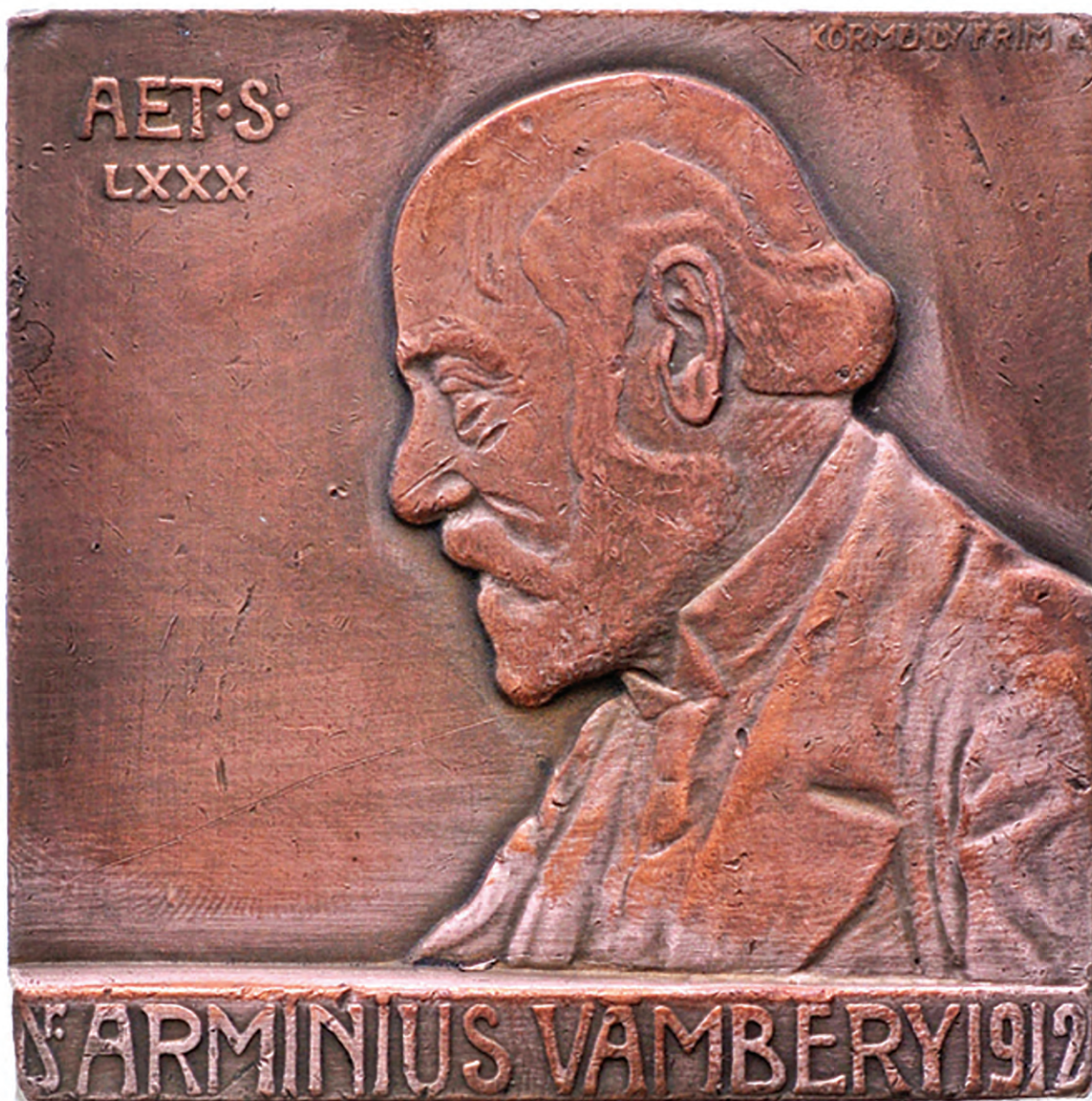
Körmendi-Frim korábban Pesten, majd Párizsban tanult, több ismert szobra (Jedlik Ányos vagy Eötvös Loránd) mellett számos portrét és plakettet készített, Vámbéryhez hasonlóan például Hubay Jenőt is plakettera álmódta. A 60×60 cm-es egyoldalas bronzplaketten bal profilból ábrázolt tudós alatt az 1912-es évszám és a neve, Dr. Arminius Vámbéry formában. A tudós feje felett balra az AET·S·LXXX felirat szerepel. A latin rövidítés feloldása: *Aetatis Suae 80*, magyarul: „80. születésnapja alkalmából”. Vámbéry a plakettet még átvehette, hiszen csak a következő évben, 1913. szeptemberében halt meg.

Murányi Gyula Vámbéry-plakettje

*A megszokott kép:
Vámbéry íróasztalánál*

Körmendi-Frim Jenő alkotása

P

Plakettek Vámbéry

halálát követően

A halálát követően kétszer mintázták emlékéremre a tudós portréját. A Magyar Éremkedvelők Egylete 100 évvel Vámbéry halálát követően, 2013-ban döntötte el, hogy különleges éremmel lepi meg tagjait, ezért felkérte Fekete Géza Dezső szobrászművészt, hogy készítse el Vámbéry-plakettjét. Az 1939-ben született, máig aktív szobrászművész 1965-ben diplomázott a Képzőművészeti Főiskolán, ahol Szabó Iván és Pátzay Pál voltak a mesterei, aktív alkotó munkássága mellett a 60-as évektől folyamatosan tanít is. Az utóbbi években nemcsak Vámbéryt, de más magyar keletkutatókat, így Stein Aurélt és Cholnoky Jenőt is megmintázta.

A Vámbéry Ármint ábrázoló érméből 42 számozott példány készült. A plakettek sorsszámát az érmek peremébe ütötték be. A szabálytalan kör alakú alkotás öntött bronz kivitelben készült, méretei: 102×107 mm. Az érem előlapján a tudós turbános mellképe látható, a fejtől balra a Vámbéry Ármin felirat, jobbra pedig az 1832–1913-as évszámok, balra lent az érmet mintázó Fekete Géza Dezső mesterjegye. A hátlapon a kutató dervisruhába öltözött, a fokosára támaszkodó egész alakos ábrázolása látható, balra tőle teherhordó számár. Az ábrázolás mintaképe a *Hazánk s a külföld* hasábjain megjelent Vámbéryt ábrázoló metszett volt. A tudós alakjától jobbra az Abder-Reshid felirat olvasható. Az érem körirata pedig a *Küzdelmeimből* származó kulcsmondat: „*A nyomorban érik a férfierény, a tűzben tisztul az arany s ezüst*”.

A Vámbéry Ármint ábrázoló érme előlapja, Fekete Géza műve

A Vámbéry Polgári Társulás 2013-ban, ugyancsak Vámbéry halálának századik évfordulóján készített emlékérmét, amelyet az év őszén osztottak ki először a Dunaszerdahelyen tartott 11. nemzetközi Vámbéry-konferencia keretei között. Vámbéry-plakettet azok a személyek kaphatnak, akik sokat tettek a Vámbéry-hagyaték, a Vámbéry-életmű megőrzése és Vámbéry emlékének ápolása terén.

A dunaszerdahelyi Vámbéry szoborhoz hasonlóan Lipcsey György, szerdahelyi szobrászművész által készített kerek bronz emléklaketten az idős tudós

Fekete Géza érméjének hátoldala

*A legújabb, Vámbéryt ábrázoló
dunaszerdahelyi plakett, Lipcsey György alkotása*

mellette látható, jellegzetes fejfedőjében. Megjelenését tekintve a plakett leginkább a dunaszerdahelyi Vámbéry szobrot idézi, ami nem meglepő, hiszen ezt is Lipcsey György mintázta meg. Az alak mellett csupán vezeté- és keresztnéve olvasható, évszám nem. A plakettet négyzetes falpra erősítve adják át.

Átadásra váró emlékérmék Dunaszerdahelyen

V

Vámbéry-ábrázolások

a halálát követően

Vámbéryről – attól függetlenül, hogy ifjú kora óta létezett a fényképezés technikája – viszonylag kevés fotó maradt fenn. Részben ez köszönhető személyes tárgyai hányattatott sorsának is (így unokája, Vámbéry Róbert hagyatékából nemrégiben kerültek elő az Egyesült Államokból fotók, személyes dokumentumok is – ezek e kötetben is helyet kaptak), de feltehetően annak is, hogy a tudós láthatóan erős kontroll alatt tartotta a róla kikerülő fényképeket (a nem túl előnyös képeket feltehetően nem engedte ki a kezéből vagy megsemmisítette őket).

De nem mehetünk el amellett sem, hogy a kor szokásának megfelelően gyakorta készítettek metszeteket, rajzokat, grafikákat az elkészült fotókról vagy azok felhasználásával és egy-egy kiadványba, hírlapba vagy akár egy-egy lexikonba. Sok esetben tehát ezeket – és nem az eredeti fotókat – szerkesztették be a képszerkesztők.

Ilyen metszetek, rajzok Vámbéry halálát követően is szép számmal készültek róla. Magazinokban, lexikonokban, gyűjteményes kötetekben is találkozhatunk ilyenekkel. Ezek döntő része természetesen a világhírű utazót, az ereje teljében lévő tudóst ábrázolja. Némelyik viszonylag elnagyolt portré, viszont vannak olyanok is, amelyek már-már művészi értékkel bírnak.

*Vámbéryt ábrázoló fekete-fehér képeslap,
egy az 1920-as évekből származó magyar sorozatból*

I. sorozat

82. szánt.

VAMBÉRY ARMIN. 1832—1913.

Orientalista. Egyetemi tanár. Nagyon sok hasznos szolgálatot tett az angol birodalom keleti uramának megszilárdítására.

Az egyik ilyen, halála után keletkezett portré egy 100 darabos képeslap-sorozat egyik darabja. A sorozat képeit az 1920-as években adták ki. Az ismeretlen művész által készített sorozat egyes számú kártyáján Gróf Széchenyi István látható, de helyet kapott a lapokon többek között Kölcsey Ferenc vagy Semmelweis Ignác is, Vámbéry a 82. számú képeslapon látható az alábbi felirat kíséretében:

Vámbéry Ármin, 1932–1913.

Orientalista, egyetemi tanár.

*Nagyon sok hasznos szolgálatot
tett az angol birodalomnak keleti uralma
megszilárdítására.*

A következő színezett rajz Koller fényképész jól ismert fotográfiájának grafikus mása. Ez talán mind közül a legismertebb, széles körben elterjedt, s Vámbéry halálát követően készült portré. A harmadik metszet forrása – bár eltérő szögben ábrázolja Vámbéryt mint az előző rajz – mégis talán ugyanaz a Koller által készített fotó lehetett, de a rajzot készítő művész itt már jelentősebben eltért az eredeti fotótól.

Litográfia Vámbéryről, valamikor az 1920-as évekből

Vámbéry mint Ázsia felfedezője, az 1930-as években

A Vámbéry-gyűjtemény

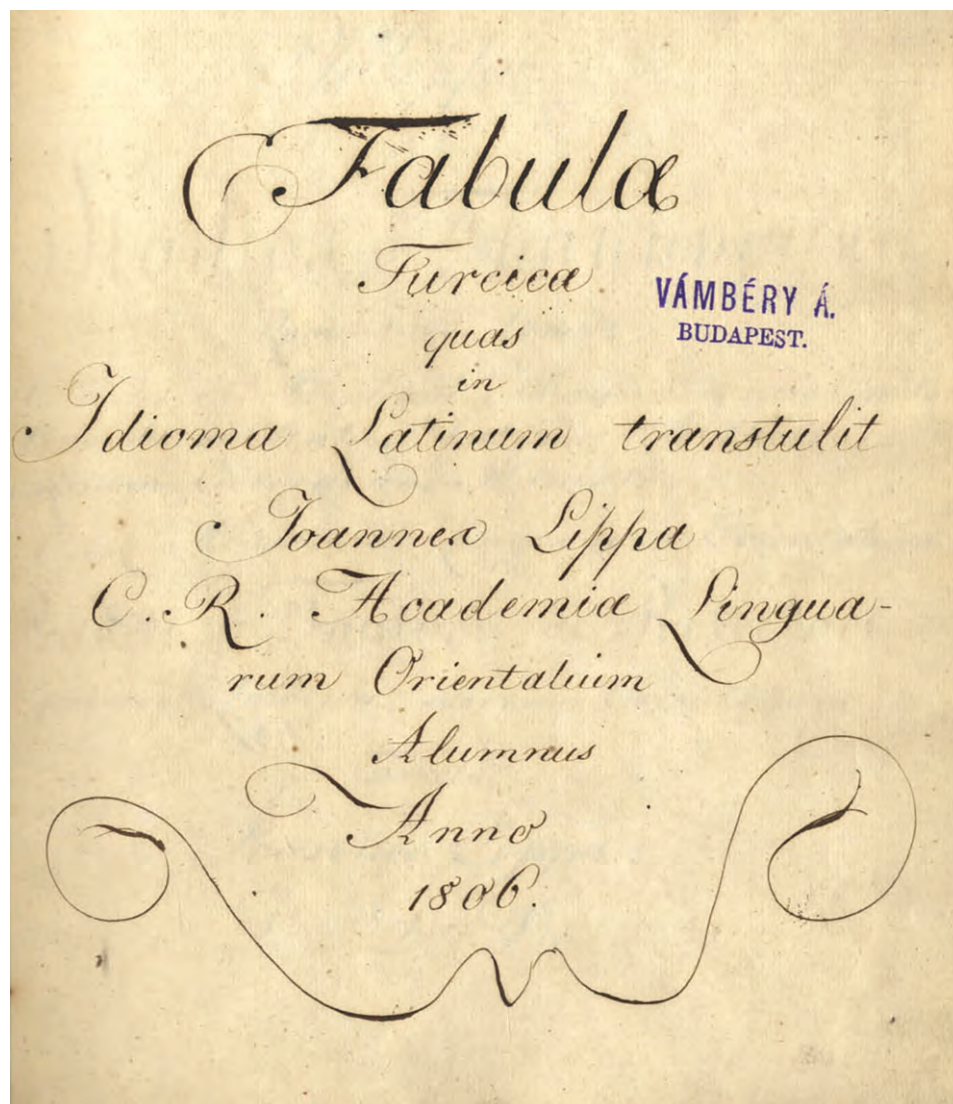
Vámbéry Ármin nem csak tudományos munkásságával és egyetemi oktatói tevékenységével járult hozzá a magyar keletkutatás felemelkedéséhez, de hagyatékának egy jelentős részével is, amely az MTA könyvtárára szállt (hagyatékának másik részét halála után a New York Public Library vásárolta fel). A magyarországi Vámbéry-gyűjteményt az Akadémia Keleti Gyűjteménye őrzi manapság. A kollekció alapvetően két részre osztható: a nyomtatott könyvekre és a keleti kéziratokra. A mintegy 600 nyomtatott könyv főleg keleti nyelveken íródott munkákat tartalmaz. Az Akadémián található gyűjtemény igazán értékes részét azonban az a mintegy hatvan keleti iratot tartalmazó kéziratanyag alkotja, amiből 48 keleti, illetve oszmán-török, 10 perzsa és 2 arab szöveg. A keleti török szövegeket Vámbéry feltehetőleg közép-ázsiai utazása során szerezte be, míg az oszmán-török szövegek feltehetően konstantinápolyi tartózkodása idején kerültek hozzá, minden bizonnyal jó barátjától, az isztambuli könyvkereskedőtől, Szilágyi Dánieltől. A Vámbérytól származó kéziratok beazonosítását megkönnyíti, hogy gyakran tulajdonosi bélyegzővel vannak ellátva.

A Tarih-i Üngürüs első oldala a Vámbéry-gyűjteményben

Szemben lévő oldal:

A Feredzs bád es-Sidde című török mesegyűjtemény címoldala

Fabula Turcica. Tanító célzatú mesék latin és török fordításban

A gyűjteményből érdemes kiemelni a *Tarih-i Üngürüş* („Magyarország története”) kéziratát, amely talán a legértékesebb török darabja a Vámbéry-hagyatéknak. A kéziratot (leltári jelzete: Ms Török F. 57) Vámbéry 1860-ban adományozta a Magyar Tudományos Akadémiának, s ő maga ismertette azt az *Akadémiai Értesítő* oldalain, de nem sokkal később, 1861-ben Budenz József is méltatta a mű értékét, sőt részleteket is közölt belőle ugyanabban a folyóiratban.

A török nyelvű krónika magát Mahmúd Terdzsümánnak nevező szerzője a kutatások eredményei alapján egy zsidó származású kereskedő, Jacob von Pib-rach fia, Sebold volt, aki feltehetőleg fogolyként került az oszmánokhoz, ahol felvette a muszlim vallást, s magas rangra emelkedett, mint tolmács Nagy Szulejmán szultán (uralkodott: 1520–1566) idejében. A kutatók rámutattak, hogy a Magyarország történetét bemutató munka a *Képes Krónika* és Thuróczy János munkájának bizonyos részleteire támaszkodhatott.

Szemben lévő oldal: Vámbéry fiatal tudósként, a kéziratok jelentős része ekkor került hozzá

Szemben lévő oldal: A nyolcvanéves tudós, íróasztala mögött

A

A Vámbéryről szóló kötetek

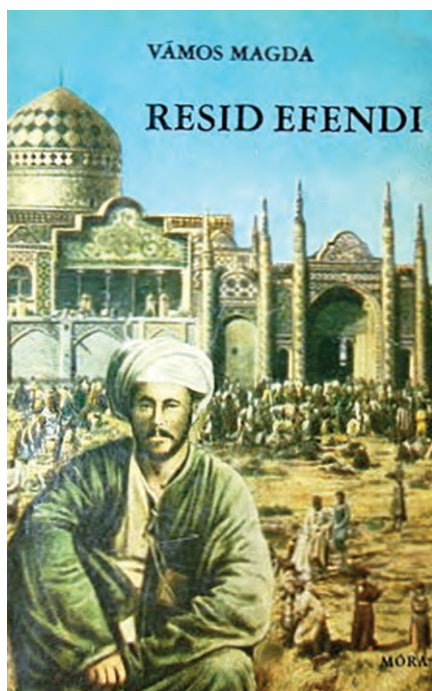
Vámbéry élete és munkássága iránt már életében is nagy érdeklődés mutatkozott, így nem csoda, hogy életútjáról nemcsak maga írt önéletrajzi kötetet, *Küzdelmeim* címmel, de halála után rengeteg magyar, illetve külföldi tanulmány és monográfia született róla. (Jelen kötet végén ezen művek válogatott bibliográfiája is megtalálható.) Mindezek részletes taglalása szétfeszítené e kötet kereteit, így csak néhányat szeretnénk röviden bemutatni.

Vámos Magda *Resid Efendi* című könyve 1966-ban jelent meg Budapesten. A mű lebilincselő, olvasmányos stílusban mutatja be Vámbéry életét, kiragadva belőle egy-egy fontos momentumot, sarokpontot, melyek olvasásán keresztül mi is közelebb kerülhetünk a híres tudós személyéhez és a történelmi környezethez, amelyben élt. A múlt nagy tudósai sorozatban Hazai György tollából jelent meg 1976-ban Budapesten a tudós életét összegző mű, *Vámbéry Ármin* címen.

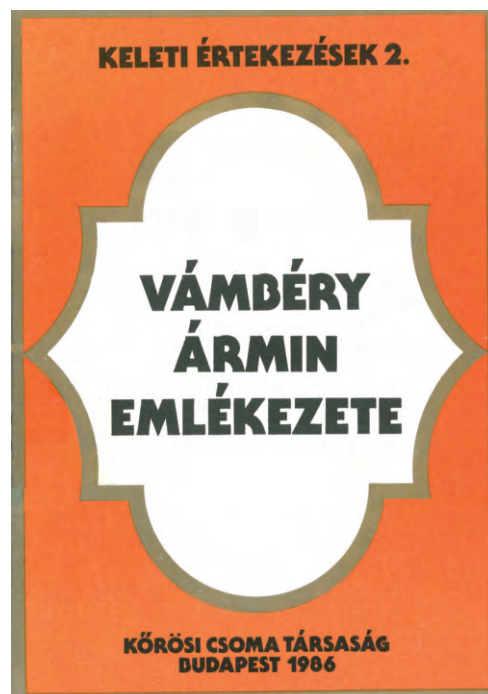
Mandler Dávid *Kelet és Nyugat mezsgyéjén. Vámbéry Ármin és a Brit Birodalom* című monográfiája 2014-ben jelent meg. A könyv három fő részből áll, címével ellentétben csak a második fejezet foglalkozik Vámbéry nemzetközi kapcsolataival és politikai munkásságával. Az első fejezetben a keletkutató életútjával és szakmai munkásságának főbb sarokpontjaival ismerkedhetünk meg, a már említett második fejezet taglalja a Brit Birodalommal való viszo-

Az elegáns Vámbéry

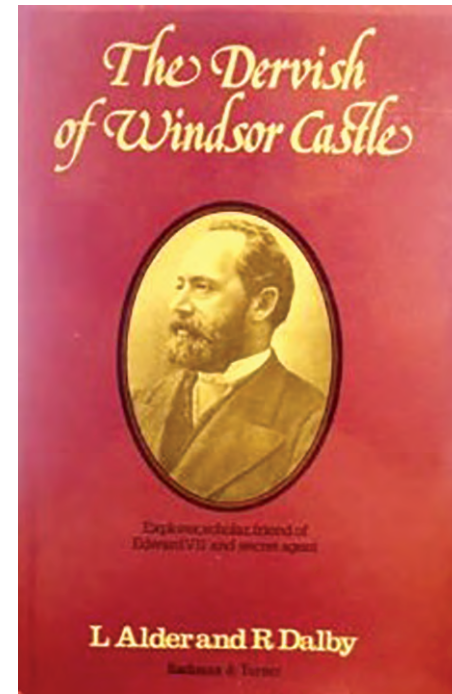
*Vámos Magda: „Resid Efendi”
című kötete*

*A „Vámbéry Ármín emlékezete” című
gyűjteményes kötet*

Mandler Dávid monográfiája

A legjobb angol nyelvű életrajz

nyát, népszerűségét a brit tudományos és politikai körökben, szembeállítva mindezt azzal a semleges, sokszor rosszindulatú fogadtatással, amelyben Budapesten részesült. A harmadik fejezet Vámbéry és leghíresebb tanítványa, Goldziher Ignác felemás kapcsolatát taglalja.

Különleges megközelítése, személyes hangvétele, s a benne publikált gazdag levéltári anyag emeli ki a Vámbéry-életrajzok sorából Kovács Sándor Iván *Batu kán pesti rokonai – Vámbéry Ármín és tatárja, Csagatai Izsák* című 2001-ben Pozsonyban megjelent kötetét.

A Sárközy Miklós által szerkesztett, 2016-ban Dunaszerdahelyen megjelent *Vámbéry* című tanulmánykötetbe a kutató életútját és szakmai munkásságát legjobban ismerő kutatói egy-egy tanulmánya került be, melyek a következő témák köré csoportosulnak: Vámbéry élete és családja, viszonya a kortárs kutatókkal, a magyar őstörténettel kapcsolatos munkássága, török, illetve iráni kapcsolatai.

A Vámbéryről külföldön kiadott monográfiák közül kiemelendő a Lory Alder és Richard Dolby által írt *The dervish of Windsor Castle: Life of Arminius*

Emléktáblák Európában

Egy tudós emlékeztetének megőrzésében kiemelkedő fontosságúak az emléktáblák is. Jelenleg összesen négy Vámbéry Ármin emlékének szentelt szlovákiai és magyarországi tábláról van tudomásunk.

Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága üléseinek 1976. február 18-ai jegyzőkönyveiből arról értesülhetünk, hogy Vámbéry Árminnak 1974-ben emléktáblát állítottak egykori lakóháza, azaz a Belgrád Rakpart 24-es számú épületének falán. A 2016-ban átépítés alatt álló épület falán szerencsére még ma is látható a Vámbéryre emlékező tábla, az alábbi szöveggel:

*E házban élt
Vámbéry Ármin 1832–1913
Világhírű orientalista,
közép-ázsiai utazó,
a török filológia szaktekintélye,
a Magyar Tudományos
Akadémia tagja
Budapest Főváros Tanácsa
1974.*

A másik táblára a győri Vámbéry Ármin utcában lelhetünk.

A fehér mészkőtáblát ugyancsak a 70-es években állították, szövege a következő:

Vámbéry-emléktábla egykori budapesti lakóházán

Győri emléktáblája

Az egykori dunaszerdahelyi emléktábla avatása – Gyurcsik József, a városi tanács elnöke beszél

*Vámbéry Ármin
1832–1913
Közép-Ázsia kutató
világhírű orientalista
egyetemi tanár
a török irodalom
egyik szaktekintélye*

Dunaszerdahelyen 1980. október 16-án a város központjában a Vámbéry Ármin térre nyíló új építésű ötemeletes lakó- és üzletház arkádjai alatt leplezték le a tudós emléktábláját. A kezdeményező Mácsay Gyula, a dunaszerdahelyi városi nemzeti bizottság akkori alelnöke volt. A tábla pedig a Dunaszerdahelyen élő festőművész, Almási Róbert munkája.

2001-ben az új Vámbéry emlékhely kialakítása során a táblát leszerelték és néhány méterrel odébb már közvetlenül az akkor felállított Vámbéry szobor mögött húzódó téglafalra erősített aranyszínű betűkkel pótolták:

VÁMBÉRY ÁRMIN

1832 - 1913

A NAGY MAGYAR TUDÓS
ÉS UTAZÓ EMLÉKÉRE
ÁLLÍTTATTA DUNASZERDAHELY
VÁROS ÖNKORMÁNYZATA ÉS A
VÁMBÉRY POLGÁRI TÁRSULÁS

2001. JÚNIUS 22.

NA PAMIATKU VÝZNAMNÉHO
MAĎARSKÉHO VEDCA A
CESTOVATEĽA VENUJE
SAMOSPRÁVA MESTA
DUNAJSKÁ STREDA A
VÁMBÉRYHO OBČIANSKE
ZDRUŽENIE

22. JÚN 2001

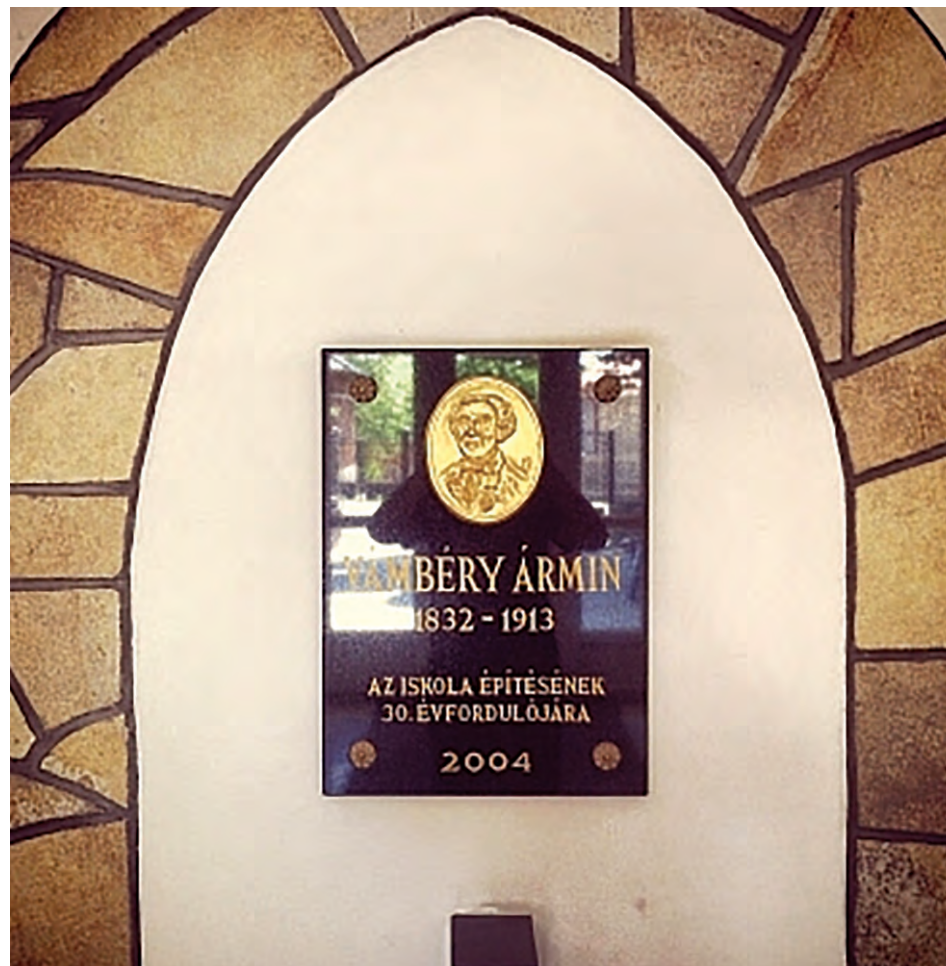
Vámbéry

*Vámbéry Ármin
1832–1913
A nagy magyar tudós
és utazó emlékére
állította Dunaszerdahely
város önkormányzata és a
Vámbéry Polgári Társulás
2001. június 22.*

*Na pamiatku významého
Maďarského vedca a
cestovateľa venuje
samospráva mesta
Dunajská Streda a
Vámbéryho Občianske
Združenie
22. jún 2001*

A Veszprém megyei Csetényben, a Vámbéry Ármin Általános Iskola falán látható egy 2004-ben állított fekete márvány emléktábla, a következő felirattal:

*Vámbéry Ármin
1832–1913
Az iskola építésének 30. évfordulójára*

A csetényi Vámbéry-emléktábla

Előző oldal: A dunaszerdahelyi Vámbéry-emlékhely modern felirata

F

Emléktáblák Ázsiában

A magyar államfő, Schmitt Pál 2011-es közép-ázsiai útján november 8-án Buharában, az Ark erődben emléktáblát leplezett le Vámbéry Ármin tiszteletére. Mint elhangzott: Vámbéry egyaránt fontos a magyaroknak és az özbekeknek, hiszen hiteles információkkal látta el a világot a nyugati civilizációtól akkor még elzárt térségről, s elsőként számolt be az oroszok közép-ázsiai terjeszkedéséről.

Buhara kormányzója, Szamojdin Huszeinov a megemlékezésen azt emelte ki, hogy a magyar orientalista mindig tárgyilagosan, részrehajlás nélkül írt a térségről, s könyvei, valamint cikkei felkeltették Európa érdeklődését Közép-Ázsia történelme iránt. A sajnos helyesírási hibákat is tartalmazó, négyszög alakú márványtáblát a helyi önkormányzat közösen állította a Magyar Tudományos Akadémiával. A tábla felett Vámbéry egyik ismert fotója után készített festmény látható arany keretben. A kétnyelvű (latin betűs özbeg és magyar) tábla betűhív [hibás] szövege a következő:

*Ushbu esdalik lavha – taniqli venger sharqshunosi,
tilshunos va O'rta Osiyo tadqiqotchisi, 1863 yilda Xiva,
Buxoro va Samarqand shaharlariga sayohat qilgan olim,
"Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi", "Markaziy Osiyoga
sayohat" va "Markaziy Osiyo ocherki" asarlari muallifi
Arminiy Vamberi (1832–1913)
xotirasiga bag'ishlab Bauxoro shahri hokimligi va
Vengriya Fanlar Adamemiyasi tomonidan o'rnatilgan*

Vámbéry-emlékhely az Ark erődben, Buharában

*Vámbéry Ármin (1832–1913)
a híres magyar tudós, keletkutató, nyelvész, utazó és
Közép-Ázsia feltárója emlékére, aki 1863-ban járt
Hiva, Buhara és Szamarkand városokdan
Hozzájárulók: Buhara megye Magyar Tudományos Akadémia*

A keletkutató halálának 100. évfordulóján, 2013 októberében Kövér László, a magyar országgyűlés elnöke egy másik Vámbéry-táblát avatott fel, ezúttal a

tudós által meglátogatott másik közép-ázsiai városban, Hívában. Kövér László ünnepi beszédében azt mondta, hogy a magyar és az özbeg nép történelmi összefonódása olyan kapocs országaink között, melynek ápolása mindannyiunk érdeke. „Vámbéry kijelölte a magyar turkológia kutatási irányait, neki köszönhetjük a nyelvközösség és az etnikum történetének különválasztását, ami kiállta az idők próbáját, és a mai világban is korszerűnek tekinthető”. Az országgyűlés elnöke megköszönte Davron Alakulievnek, Híva város kormányzójának az emléktábla elhelyezéséhez nyújtott támogatását. A felső oldalán elhelyesedő végű sötét gránittáblán Vámbéry jól ismert portréja alatt kétnyelvű (cirill betűs özbeg és magyar) szöveg olvasható:

Арминий Вамбери (1832–1913)
хотирасига бағишлаб, буюк венгр шарқшуноси,
тилшунос ва Ўрта Осиё мадқиқотчиси, 1863 йилда
Хива, Бухоро ва Самарқанд таҳарларига
саёҳат қилган олим
Мемориал тахта Хива таҳри
маъмурияти ва Венгрия Давлат йиғилити
қўмағида ўрнатилган

Vámbéry Ármin (1832–1913)
a híres magyar tudós, keletkutató, nyelvész, utazó és
Közép-Ázsia feltárója emlékére, aki 1863-ban járt
Híva, Buhara és Szamarkand városokban
Állíttatta: Híva városa és a Magyar Országgyűlés

Vámbéry-emlékhely Hívában

B Bélyegen

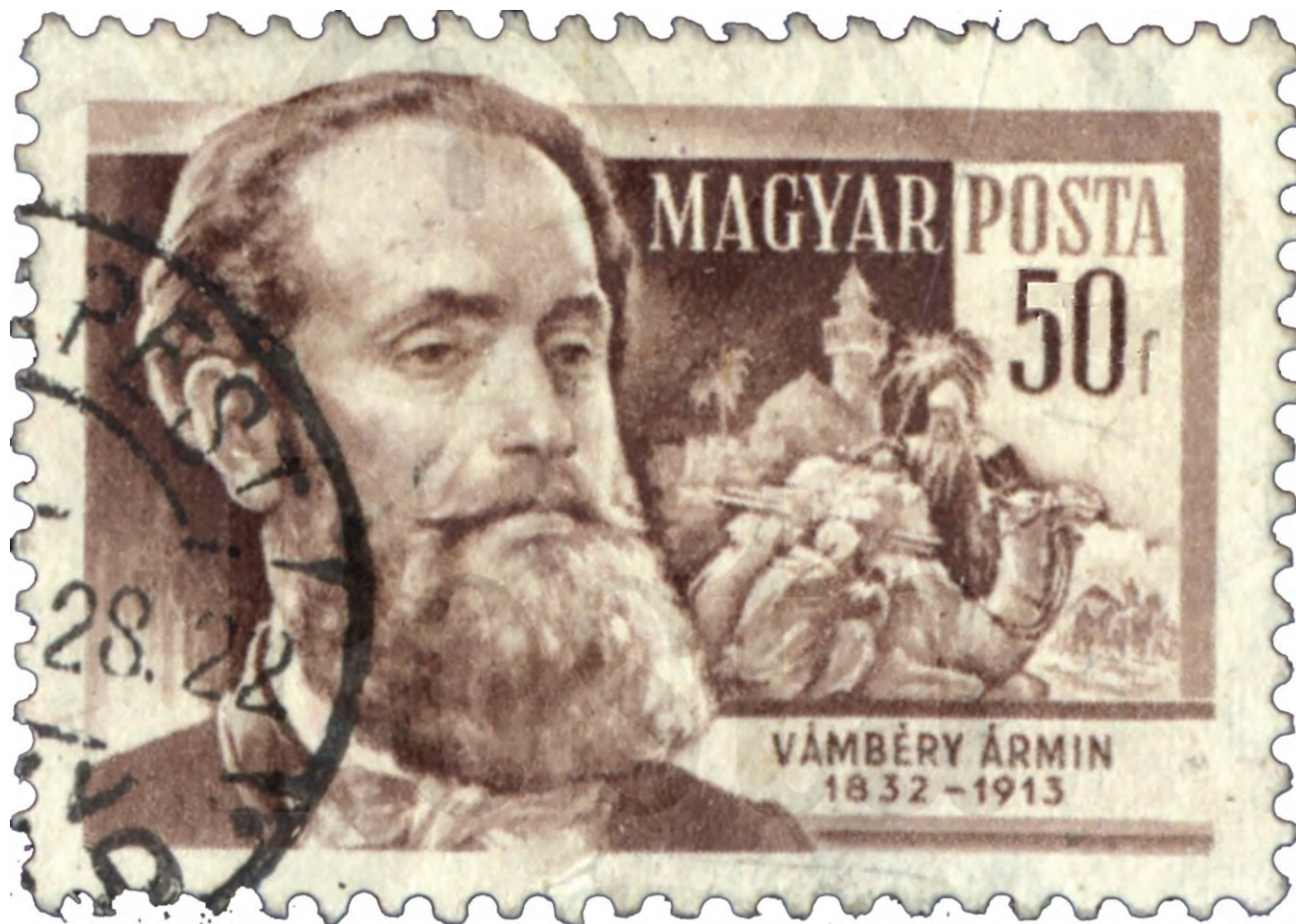
A Magyar Posta 1954. december 5. és 1955. december 31. között „Tudósok” bélyegsorozatot jelentetett meg, melyet a neves bélyegtervező művész, Légrády Sándor tervezett. Apáczai Csere János vagy Herman Ottó mellett a magyar orientalisztika két meghatározó alakja is feltűnik a bélyegeken, az egyikük Kőrösi Csoma Sándor, a másik pedig Vámbéry Ármin.

A grafika alapjául Vámbéry egyik műtermi fotója szolgált. Légrády rajza azonban különleges, ugyanis a művész két dolgot megváltoztatott az eredeti fotóhoz képest. Az egyik Vámbéry szakálla, amely jóval hosszabb a bélyegen, mint a mintául szolgáló fényképen, a másik pedig Vámbéry nyakkendője, amely ugyancsak hangsúlyosabb lett. Különös, hogy miért látta indokoltnak Légrády ezeket a változtatásokat: talán a bélyegképek által megkövetelt karakteresség igénye vezérelte a változtatások során. Így az eredeti fotó művészi értelmezéséről beszélhetünk. A bélyegen egyébiránt külön figyelmet érdemel a Vámbéry mögött látható grafika is, amely feltehetően egy közép-ázsiai várost ábrázol minarettel, pálmafákkal, az előtérben pedig egy turbános alakkal, egy felmálházott teve társaságában. Légrádyra nyilvánvalóan hatottak a tudós könyveiben megjelent eredeti metszetek is.

A Vámbéryt ábrázoló bélyeg névértéke 50 fillér volt. Szerepel rajta nemcsak a tudós neve, de születésének és halálának dátuma is.

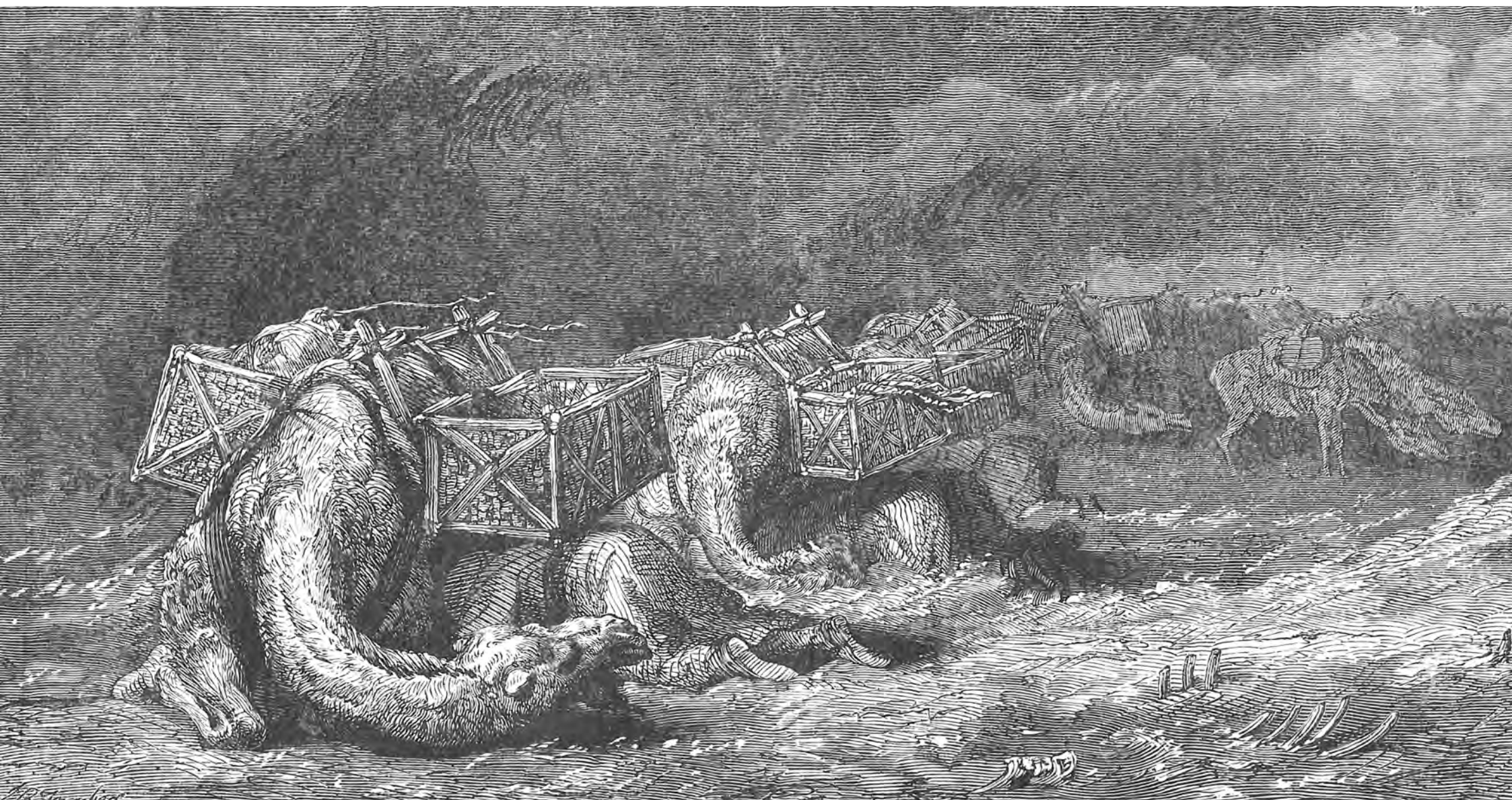
Vámbéry eredeti vizitkártyája alapján készített képeslap

*A Légrády Sándor által
tervezett 50 fillér névértékű bélyeg*

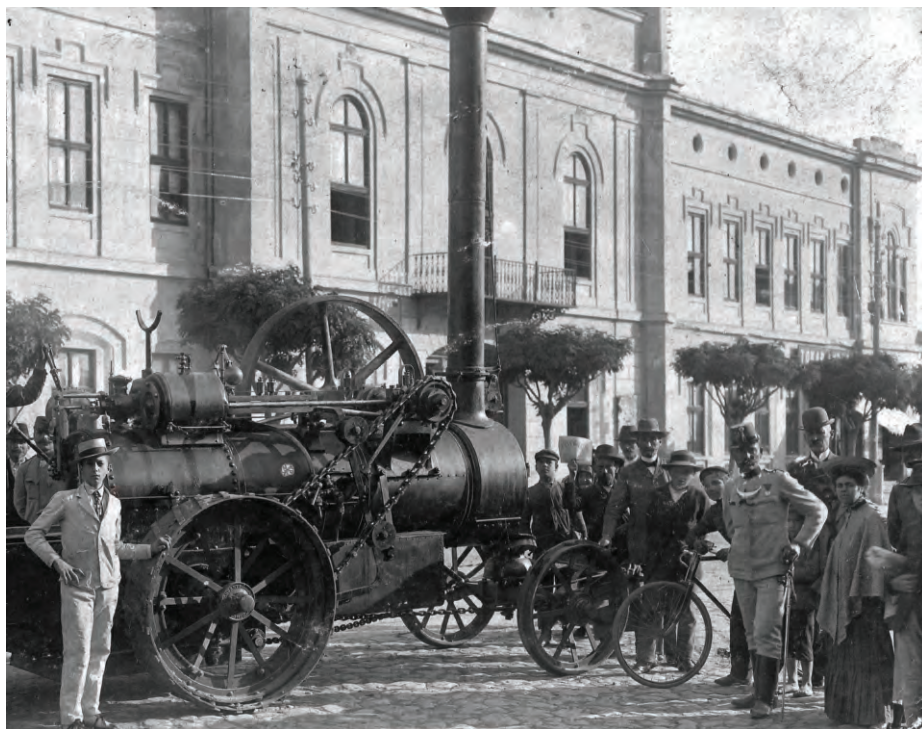
Tebbad (homokvihar a sivatagban) –
*metszet Vámbéry Közép-ázsiai
utazás című művéből*

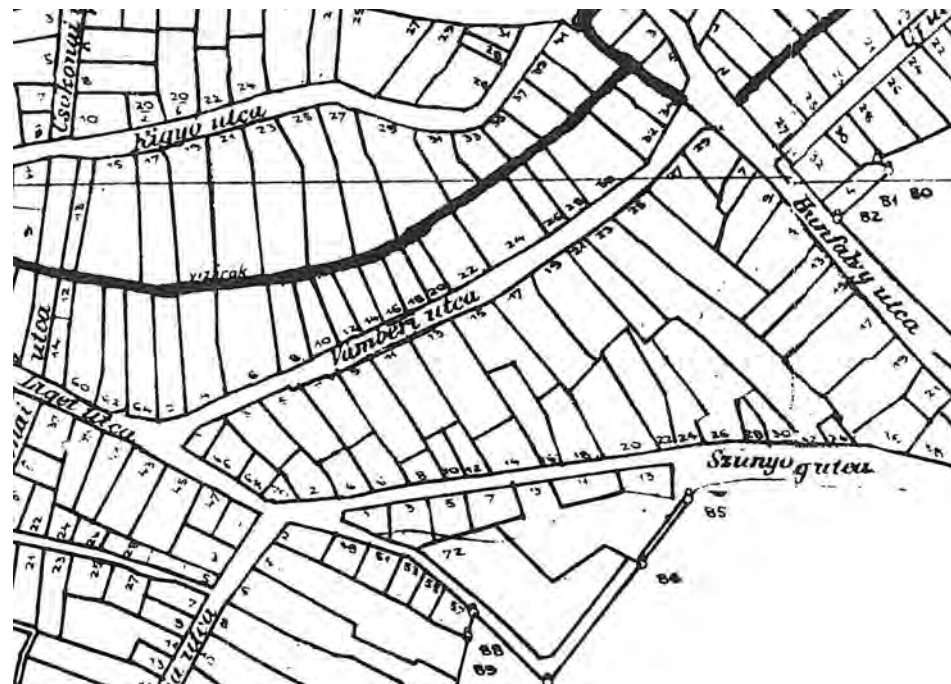
U

Utcanevek egykor...

Az utcátáblák nagyon sok mindenről árulkodnak. Jelezhetik egy ország fel-fogását a saját múltjával, s jelenével kapcsolatban. E táblák le- vagy felcsava-

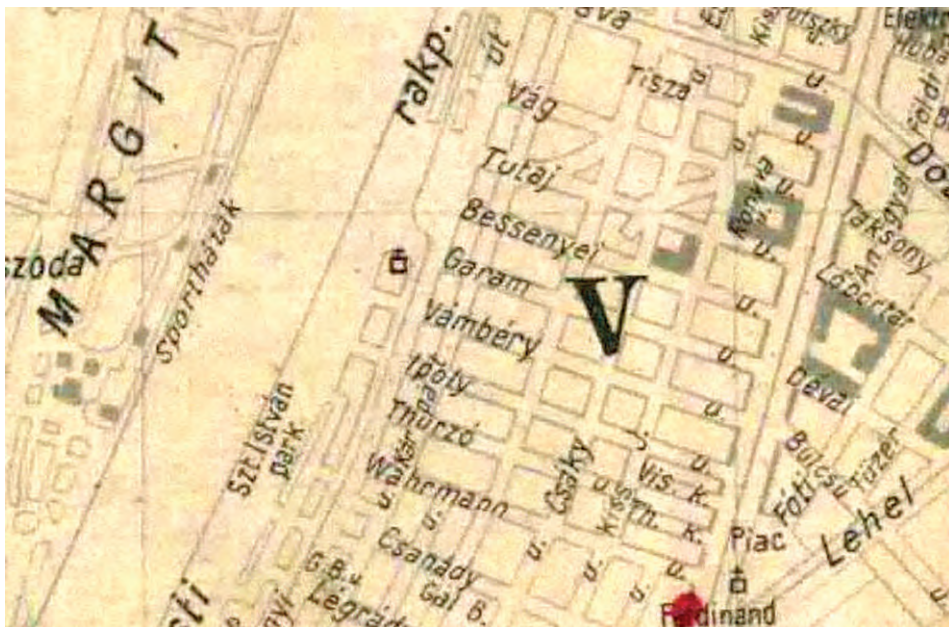
A makói régi városháza a 20. század legelején

Makói várostérkép 1932-ből, rajta a Hunfalvy utcába futó „Vámbéri” utca

rozása történelmi, politikai változásokat jelezhet; de sok mindent elárulhat arról is, hogy egy nép mit gondol az ezeken a táblákon szereplő személyekről, s vajon mit kezd emlékükkkel és hagyatékukkal. Itt, Közép-Európában talán ezért is ilyen drámai az utcátáblák története.

Nincs ez másként a Vámbéryről elnevezett közterekkel kapcsolatban sem. Három olyan helyszínen volt vagy van Vámbéry utcátábla, amelyhez a tudós élete folyamán kötődött: Londonban, a Csallóközben és a mai Magyarországon. Ma már csupán egy út, két utca és egy tér viseli Vámbéry nevét, de nem volt ez mindig így. A Vámbéry utcátáblák története sajnos hű tükre a 20. század viharos történelmének.

Az egykori Zápolya utca csak négy évig viselte Vámbéry nevét, pusztán egyetlen térképen leltük nyomát: ez a Kókai-féle Budapest térkép

1900. szeptember 20-án Mihálylovcics István Makó városának egyik városi képviselője több képviselőtársával egyetemben azzal a kéréssel fordult a testülethez, hogy a református városrész legjelentősebb utcájának nevét Vizes utcáról Kálvin utcára változtassák. Ezzel kapcsolatban a polgármester megjegyezte, hogy bizonyos utcák „ez idő szerint helytelen és ízléstelen nevekké bírnak (mint Nagybába, Nadrágszár, stb.)”. Ezért utasította a testületet, hogy a következő ülésre tegyen javaslatot az utcanévek revíziójára. A makói városi testület 1900. november 11-én fogadta el azt a határozatot, amelyben a város 63 utcájának változtatták meg az elnevezését. Így lett Baross, Thököly, Csokonai, Apaffy vagy épp Wekerle utca Makón. A rendelet 34. pontja pedig arról ren-

delkezett, hogy a korábbi Kukorica utca a Vámbéry utca nevet kapja meg. De a magyarországi zsidótörvények (1938–1941) életbe lépésekor az utca nevét Kőrösi Csoma Sándor utcára változtatták meg; s az ugyancsak érdemes másik keletkutatónk nevét viseli mind a mai napig.

Vámbéry élete jelentős részében Budapesten (illetve korábban Pest-Budán) élt, de épp itt rendkívül hosszú ideig nem volt közterület elnevezve róla. 1932-ben születésének centenáriuma a Kolozsvárott megjelenő *Új Kelet* hasábjain szóvá is tették, hogy a szegény zsidó fiúról, aki királyok barátja volt, hiába neveztek el még Londonban is utcát, Budapesten mégsem viseli a nevét egyetlen közterület sem. Minderre egészen 1948-ig kellett várni, amikor is az V. kerületi Zápolya utcát a Budapesti Utcaelnevezéseket Előkészítő Bizottság Vámbéry Ármin utcára változtatta. De ez is mindössze négy évig viselhette a tudós nevét, 1952-ben ugyanis a ma is használatos Gogol utcára keresztelték át. Azóta sincs Budapesten Vámbéryről elnevezett utca.

Dunaszerdahely viszont – a település, amely ugyan nem volt szülővárosa Vámbérynak, de amelyre mégis szülővárosaként tekintett – már 1890 után Vámbéryról nevezte el egyik közterületét, a korábban „Lefutósnak” nevezett utcát. Az *Új szó* egyik 1972-es számában értesülünk viszont arról, hogy a szocialista modernizáció jegyében a Vámbéry utca régi házait elbontották, az utcátábla pedig ki tudja hová kerülhetett.

Következő oldal: Az 1893-as dunaszerdahelyi térképen már szerepel a Vámbéry utca

U

Utcatáblák most

Talán nem meglepő, hogy Vámbéryről utcát neveztek el Londonban; de az már inkább, hogy minderre még életében sor került: valamikor 1901 és 1906 között. Az 1901-es népszámlálás (cenzus) adatai között még nem szerepel a Vamberly road (azaz Vámbéry-út), de a *Report of the British and Foreign School Society* 1906-os évfolyamában már említik a Vámbéryről elnevezett utat. Jól jelzi Nyugat-Európa és benne Nagy-Britannia állandóságát, általános viszonyait, hogy a London délkeleti részén található Hampstead városrészének Woolwich körzetében (London SE 18 3HA) mind a mai napig létezik egy Vamberly road (amely ugyan nem ott van mint a 20. század eleji Vamberly road, de mégis Londonban található). Ez a csendes külvárosi utca a Londonban megforduló magyar orientalisták zarándokhelye manapság. Talán az ott lakók nem is értik miért fotózkodnak gyakorta idegenek az ő utcatáblájuk előtt.

De ma már nem csak Angliában van Vámbéryről elnevezett utca, hiszen a Csallóközhöz legközelebbi magyarországi nagyváros, Győr 1948-ban úgy döntött, hogy a korábbi Abdai, majd Gyár utcát elnevezik a világhírű tudósról. Itt végül ma nemcsak utca, de emléktábla is őrzi emlékét.

További egyetlen Vámbéry utca van csupán a mai Magyarország területén, méghozzá Székesfehérvárott, ahol egy kis, zöldővezeti városrészben jelenik meg Vámbéry neve, hol i-vel, hol pedig y-nal. Annak megfejtése, hogy miért Székesfehérvárra került Vámbéry utca, talán nem is olyan nehéz. Vámbéry több ízben is foglalkozott Pecsevi török történetíró munkájával, mely Székesfehérvár bevételéről szól. A tudóst, tehát ha nem is életének eseményei, de kutatásainak témája mindenképp a városhoz kapcsolta.

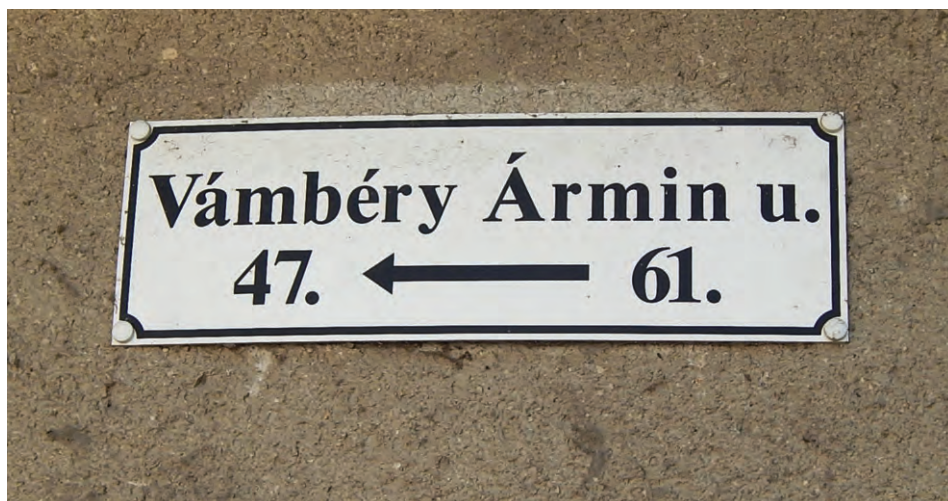

Vamberly road utcatábla, London

Dunaszerdahelyen, az egykori Vámbéry utca elbontását követően az utca vonalát is érintő új tér épült (a korábban Piac térnek, majd Templom térnek nevezett helyen), mely szerencsére 1987-ben végül megkaphatta Vámbéry nevét. Ez a ma ismert egyetlen Vámbéry tér a világon.

Csak bízhatunk benne, hogy nem tör ki már olyan történelmi vihar többet Közép-Európában sem, amely ismét „lesodorhatja” e táblákat a házak falairól, s talán lesz még olyan település Magyarországon, mely érdemesnek találja egyszer Vámbéryt arra, hogy egy utcáját vagy terét róla nevezze el.

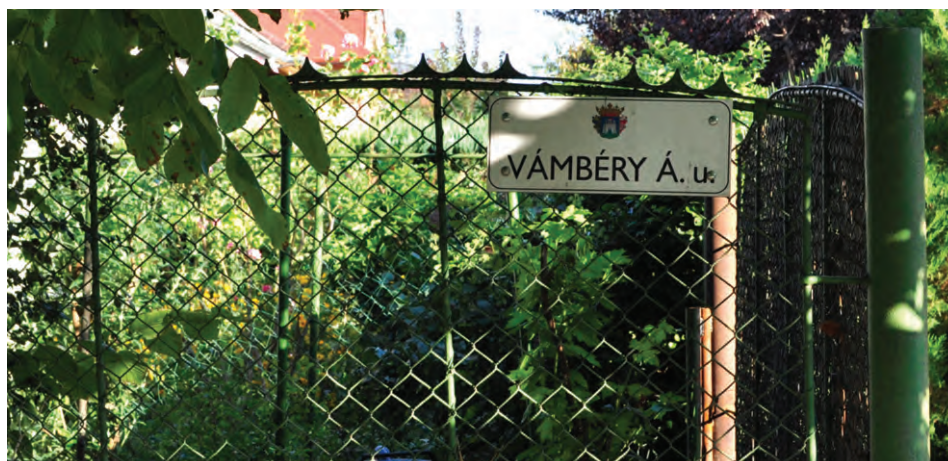

Utcatábla Győrött

Szemben: Jellegeztos angliai házak a Vambéry roadon

Székesfehérvári utcatábla

Székesfehérvári utcatábla

Vámbéry-tér, Dunaszerdahely

Szobrok

Vámbéry Árminnak már születésének századik évfordulóján is szobrot terveztek állítani. A *Reggel* című újság 1932 március eleji számában arról értesülhetünk, hogy az évforduló alkalmából egy bizottság alakult, mely március 20-án ünnepséget rendezett a tudós tiszteletére a pozsonyi evangélikus elemi iskola nagytermében. Az ünnepélyen Vámbéry érdemeit mások mellett Balogh Elemér református püspök, Gaspar Tido szlovák költő és Szerényi Ferdinánd, a magyar tanítóképző igazgatója méltatta. S egyben megerősítették, hogy megalakult a Vámbéry szobor-bizottság, melynek díszelnökei Sven Hedin és Stein Aurél világhírű Ázsia-utazók voltak. Az ünnepség rendben lezajlott, azonban a szobor felállításából végül nem lett semmi. Erre ugyanis egészen 2001-ig kellett várni. Ekkor került sor Vámbéry dunaszerdahelyi mellszobrának felavatására, mely Dunaszerdahely város önkormányzata és a Vámbéry Tudományos Társulás közös erőfeszítéseinek köszönhetően készülhetett el.

A szoboravatásra a város civil szervezetei által első alkalommal megrendezett Dunaszerdahelyi Nyár rendezvénysorozat utolsó napján, június 22-én került sor a Szent György-templom közelében, a róla elnevezett tér (Námestie Ármína Vámberyho) szélén húzódó árkádok alatt. A szobor készítője Lipcsey György dunaszerdahelyi szobrászművész volt.

*Vámbéry Ármin dunaszerdahelyi mellszobra,
Lipcsey György alkotása*

„Nagyon fontos, hogy az emberek megismerjék a múltjukat, s így Vámbéry Ármint is, a város legnagyobb szülöttjét” – mondta az avatáskor Hodossy Gyula, a Vámbéry Polgári Társulás elnöke.

E szobor után mintázott további Vámbéry szobrok vannak továbbá a dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Alapiskolában, az ugyancsak dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Gimnázium díszcsarnokában (mindkét esetben a névadó ünneptől keletkezett keretében leplezték le a szobrokat), illetve a Vámbéry Ármin Polgári Társulás székházában is.

Van azonban még egy további Vámbéry szobor a világon. Az érdi Földrajzi Múzeum kertjében, az ott található szoborparkban 2007. szeptember 24-én Kubassek János múzeumigazgató köszöntő beszéde után T. Mészáros András Érd város polgármestere és Papp-Váry Árpád, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke adta át Vámbéry másik, a tudóst turbánban ábrázoló mellszobrát, Domonkos Béla alkotását, mely olyan kiváló kutatók szobrai mellé került, mint Kőrösi Csoma Sándor vagy éppen Stein Aurél.

Vámbéry érdi szobra, Domonkos Béla alkotása

V

Vámbéry rádióban, tévén és moziban

Bár 1877-ben Edison fonográfjával elindult a hangrögzítés története és az 1888-as roundhayi kerti jelenet felvételével a mozgóképé, mégis az 1913-ban elhunyt Vámbéryvel/Vámbéryről – tudomásunk szerint – nem készült sem hang-, sem pedig mozgókép felvétel. A tudós élettörténete azonban oly színes és kalandos, hogy egyáltalán nem meglepő módon Vámbéry halálát követően csak hosszú évtizedekkel ugyan, de végül a legújabb médiafelületekre, így a rádióba, a tévébe, s a moziba is „eljutott” Resid efendi.

A neves író-költő Gyárfás Endre 44 perces rádiójátéka 1982-ben készült el Vámbéryről *Sánta dervis* címmel. Hackl Jolán dramaturg és Hegedűs Emmi zenei szerkesztő közreműködésével a darabot Gáll Ernő rendezte. A Rádiószínház alkotásában a korszak neves színészei kaptak szerepet: Vámbéryt Rajhona Ádám, Kollmann ezredes Tolnai Miklós, Hadzsi Bilált Kovács János, Mehemedet Raksányi Gellért, a karavánvezetőt György László, a turkománt Gáti Oszkár, a perzsa lányt Kovács Nóra, míg az emírt Bessenyei Ferenc alakította. A darab alapvetően Vámbéry közép-ázsiai kalandjaira koncentrál, dramatizálva néhány, az utazásáról szóló könyvéből származó jelenetet. Érdemes meghallgatni, érdekes élményt nyújt!

Vámbéry az 1890-es évek elején

Kis József dokumentumfilmese élete jelentős részét áldozta Vámbéryre. Az 1960-as években keltette fel először érdeklődését a kutató személyisége, közép-ázsiai utazása, s egyéb kalandjai. Az 1970-ben elkészülő 20 perces színes dokumentumfilmje, a *Vámbéry* egy nagyon érdekes, rengeteg információt nyújtó alkotás volt, amelyben még sikerült megszólaltatnia Vámbéry két ugyancsak világhírű tanítványát, az akkor még élő Germanus Gyulát és a turkológus Németh Gyulát is.

Kis Józsefet azonban nem hagyta nyugodni a téma és előbb 1972-ben könyvben dolgozta fel a dokumentumfilm forgatása során őt ért benyomásokat, élményeit, majd körvonalazta egy lehetséges *Vámbéry* játékfilm forgatókönyvét is. De újabb másfél évtizednek kellett eltelnie, amíg a tervekből végül valóság lett. 1987 tavaszán mutatták be a magyar mozik a Hungarofilm, a MAFILM, a Magyar Televízió, a Szovim-film, a Tadzsikfilm Stúdió és a Tugrafilm nemzetközi koprodukciójában elkészített *Sánta dervis* című filmet, Kis József és Valerij Akhadov tadzsik rendező közös munkáját. A 100 perces film forgatókönyvét Szemes Zsuzsa és L. Mahkamov írta, a dramaturg M. Madzsidov és Balázs József, az operatőr Rosztyiszlav Priumov és Baranyai László volt. A főbb szerepekben Benedek Gyula (Vámbéry), Képesy József, Gera Zoltán, Ato Muhamedzsanov (magyar hangja Kállai Ferenc) és sokan mások láthatóak.

A film csupán Vámbéry bokharai élményeire koncentrál, kiszínezve valamelyest az eredeti történetet. A mozi az érdekes alapanyag ellenére mégis minden szempontból bukás lett. Érdekes itt a *Pest Megyei Hírlap* egyik 1987-es filmkritikájából idézni: „Sajnálatos, hogy azt kell mondani: a film elkészültének története sokkal érdekesebb, izgalmasabb, mint maga a kész film. Ebben a most látható filmtörténetben ugyanis sem izgalom, sem gondolat, sem filmes eszközök (olyanok tudniillik, amelyek egy játékfilmhez kellenének) nem valami bőven találhatók. [...] Vámbéry eredeti útleírása többszörösen izgalmasabb olvasmány még ma is. A film sajnos tökéletesen érdektelenül tárgyalja ezt a hihetetlenül fordulatos, izgalmas tudósi életutat. Sem nem dokumentumfilm (noha min-

Benedek Gyula, *Vámbéry* megszemélyesítője és Kis József rendező

dent az eredeti helyszíneken forgattak), sem nem játékfilm (noha van cselekménye, vannak figurái). Valahol, valamiképp kipergett ez az anyag Kis József ujjai közül, s olyan – száraz matéria jött létre, mint a sivatag homokja – amiből tengernyit látunk a filmen.”

Következő oldal: Vámbéry egy turkomán sátorban

A

A Vámbéry-percepció a mai Dunaszerdahelyen

Dunaszerdahely hosszú évtizedekig csupán egy utcanévadással tisztelgett Vámbéry előtt, a helyi magyarság az 1970-es 80-as évektől kezdődően viszont egyre inkább fontosnak tartotta a tudós emlékének ápolását, csallóközi gyökereinek felkutatását, ennek hangsúlyozását.

Az 1949-ben alapított CSEMADOK, azaz Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete (mai neve CSEMADOK Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség) dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin alapszervezete megalakulása, azaz 1988. április 18.-a óta fogja össze a helyi magyarság kulturális törekvéseit, többek között kulturális hetet és bábtalálkozót szervez (a Duna Menti Tavasz rendezvénysorozat keretei között). De a 80-as évek végén már aktívan működött a kis, 2000 főt számláló csallóközi falu, Alistál (szlovák: Dolný Štál) Vámbéry Ármin Klubja is.

*A Vámbéry Polgári Társulás koszorúzása a Vámbéry szobornál –
a képen Hodossy Gyula a Vámbéry Polgári Társulás igazgatója
és Hazai György, a Vámbéry Tudományos Kollégium
azóta elhunyt tiszteletbeli elnöke*

A CSEMADOK dunaszerdahelyi Vámbéry Ármín alapszervezetének logója

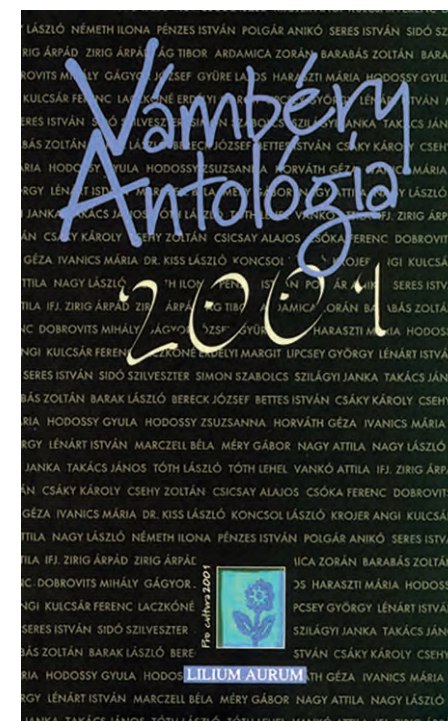
1998-ban a dunaszerdahelyi Lilium Aurum Kiadó vezetőjének, Hodossy Gyulának kezdeményezésére nyitotta meg kapuit a Vámbéry Irodalmi Kávéház, amelyhez kapcsolódóan zajlik 2010 óta a Vámbéry Irodalmi Estek rendezvénysorozat is. A kávéház az írók, költők, szerkesztők, könyvkiadók, irodalmi folyóiratok, zenészek, történészek, előadóművészek, néprajzkutatók, művelődéstörténészek találkozóinak, beszélgetéseinek, könyvbemutatóinak színtere lett. Az eseménysorozathoz a Lilium Aurum Kiadó gondozásában megjelenő irodalmi könyvsorozat, a *Vámbéry Antológia* is csatlakozott, mely teret nyújt a kortárs irodalom összes szereplőjének a bemutatkozásra.

2000-ig kellett azonban várni arra, hogy a fentiekben túl egy komolyabb formában is kísérletet tegyenek a Vámbéry-kultusz dunaszerdahelyi ápolására, Vámbéry tudományos életművének feltárására. Ennek a céljából ebben az évben hozták létre ugyancsak Hodossy Gyula kezdeményezésére a Vámbéry Polgári Társulást, melynek legfontosabb Vámbéryt érintő fenti céljai mellett az is célkitűzése volt, hogy közismert személyiségekkel vitassák meg az ország és a világ sorskérdéseit, amelyek a csallóközi magyarság megmaradását és bol-

dogulását is közvetlenül befolyásolják. Vendégük volt korábban Göncz Árpád egykori magyar köztársasági elnök, akivel a kis nemzetek azonosságtudatáról volt szó, vagy Miroslav Kusy, a neves szociológus és emberjogi aktivista, akivel a szlovák-magyar megbékélés és békés együttélés lehetőségeit vitatták meg. De rendeznek azóta Vámbéryről elnevezett nemzetközi iskolai földrajzi vetélkedőt, Vámbéryt népszerűsítő előadássorozatot, könyvbemutatókat, de rendszeresen megkoszorúzzák Vámbéry dunaszerdahelyi szobrát is a tavasszal, Vámbéry születésnapjához kapcsolódó Vámbéry-napok keretében. Ugyancsak a Társulás kezdeményezésére jött létre a Vámbéry Tudományos Kollégium, melynek célja a minden év őszén megrendezett Nemzetközi Tudományos Vámbéry Konferenciák megszervezése, lebonyolítása, a Vámbéry életműsorozat gondozása, valamint a Vámbéry tudományos díjak (Vámbéry-díj, Vámbéry-émlékplakett) aktuális díjazottjainak jelölése is.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a fenti kezdeményezéseknek, szervezeteknek és a bennük dolgozó odaadó embereknek köszönhetően Vámbéry emléke ma Dunaszerdahelyen, a Csallóközben előbb, élénkebb mint valaha, a szerdahelyiek pedig rengeteget tesznek azért, hogy Vámbéry hírét vigyék nemcsak szűkebb pátriájukban, de egész Szlovákiában, Magyarországon, sőt szerte a világban.

*Az egyik
Vámbéry Antológia címlapja*

A róla elnevezett intézmények

Jelenleg három olyan intézményről van tudomásunk, amely Vámbéry nevét viseli. Három oktatási intézményről van szó: két általános iskola és egy gimnázium kapta meg mindmáig a világhírű tudós nevét.

Az egyik általános iskola a mai Magyarországon, a Veszprém megyei Csetényben található, ahol Vámbéryvel az emlékezetes zsványkaland esett meg, amikor is 1856 novemberében a csetényi Zitterbarth-birtok bérlőjét, névrokonát és hitsorsosát, Grünfeld Hermannt az ő jelenlétében rabolta ki egy csapatnyi bakonyi betyár. A bűnrészességgel megvádolt, de végül felmentett Vámbéry ott, Csetényben döntötte el végérvényesen, hogy szakít a házi tanítóskodással és a távoli Kelet felé veszi a lépteit. Csetényi tartózkodása fordulópont tehát az életében, nem meglepő tehát, hogy 2003 augusztusában róla nevezték el a helyi általános iskolát.

A másik két intézmény Vámbéry szűkebb pátriájában, Dunaszerdahelyen található. Az 1961-ben alapított Dunaszerdahelyi Magyar Tannyelvű Gimnázium az 1991–1992-es tanévben ünnepelte fennállásának negyvenedik évfordulóját, amikor is egy Vámbéryről elnevezett alapítványt hoztak létre az oktatómunka anyagi hátterének jobb biztosítása érdekében. A gimnázium már

A dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Magyar Tannyelvű Alapiskola aulájában épp bemutató zajlik

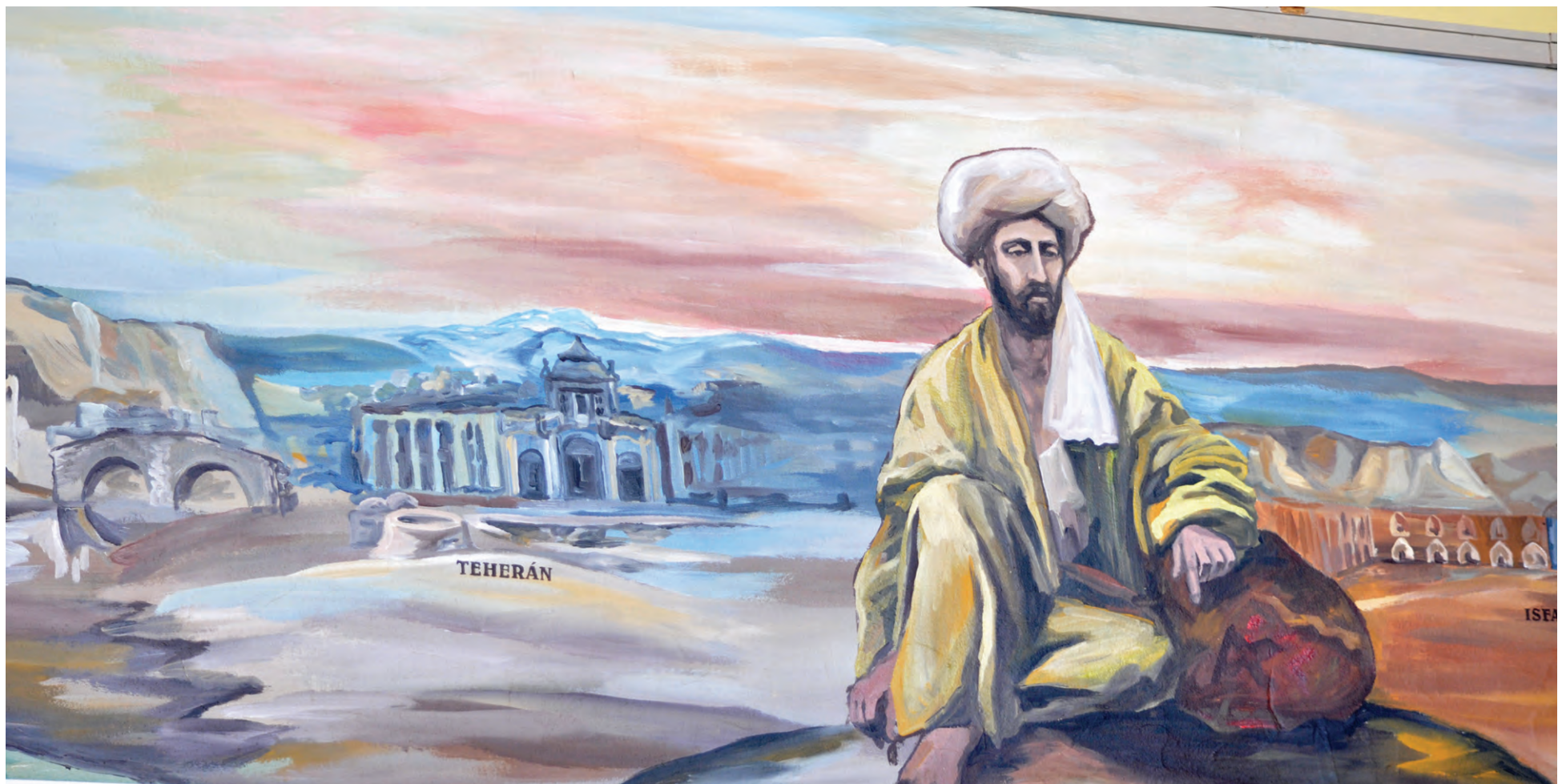
A csetényi Vámbéry Ármin Általános Iskola táblája

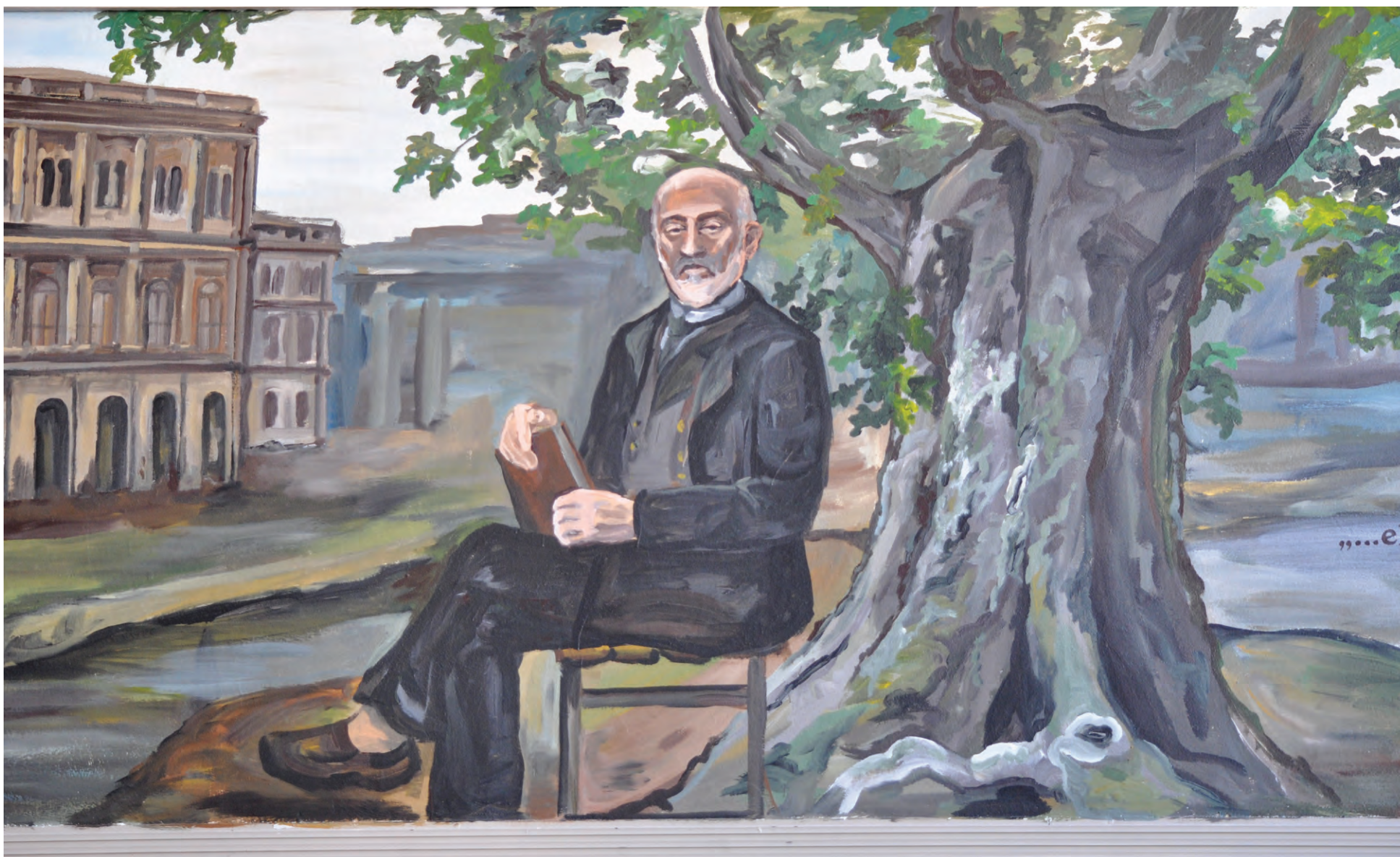
ebben az évben szeretne volna felvenni Vámbéry Ármin nevét, de erre végül – ünnepélyes keretek között – csak 2001. április 28-án kerülhetett sor.

Dunaszerdahely egy másik magyar tannyelvű iskolája, a Hviezdoslav utcai Alapiskola – követve a gimnázium példáját – egy évvel később, 2002. április 11-én vette fel a Vámbéry Ármin Magyar Tannyelvű Alapiskola nevet.

Mindhárom iskola nagyon büszke névadójára és folyamatosan tesz azért, hogy Vámbéry emlékét megőrizték úgy Szlovákiában, mint Magyarországon.

*Részletek a Vámbéry Ármin
Magyar Tannyelvű Alapiskola falára festett
„Vámbéry freskókból”, Kiss Márta alkotása*

Konferenciák

2002 óta kerül minden évben megrendezésre Dunaszerdahelyen a Nemzetközi Vámbéry Konferencia, a város polgármesteri hivatalának dísztermében. A Vámbéry Polgári Társulás égisze alatt 2016-ban már tizennegyedik alkalommal megrendezésre kerülő tudományos találkozó nem csak a magyarországi, de mára már az egész Kárpát-medence keletkutatóinak éves fóruma lett, amelynek anyagaiból évről évre konferenciakötet is megjelenik. A konferenciasorozat megalapításában és fenntartásában sokak mellett Dobrovits Mihály turkológusnak, valamint Hodossy Gyulának volt kiemelkedő szerepe.

A konferencia a maga nemében egyedülálló, mivel napjainkban ez az egyetlen magyar nyelven zajló, állandó időponttal (október első hétvégéje) és helyszínnel rendelkező orientalisztikai témájú konferenciasorozat. A konferenciák tematikája a névadó munkásságához hasonlóan igen széles spektrumot fed le. A Vámbéry életével és munkásságával foglalkozó témák mellett, a régészettől kezdve, a magyar őstörténeten és az új- valamint legújabb kori művelődéstörténeten

át egészen a modern politológiáig számos különböző tudományterület művelői cserélnek eszmét évről évre Dunaszerdahelyen, ami szintén unikálissá teszi ezt a rendezvénysorozatot.

*A XI. Nemzetközi
Vámbéry Konferencia
meghívója*

*A XIII. Nemzetközi
Vámbéry Konferencia
meghívója*

*Koszorúz a Vámbéry
Tudományos Kollégium
tiszteletbeli elnöke,
Vásáry István
akadémikus és elnöke,
Dobrovits Mihály*

*Következő oldalon:
Nemzetközi Vámbéry
Konferencia megnyitója
a Dunaszerdahelyi
Városházán*

VÁMBÉRY POLGÁRI TÁRSULÁS
OBČIANSKE ZDRUŽENIE VÁMBÉRYHO
VÁMBÉRY CIVIC ASSOCIATION

Meghívó

A Vámbéry Polgári Társulás tisztelettel meghívja Önt a XIII. Nemzetközi Vámbéry Konferenciára

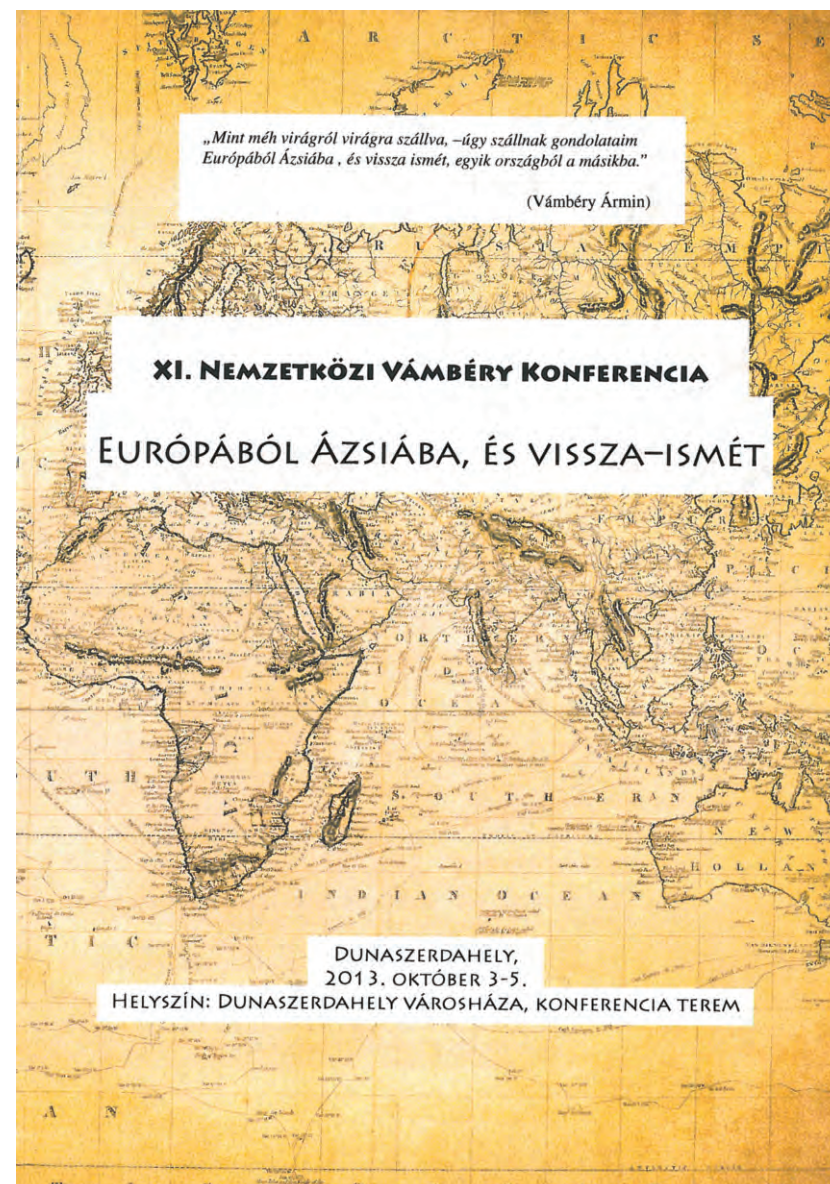
„Teljes tárgyalagosság és szigorú valóság”

A konferencia időpontja: 2015. október 8 -10.
Helyszín: Dunaszerdahely (városháza, konferencia terem)

PÉNTEK (2015. október 9.)
9.00-9.10 Köszöntő – Hájos Zoltán, Dunaszerdahely város polgármestere
9.10-9.20 Megnyitó – Dobrovits Mihály

1. rész
Levezető elnök: Fibi Sándor

9.20-9.40	Felföldi Szabolcs „Egy tudós portréja”. A Vámbéryt ábrázoló fotók, festmények, rajzok és ami mögöttük van
9.40-10.00	Sárközy Miklós Felvidék és Erdély között: Vámbéry Ármín és az erdélyi Rhédey kriptá felújítása egy új dokumentumsorozat fényében
10.00-10.10	Szünet
10.10-10.30	Dobrovits Mihály Bülent Ecevit (1925-2006) – politikus, költő műfordító
10.30-10.50	Kicsi Valéria Said Nursi életútja és a Török Köztársaság születése.

A

A Vámbéry-díj

A dunaszerdahelyi Vámbéry Polgári Társulás a Vámbéry Tudományos Kollégiummal együttműködésben 2006-ban díjat alapított az orientalisztikai stúdiumok nemzetközi híré, kiemelkedő munkásságot magáénak tudható kutatói számára.

A díjazottak személyét a Vámbéry Tudományos Kollégium testülete választja ki, a díj átadására minden évben az október elején, Dunaszerdahelyen megrendezésre kerülő Vámbéry Ármin Nemzetközi Tudományos Konferencián kerül sor. Az eddigi díjazottak között a magyar és a nemzetközi tudományos élet rangos képviselői kaptak helyet.

A Vámbéry-díj maga egy buddhista sztúpára (ereklyetartó építményre) vagy obeliszkre emlékeztető, négy osztatú, fából készített alkotás, felül aranyglóbuszal. Az alkotás felső részén elől az Ázsia szó, hátul a díj átadásának évszáma látható apró réztáblán, legalul pedig a *Vámbéry Ármin-díj* felirat. A mű a dunaszerdahelyi Vámbéry szobrot, illetve Vámbéry plakettet alkotó szerdahelyi születésű Lipcsey György alkotása. A minden évben elkészített alkotáshoz díszoklevél is járul.

A díjazottak sorrendben eddig a következők voltak:

2007: Hazai György (turkológus, akadémikus, a Ciprusi Egyetem Turkológiai Intézetének vezetője, az Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem alapító rektora)

A Vámbéry-díj és a hozzá társuló díszoklevél

2008: Vásáry István (turkológus, akadémikus, a Eötvös Loránd Tudományegyetem emeritus professzora)

2009: Dobrovits Mihály (turkológus, a Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Szegedi Tudományegyetem és a Miskolci Tudományegyetem kutatója)

2011: Kakuk Zsuzsa (turkológus, a Eötvös Loránd Tudományegyetem egykori professzora)

2012: Apor Éva (iranista, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjteményének nyugalmazott vezetője)

2013: Tasnádi Edit (turkológus, irodalmár, műfordító)

2014: Jacob M. Landau (orientalista, Közel-Kelet szakértő, a politikatudományok emeritus professzora)

Ez jelenleg a világ egyetlen Vámbéry Ármínhoz kapcsolódó tudományos elismerése, értéke talán ezért is kiemelkedő.

A Vámbéry-díj. Lipcsey György alkotása

Honlap

Vámbéry Ármin halálának 100. évfordulója alkalmából 2013-ban a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteményének munkatársai létrehoztak *Keletkutató dervisruhában: Vámbéry Ármin (1832–1913) és hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában* címmel egy angol és magyar nyelven is elérhető honlapot (<http://vambery.mtak.hu/>). A honlap részletesen bemutatja Vámbéry életét és munkásságát, külön kiemelve a legfontosabb eseményeket, mint például isztambuli és közép-ázsiai utazása vagy az „ugor–török háború”. Ugyanakkor a szöveges leírások mellett gazdag képanyagot is szolgáltat nem csak Vámbéryről, de a hozzá valamilyen módon kötődő személyekről, annak a világnak a hétköznapijairól amiben élt, illetve ezek mellett sok levélrészlet, hivatalos dokumentum és a Vámbéry-gyűjtemény számos kéziratának nagyfelbontású fotója is megtalálható a digitális gyűjteményben.

A honlap projektfelelőse Kelecsényi Ágnes, a Keleti Gyűjtemény vezetője volt. A szövegeket Dévényi Kinga, Kelecsényi Ágnes és Kovács Nándor Erik állította össze, amiben nagy segítségükre volt, hogy Csirkés Ferenc, Dobrovits Mihály, Fodor Gábor, Sárközy Miklós és Vásáry István a rendelkezésükre bocsájtották Vámbéryval kapcsolatos írásait, amelyeknek részletei olvashatók a honlap anyagai között. A honlap összeállításában segédkezett még Bagi Judit és Manchin Júlia is, a szerkesztési feladatokat és az angol fordítást Sajó Tamás vezette el.

Érdeemes végigböngészni!

Vámbéry Ármin (1832-1913)

Kelet-kutató

dervisruhában

Vámbéry Ármin élete
Isztambuli útja
Közép-ázsiai útja
Perzsiában
Vámbéry „tatarja”
Az Akadémián
Goldziher-levelezés
Egyetemi oktató
Pályája értékei
Az ugor–török háború
A Magyar Földrajzi Társaság alapító tagja
Nemzetközi politika
A diplomata
Oroszország
A Vámbéry-gyűjtemény
Bibliográfia
In English

Köszönetet mondunk Prof. Dr. John Füegi úrnak (Clara and Robert Vambéry Distinguished Professor of Comparative Studies, University of Maryland), aki Vámbéry Róbert irat- és fotóhagyatékának őrzőjeként rendelkezésünkre bocsátotta a család emlékeit.

Köszönetet mondunk az alábbi intézményeknek, amelyek hozzájárulásukat adták ahhoz, hogy gyűjteményeinkben kutathassunk, illetve az általuk őrzött dokumentumokat honlapunkon közzétehesük:

Bélyegmúzeum és Magyar Posta Zrt.
ELTE Egyetemi Levéltár
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény
Magyar Földrajzi Múzeum
Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár- és Információs Központ Kézirattára
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár- és Információs Központ Levéltára
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
Országos Széchényi Könyvtár, Folyóirat és Mikrofilm-tár

és hagyatéka
a Magyar Tudományos
Akadémia Könyvtárában

Készítette halálának 100. évfordulója
a Keleti Gyűjtemény

Projekt-felelős:
Dr. Kelecsényi Ágnes

Szöveg:
Dr. Dévényi Kinga
Dr. Kelecsényi Ágnes
Kovács Nándor Erik

Írásait rendelkezésünkre bocsátották:
Csirkés Ferenc
Dr. Dobrovits Mihály
Fodor Gábor
Dr. Sárközy Miklós
Prof. Dr. Vásáry István

Összeállították a Keleti
Gyűjtemény munkatársai:
Bagi Judit
Dr. Dévényi Kinga
Dr. Kelecsényi Ágnes
Kovács Nándor Erik
Manchin Júlia

Fotók és másolatok:
Bagi Judit
Kovács Nándor Erik
Lang Klára

Helyezini fotók:
Kovács Nándor Erik
Dr. Sajó Tamás

Szerkesztés, angol fordítás:
Dr. Sajó Tamás

Internetes kiadás: **studium**

in Iran und Turan
bestehenden Staaten.

IRAN TURAN

Kovács Sándor Iván véleménye szerint „négy” híres Vámbéry-képet ismerünk (ezek egyszersmind szerepei, létezési formái is): a magyar hazafit, a világpolgárt, a dervist és a tudományos munka öreg robotosát.

Sok igazság van Kovács Sándor Iván szavaiban, de mint minden sommás megállapítás a részletek nagyító alá vétele után ez is – legalábbis részben – megkérdőjelezhető. Mert csakugyan a Vámbéryt ábrázoló fennmaradt képek, portrék, festmények, plakettek stb. döntő része e nagy „kategóriák”, „létezési formák” valamelyikébe sorolható be. Ez persze azt is remekül jelzi, hogy könyvünk főszereplője egészen élete végéig nagyon is tudatosan építette imágóját, s valóban ő maga szerette volna leginkább a fenti szerepekben látni és kerek e világgal láttatni önmagát. De e jól kialakított, formált és gondosan ápoltság mögül felsejlik a tudós, világutazó, professzor, celebritás való arca, valódi személyisége is, amely nemcsak rendkívül összetett volt, de maradéktalan feltárására valószínűleg sosem nyílik majd módunk, de ez – mint ahogy e könyv elején írtuk – korántsem baj, hiszen ismerhetünk valakit úgy is nagyon jól, hogy valójában számtalan titka marad előttünk...

V

Vámbéry-kronológia

1831. vagy 1832. március 19.: Vámbéry Ármin (Hermann Wamberger) születése a Pozsony megyei Szentgyörgyön, egy szegény zsidó családban.
- 1835: Három éves korában megbénul a bal lába. Édesanyjával, nővérével és mostohaapjával Dunaszerdahelyre költözik.
- 1838: Megkezdni tanulmányait a dunaszerdahelyi zsidó hitközségben.
- 1840: Édesanyja protestáns elemi iskolába íratta.
- 1842: Tíz éves korában inasnak adják egy szabóhoz, akinek a fiát héber nyelvre tanítja.
- 1843 körül: Tizenkét-tizenhárom évesen Csallóköznyéken tanítoskodik a helyi kocsmárosnál.
- 1844–1846: Elvégzi a gimnázium első két évét a szentgyörgyi piaristáknál.
- 1846–1849: A pozsonyi bencés gimnáziumban folytatja tanulmányait, ahol a harmadik, negyedik és ötödik osztályt végzi el.
- 1848–1849: A forradalom és szabadságharc hatására megszakítja pozsonyi tanulmányait és „vidékre” megy házitanítónak.
- 1849–51: Máriavölgyben, majd Zsámbokréten tanítoskodik.
- 1851 ősze: Pestre költözik.
- 1851–52: A szlavóniai Kuttyevóban másfél évig házitanító a Rosenberg családnál.
- 1853–54: Rövid ideig előbb Bécsben, majd Pesten tartózkodik. Bécsben a neves orientalistaival, Joseph von Hammer-Purgstallal, Pesten Garay Jánossal és Vörösmarty Mihállyal ismerkedik meg. Ezután egy évig a kecskeméti

Schweiger családnál házitanító. Ekkoriban ismeri meg Ballagi Mórt és Arany Jánost is.

- 1854: Kecskeméten elkészül az első fotó Vámbéryről.
- 1855: Cséven, majd Pót-Haraszton házitanító.
- 1856: Majdnem egy évig Csetényben házitanítoskodik, az egyik ottani birtokot bérlő Grünfeld családnál.
- 1856: Pestre visszatérve megismerkedik báró Eötvös Józseffel, Kemény Zsigmonddal, Hunfalvy Pállal, gróf Teleki Józseffel és Reguly Antallal.
- 1857 márciusa: Megkezdni első keleti utazását Konstantinápolyba, ahol megismerkedik több, a szabadságharc bukása után kivándorló magyar emigránssal, például Szilágyi Dániellel vagy Kmety Györggyel, akik segítségére vannak ottani tartózkodása alatt. Idővel Husszein Daim pasa házában lesz házitanító, akitől megkapja török nevét, a Resid efendit. Négyéves ott-tartózkodása idején bejáratosá válik a legfelsőbb török körökbe is.
- 1857: Első művének publikálása az *Új Magyar Múzeum* nevű folyóiratban. Ebben Hairah efendinek, a török akadémia másodelnökének egy 1851-ben megtartott beszédét fordította le magyarra.
- 1858: Konstantinápolyban megjelenik 14.000 szóból álló német–török zsebszótára.
- 1859: A török udvarnál hivatalos fordítói címet kap.
- 1860: Az Akadémiai Értesítőben ismerteti a *Tarih-i Üngürüş* („Magyarország története”), az egyetlen Magyarországról szóló oszmán krónika általa Konstantinápolyban megszerzett példányát. Ugyanebben az évben az isztambuli magyarok adománygyűjtést szerveznek az MTA új székházának építésére, amihez Vámbéry is hozzájárul.
1860. október 9.: A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) levelező tagjának választják.
- 1861: Visszatér Pestre és megtartja székfoglaló előadását az MTA-n. Ekkoriban készül az első festmény róla. Még ugyanebben az évben lefordítja a *Szózatot* török nyelvre és megkezdni második keleti útját.

- 1862: Segítséget nyújt Kubinyi Ferencnek, Henszlmann Imrének és Thaly Kálmánnak abban, hogy a rodostói Rákóczi-emigráció síremlékeit felkeressék és megmenthessék.
- 1862 tavasza: Elindul közép-ázsiai utazására.
- 1862 májusa–1863 márciusa: Első perzsiai tartózkodása.
1862. július 12.: Vámbéry Teheránba érkezik.
1863. június 3–27: Vámbéry Hívában.
1863. július 12–30: Buharai tartózkodása.
1863. július: Molla Iszhák csatlakozik Kumrátban Vámbéryék Szamarkand felé tartó karavánjához.
- 1863 augusztusa: Szamarkandi tartózkodásuk.
1863. november 10.: Útnak indulnak Herátból.
- 1864 januárja: Vámbéry és Molla Iszhák megérkeznek Teheránba.
1864. március 18.: Útnak indulnak Teheránból, hogy Tebrizen, Trapezunton és Isztambulon keresztül visszatérjenek Magyarországra.
- 1864 május: Megérkeznek Pestre.
- 1864 június 9.: Vámbéry Londonba érkezik.
- 1864: Londonban kiadja az angol nyelvű útbeszámolóját, *Travels in Central Asia* címen. Ez később több ízben is megjelenik Magyarországon is Közép-ázsiai utazás címen.
1864. szeptember 15.: A „British Association for the Advancement of Science” bath-i konferenciáján jár.
- 1865: Londonban, a Cosmopolitan Clubban megismeri a jövőbeli VII. Edwardot.
1865. július 20.: Kinevezik a Pesti Egyetemen a keleti nyelvek nyilvános rendes „tanítójának”.
- 1867: Megjelenik a *Vándorlásaim és élményeim Persiában* című kötete Budapesten.
1867. január 14.: Vámbéry fölolvasása az Akadémián egy 800 éves ujjur dokumentumról.
- 1868: Megjelenik Vámbéry *Vázlatai Közép-Ázsiából* című kötete.
- 1868 eleje: Feleségül veszi Rechnitz János pesti orvosprofesszor lányát, Rechnitz-Arányi Kornéliát, akit valószínűleg annak mostohaapján, Arányi Lajos kórboncnok professzoron keresztül ismert meg. Ugyanettől az évtől egészen haláláig tagja az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának.
1868. április 4.: Nyilvános rendkívüli tanárrá nevezik ki a Pesti Egyetemen.
- 1870: Vámbéry *Magyar és török–tatár szóegyeztetések* című – később Sámuel-díjjal elismert – tanulmányának megjelenése, amely az ún. „ugor–török háború” kiindulópontja volt.
1870. július 21.: Nyilvános rendes tanárrá nevezik ki a Pesti Egyetemen.
- 1872: Részt vesz a Magyar Földrajzi Társaság megalapításában. Az egyik alelnöke lesz a Társaságnak. Ugyanebben az évben megjelenik a *Bokhara története*.
1872. február 29.: Megszületik egyetlen gyermeke, Vámbéry Rusztem.
- 1873: Az Angol Királyi Földrajzi Társaság tiszteletbeli levelező tagjának választotta.
- 1873: Részt vesz Budapesten az angol trónörökös fogadásában.
- 1874: Angliai fölolvasó körúton jár.
1876. június 8.: Vámbéryt az MTA rendes tagjává választják.
1876. november 29.: A Petőfi-társaság tagjai sorába választja.
- 1877: Megkapja a Medzsidi-rend harmadik osztályú kitüntetését Törökországban.
- 1881: A Pesti Egyetem díszdoktorává avatják.
- 1882: Megjelenik Vámbéry *A magyarok eredete* című könyve, amiben már a magyar nyelvet alapvetően törökként írja le.
- 1885: Régi barátjának, az isztambuli könyvkereskedő Szilágyi Dánielnek a halála. Szilágyi hagyatékának nagyobb része Vámbéry közbenjárására kerül az Akadémiára.
- 1885 tavasza: Újabb angliai fölolvasó körúton jár.

- 1885–1886: Vámbéryék beköltöznek a Ferencz József rakparton található lakásukba.
- 1886: Sven Hedin Perzsiából hazavezető útján meglátogatja Vámbéry Ármint Budapesten, ez évtizedes barátságuk kezdete.
- 1887: Megírja Magyarország történetét angol nyelven (*Hungary in ancient, mediaeval and modern times*).
- 1888: Konstantinápolyban jár a Corvinák ügyében.
- 1889: Megválasztják a Magyar Földrajzi Társaság elnökévé. Egy évvel később (1890. február 27-én) lemond az elnöki posztról, de a Társaságban továbbra is aktív szerepet vállal (tiszteletbeli elnökké választják). Ugyanabban az évben a wales-i herceg meghívására Sandringhambe utazik, s találkozik Viktória királynővel, de ekkor ismerkedik meg Bram Stokerrel, a *Drakula* világhírű írójával is.
1889. augusztus 26–29.: Nászer al-Dín perzsa sah budapesti látogatása, Vámbéry aktív részvételével.
- 1890: A Szerb Tudományos Akadémia tagjai sorába választotta.
- 1892: Velencén elhunyt Molla Iszhák.
- 1893: Vámbéryt az MTA tiszteleti tagjává választják.
- 1894 május 4.: Az MTA igazgatósági tagja lesz.
- 1895: Megjelenik A magyarság keletkezése és gyarapodása című műve.
- 1897: Megválasztják a Magyar Földrajzi Társaság örökös tiszteletbeli elnökévé.
- 1900: Mozaffar al-Dín perzsa sah első (szeptember 22–29.) és második (október 7–12.) budapesti látogatása.
1900. november 11.: Makón a korábbi Kukorica utcát átnevezik Vámbéry utcává.
- 1902: Hetvenedik születésnapján rengetegen köszöntik fel szerte a világból. A Magyar Földrajzi Társaság március 19-i ülésén gróf Kuun Géza javaslatára tiszteleti tagjává választotta. A dublini Trinity College díszdoktorává avatják.
1903. február 26.: Sven Hedin felolvasóestje az Uránia Színházban.
- 1905: Nyugdíjba vonul az egyetemről. Megjelenik *Küzdelmeim* című kötet.
- 1906: A londoni Vambéry road első említése.
- 1908: A *Tolnai Világtörténelme* szerkesztőbizottságának tagja.
- 1910: Akadémikussá választásának ötvenedik évfordulója. Ugyanebben az évben részt vesz a Turáni Társaság (Magyar Ázsiai Társaság) megalapításában.
- 1912: Nyolcvanadik születésnapja, melyet széles körben ünnepel meg.
- 1913: szeptember 15.: Szív-érelmeszesedésben meghal Budapesten.
- 1913 szeptember 17.: Vámbéry temetése a Kerepesi temetőben.
- 1914: Posztumusz megjelenik *A magyarság bölcsőjénél* című könyve, amelyben elismeri a magyar nyelv finnugor eredetét, ugyanakkor hozzáteszi, hogy a magyarság eltörökösödött, s a történelem színpadára, mint török(ös) kultúrájú nép lépett be.
- 1948: Győrben a korábbi Gyár utcát átnevezték Vámbéry Ármin utcára.
- 1948–1952: Budapesten a mai Gogol utca a Vámbéry Ármin utca nevet viseli.
- 1974: Emléktáblát állítanak Vámbéry Árminnak a Belgrád Rakpart 24-es számú épületének falán, ahol egykor lakott. Ugyancsak a hetvenes években állítottak Vámbéry-emléktáblát Győrben is.
1980. október 16.: A dunaszerdahelyi Vámbéry-emléktábla avatása.
- 1987: A dunaszerdahelyi Vámbéry tér átadása.
2001. június 22.: A dunaszerdahelyi Vámbéry-mellszobor felállítás.
- 2002: Az első Nemzetközi Vámbéry Konferencia megrendezése Dunaszerdahelyen.
- 2004: A Veszprém megyei Csetényben a Vámbéry Ármin Általános Iskola falán helyeztek el egy Vámbéry-emléktáblát.
2007. szeptember 24.: Az érdi Földrajzi Múzeum kertjében álló Vámbéry-mellszobor átadása.

2011. november 8.: Buharában Vámbéry-emléktáblát avattak.
2013. október: Vámbéry-emléktábla avatása Hívában.
2013: A Vámbéry-honlap elindulása.

Vámbéry-bibliográfiák

Az alábbi két bibliográfiai válogatás a további tájékozódást szolgálja. Az első a Vámbéry Ármin által írt művek válogatott bibliográfiája; ezt a Vámbéry Árminnal kapcsolatban született írások ugyancsak válogatott gyűjteménye követi. E könyv keretei között – leginkább terjedelmi okoknál fogva – nem törekedhettünk a teljességre, így az első lista esetében az volt a célunk, hogy a könyvünkben hangsúlyosan szereplő témákkal kapcsolatos Vámbéry írárok adatait gyűjtsük leginkább össze, míg a második lista esetében az általunk legfontosabbnak tartott szakirodalmi adatok felsorolását adjuk. Az eddigi legújabb és legteljesebb Vámbéryval kapcsolatos bio-bibliográfiát egyébként 2015-ben jelentette meg Michael Knüppel (Ármin(ius) Vámbéry (1832–1913) – *Versuch einer Personalbibliographie*. Nordhausen 2015), magyar nyelven pedig az eddigi legrészletesebb irodalomjegyzék a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Gyűjteménye által készített honlapon található (vambery.mtak.hu/hu/15.htm), amely 2012-ig tartalmaz adatokat. Mindkét itt közölt bibliográfia kronológiai sorrendben (tehát nem ABC sorrendben) halad és évekre bontva közli az adatokat.

Vámbéry Ármin műveinek válogatott bibliográfiája

1857

Török akademia. Új Magyar Múzeum: egyszersmind a Magyar Academia közlönye. 7/1: 150–152.

1858

Deutsch-türkisches Taschen-Woerterbuch. Constantinopel.

1860

A mohácsi ütközet. Pecsevi Ibrahim Efendi történeti kéziratából fordítva. Új Magyar Múzeum: egyszersmind a Magyar Academia közlönye. 10/1: 31–37.
Szolimán Zultán harmadik magyar hadjárata. Pecsevi török történeti kéziratából. Új Magyar Múzeum: egyszersmind a Magyar Academia közlönye. 10/1: 294–301.

Szolimán Zultán negyedik magyar hadjárata. Pecsevi török történetiről fordítva. Új Magyar Múzeum: egyszersmind a Magyar Academia közlönye. 10/1: 348–355.

A belgrádi és magyarországi győzelmekről. Pecsevi török történetiről fordítva. Új Magyar Múzeum: egyszersmind a Magyar Academia közlönye. 10/2: 418–423.

Tarikhi Engerusz, azaz Magyarország története című török kézirat ismertetése. Akadémiai Értesítő 1/3: 360–362.

1861

Gajret-nâme, vagyis a Szózat törökül. Magyar Nyelvészet 6: 198–205.

Mutatvány az eredeti török szólásmódokból, melyeket a' török nép szájából gyűjtött – Vámbéry Armin. Magyar Nyelvészet 6: 378–382.

Egy csagatajtörök-magyar mese, a' török-magyar nyelvrokonság fölmutatására. Vámbéry Árminnak Stambulban 1861. dec. 9-kén kelt 's Budenz Józsefhez intézett levele. Magyar Nyelvészet 6: 510–519.

1862

Hunyadi János hat legnagyobb csatája, melyet szultán Murád és Mohammed ellen vítt. Magyar Történelmi Tár 11: 197–230.

Muhâkemet-ül-lügetejn. Nyelvtudományi Közlemények 1: 112–130.

Török példabeszédek. Nyelvtudományi Közlemények 1: 269–306.

Abuska. Csagatajtörök szógyűjtemény. Előbeszéddel és jegyzetekkel kísért Budenz József. Pest.

1863

Éjszakai tatárok dalai. Nyelvtudományi Közlemények 2: 117–130.

1864

Travels in Central Asia, being the account of a journey from Teheran across the Turkoman Desert on the Eastern shore of the Caspian to Khiva, Bokhara, and Samarkand, performed in the year 1863. London.

1865

Voyages d'un faux derviche dans l'Asie Centrale de Téhéran a Khiva Bokhara et Samarcand, par le grand désert Turkoman. Paris.

Közép-Ázsiai utazás, melyet a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1863-ban Teheránból a Turkman sivatagon át, a Kaspi tenger keleti partján Khivába, Bokharába és Szamarkandba tett és leírt Vámbéry Ármin. Pest.

Reise in Mittelasien von Teheran durch die Turkmanische Wüste An der Ostküste des Kaspischen Meeres nach Chiva, Buchara und Samarkand, ausgeführt im Jahr 1863. Leipzig.

1866

Resa i Central-Asien från Tehran genom turkmaniska öknar vid Kapiska hafvets östra kust, till Khiwa, Bockhara och Samarkand, år 1863. Stockholm.

1867

Vándorlásaim és élményeim Persiában. Pest.

Meine Wanderungen und Erlebnisse in Persien. Pest.

Čagataische Sprachstudien, enthaltend grammatikalischen Umriss, Chrestomathie und Wörterbuch der Čagataischen Sprache. Leipzig.

A délszibériai török fajok népirodalmáról. Nyelvtudományi Közlemények 6: 265–295.

1868

Sketches of Central Asia; additional chapter on my travels, adventures, and on the ethnology of Central Asia. London.

- Vámbéry Ármin vázlatai Közép-Ázsiából. Ujabb adalékok az oxusmelléki országok népismereti, társadalmi és politikai viszonyaihoz. Pest.
Skizzen aus Mittelasien; Ergänzungen zu meiner Reise in Mittelasien. Leipzig.
- A keleti török nyelvről. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. 1/6: 1–18.
- 1869**
Az „Ujgurok nyelvemlékei” című munkának bevezetéséből. Nyelvtudományi Közlemények 7: 222–241.
- 1870**
Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik. Innsbruck.
Magyar és török-tatár szóegyezések. Nyelvtudományi Közlemények 8: 109–189.
- 1871**
Oroszország hatalmi állása Ázsiában. Történeti tanulmány. Pest.
Russlands Machstellung in Asien; eine historische-politische Studie. Leipzig.
- 1872**
Geschichte Bochara's oder Transoxaniens von den frühesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Stuttgart.
- 1873**
Viaggi di un falso dervish nell'Asia Centrale da Téhéran a Khiva, Bokhara e Samarcande per il gran deserto Turcomanno. Milano.
Bokhara története a legrégibb időktől a jelenkorig. Pest.
History of Bokhara, from the earliest period down to the present. London.
Centralasien und die englisch-russische Grenzfrage. Gesammelte politische Schriften. Leipzig.
- 1874**
Central Asia and the Anglo-Russian Frontier Question: a series of political papers. London.
- 1875**
Der Islam im neunzehnten Jahrhundert. Eine culturgeschichtliche Studie. Leipzig.
- 1876**
Keleti életképek. Budapest.
Sittenbilder aus dem Morgenlande. Berlin
- 1877**
Ueber die Reformfähigkeit der Türkei. Budapest.
A török-tatár nyelvek etymologiai szótára. Nyelvtudományi Közlemények 13: 249–483.
- 1878**
La Turqui est-elle susceptible de réformes? Budapest.
Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen. Ein Versuch zur Darstellung des Familienverhältnisses des turko-tatarischen Wortschatzes. Leipzig.
Bir sâhte dervîşin Âsya-i Vustâda seyâhati. İstanbul.
- 1879**
Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes auf Grund sprachlicher Forschungen. Leipzig.
Die Sprache der Turkomanen und der Diwan Machdumkuli's. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 33: 387–444.
A turkománok nyelvéről. Nyelvtudományi Közlemények 15: 1–54.
A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből 7/9: 1–14.
Egy török utazó a turkománok közt. Földrajzi Közlemények 7: 62–65.
- 1881**
A hunok és avarok nemzetisége. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből 9/4: 1–33.
- 1882**
A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány. Budapest.

Der Ursprung der Magyaren. Eine ethnologische Studie. Leipzig.

1883

Baskir szerelmi dalok. Nyelvtudományi Közlemények 17: 325–379.

A csuvasokról. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből 11/5: 1–50.

1884

A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből 11/12: 1–52.

Arminius Vambery: his life and adventures. London.

1885

The Coming Struggle for India, being an account of the encroachments of Russia in Central Asia, and of the difficulties sure to arise therefrom to England. London–New York.

Den annalkande striden om Indien. En skildring af Rysslands inkräktningar i Central-Asian och de faror, som derigenom hota England. Stockholm.

A török faj, ethnologiai és ethnographiai tekintetben. Budapest.

Das Türkenvolk, in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen geschildert. Leipzig.

A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. II. Válasz Budenz József bírálati megjegyzéseire. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből 12/5: 1–74.

1886

Der Zukunfts-Kampf um Indien. Wien.

La Lutte Future Pour la Possession de l'Inde, aperçu des progrès de la Russie dans l'Asie Centrale, et des difficultés qui en découleront pour l'Angleterre. Paris.

A honfoglaló magyarok jellemzéséhez. A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei 17/4: 17–26.

The Story of Hungary. New York.

1887

Hungary, in Ancient, Medieval and Modern Times. London–New York.

Őstörténet és nemzeti hiúság. Budapesti Szemle 49/121: 79–91.

Angolország politikai állása a mohamedán keleten. Budapesti Szemle 51/127: 1–33.

1890

Die Sarten und ihre Sprache. Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 44: 203–255.

1891

Historia de Hungría. Madrid.

Aus dem Geistesleben persischer Frauen. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 45: 403–428.

1892

Zwei moderne centralasiatische Dichter, Munis und Emir. Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 6: 193–208, 269–291.

1895

A magyarság keletkezése és gyarapodása. Budapest.

Russia and England. The North American Review 160/462: 561–569.

1898

Noten zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibiriens. Helsingfors.

1899

The Travels and Adventures of the Turkish Admiral Sidi Ali Reis, in India, Afghanistan, Central Asia, and Persia, during the years 1553–1556. London.

1901

Alt-Osmanische Sprachstudien. Mit einem azerbaidzsanischen Texte als Appendix. Leiden.

1904

Die gelbe Gefahr. Eine Kulturstudie von H. Vambéry. Budapest.

Le péril jaune: etude sociale. Budapest.

The Story of My Struggles. The memoirs of Arminius Vámbéry. London.

1905

Küzdelmeim. Budapest.

1906

Western Cultures in Eastern Lands. A comparison of the methods adopted by England and Russia in the Middle East. London.

Westlicher Kultureinfluß im Osten. Berlin.

A nyugat kultúrája Keleten. Budapest.

1911

Jusuf und Ahmed. Ein özbekisches Volksepos im Chiwaer Dialekte. Text, Übersetzung und Noten. Keleti Szemle 11: melléklet 1–12. év.

Reformképes-e a Kelet? Budapest.

1914

A magyarság bölcsőjénél. A magyar-török rokonság kezdete és fejlődése. Budapest.

A Vámbéry Árminről írott művek válogatott bibliográfiája

1883

Radó Vilmos: Vámbéry Ármin utazásai Ázsiában. Az ifjúság számára átdolgozta Radó Vilmos. Budapest.

1888

Récsey, Viktor A.: Der weltberühmte Orientalist Prof. Dr. Armin Vámbéry. Seine Biographie und Erfolge. Oedenburg.

1889

Récsey Viktor A.: Dr. Vámbéry Ármin élete és tudományos működése. Kassa

Récsey, Viktor A.: Prof. Dr. Ármin Vámbéry's Leben und seine wissenschaftliche Wirksamkeit. Kaschau.

1900

Fahri, Ali: M. Vámbéry en Danger. Geneve.

1913

Németh Gyula: Értesítő: Vámbéry Ármin. Nyelvtudományi Közlemények 42: 468.

Sebestyén Gyula: Vámbéry Ármin. Ethnographia 24: 321–326.

1914

Munkácsi, Bernhard: Professor Hermann Vámbéry. 1832–1913. Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften 3: 513–532.

1915

Goldziher Ignác: Vámbéry Ármin tisz. tag emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott Emlékbeszédek. 17/6: 147–164.

Munkácsi Bernát: Vámbéry Ármin tudományos munkássága. Budapesti Szemle 162: 87–112, 243–274.

Munkácsi, Bernhard: Professor Hermann Vámbéry. 1832–1913. II. Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften 4: 88–113.

Munkácsi, Bernhard: Professor Hermann Vámbéry. 1832–1913. III. Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften 4: 386–408.

1916

Keleti kéziratok és könyvek Vámbéry könyvtárából. Akadémiai értesítő 27/11: 660–683.

1934

Táborny Pál: A sánta dervis. Egy csodálatos élet regénye. Budapest.

1963

Hazai, György: Ármin Vámbéry 1832–1913. A bibliography. Budapest.

Hazai, György: Büyük türkolog Ármin Vámbéry 1832–1913. Kitap Belleten, Yeni Seri. 2/26: 3–4.

Hazai György: Megemlékezés Vámbéry Árminről. Nyelvtudományi Közlemények 65: 196–198.

Mezey István: Kelet magyar vándorai. Budapest

1966

Vámos Magda: Resid efendi. Vámbéry Ármin élete. Budapest.

1970

Apor, Eve: The Persian Manuscripts of the Vámbéry bequest. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 23: 327–334.

Rásonyi, László: Ármin Vámbéry. *Türk kultürü*, 276–279.

1972

Kis József: Vámbéry nyomában. Egy filmrendező naplójából. Budapest.

1973

Vécsey Zoltán: Vámbéry Ármin (1832–1913). In: Havasné Bede Pirooska–Somogyi Sándor (szerk.): *Magyar utazók, földrajzi felfedezők*. Budapest, 208–213.

1976

Hazai György: Vámbéry Ármin. Budapest.

1979

Alder, Lory – Dalby, Richard: *The dervish of Windsor Castle. The life of Arminius Vambery*. London.

1983

Coco, Carla: Lettere inedite e saggi non recensiti di Ármin Vámbéry. *Annali della Facoltà di lingue e letteraturae straniere di Ca' Foscari* 22/3: 25–74.

Major, István (szerk.): *Armin Vambery: selected papers by Hungarian scholars*. New Delhi.

Tóth, Lúdia (szerk.): *Ármin Vámbéry: personálna bibliografia*. Dunajská Streda.

1985

Öke, Mim Kemal: *Vambery. Belgelerle Bir Devletararısı Casusun Yaşam Öyküsü*. İstanbul.

1986

Fodor Pál (szerk.): Vámbéry Ármin emlékezete. Budapest.

Hazai György: Vámbéry Ármin élete és munkássága. In: Fodor Pál (szerk.): *Vámbéry Ármin emlékezete*. Budapest, 7–11.

Kakuk Zsuzsa: A turkológus Vámbéry. In: Fodor Pál (szerk.): *Vámbéry Ármin emlékezete*. Budapest, 11–18.

Vásáry István: Vámbéry és a magyar őstörténet. In: Fodor Pál (szerk.): *Vámbéry Ármin emlékezete*. Budapest, 19–25.

Coco, Carla: Vámbéry Ármin műveinek bibliográfiája. In: Fodor Pál (szerk.): *Vámbéry Ármin emlékezete*. Budapest, 26–50.

1988

Hazai György: A turkológia polihisztora: Vámbéry Ármin. *Magyar Tudomány* 33/11: 911–913.

1990

Conrad, I. Lawrence: The Dervish's disciple: on the personality and milieu of the young Ignaz Goldziher. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 122/2: 225–266.

1994

Senga, Toru: Tokutomi Soho, Vámbéry Ármin és a millenáris Magyarország. *Századok* 128/3–4: 708–722.

Senga, Toru: Vámbéry Ármin a japán diplomácia szolgálatában az orosz-japán háború idején. *Századok* 128/3–4: 723–736.

1998

Kutay, Cemal: *Sahte Derviş*. İstanbul.

1999

Landau, Jacob M.: Arminius Vámbéry: Identities in conflict. In: Martin Kramer (ed.): *The Jewish discovery of Islam Studies in honour of Bernard Lewis*. Tel Aviv, 95–102.

2000

Simon Róbert: Goldziher és Vámbéry (két választás Magyarországon). In: Simon Róbert (szerk.): *Goldziher Ignác: vázlatok emberről és tudósról*. Budapest, 177–203.

2001

Kovács Sándor Iván (szerk.): Batu kán pesti rokonai. Vámbéry Ármin és tártárja, Csagatai Izsák. Pozsony.

2002

Sinkovics Balázs: Vámbéry és a magyar-török rokonság. *Acta Universitas Szegediensis. Acta Historica.* 102: 89–98

2003

Dobrovits Mihály: Vámbéry tudósi pályájáról. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A megtalált örökség. I. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 9–20.

Zajcev, Ilja: Murad Ramzi és Vámbéry Ármin. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A megtalált örökség. I. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 63–73.

Seres István: Vámbéry Ármin közép-ázsiai utazása a Budenz Józsefhez írott levelei tükrében. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A megtalált örökség. I. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 74–104.

Csirkés Ferenc: Vámbéry Ármin és az iráni politika. Dobrovits Mihály (szerk.): A megtalált örökség. I. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 104–131.

Lágler Péter: A cél a küzdés maga? Vámbéry Ármin, Goldziher Ignác és a magyarországi polgárosodás. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A megtalált örökség. I. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 132–198.

Bereck Zsuzsanna: Vámbéry-bibliográfia. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A megtalált örökség. I. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 242–244.

2005

Keller László: Abuška. Egy keleti-török szótrá magyar kiadásának margójára. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 83–89.

Kiss László: Egy 19. századi paraolimpikon – orvostörténeti vélekedés Vám-

béry Ármin „bénaságáról”. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 90–97.

Sárközy Miklós: Egy Vámbéry tanítvány – Kégl Sándor élete és munkássága (1862–1920). In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 120–163.

Seres István: Gyöngyös kámtól Batu mongol magyar hadjáratáig. (Abulgázi Bahadır és Rasidaddin krónikáinak első magyar kutatói). In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 164–225.

T. Nyíri Mária: Feridun bej és Vámbéry. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 226–265.

Vásáry István: Vámbéry, Ömer Feridun és a szózat törökül. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 266–293.

Arbanász Ildikó – Csorba György: Magyar kutatók az isztambuli levél- és könyvtárakban a második világháború előtt. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 7–46.

Csirkés Ferenc: Vámbéry Ármin és Közép-Ázsia. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kísérlet folytatódik. II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 47–64.

2006

Bartholomä, Ruth: Von Zentralasien nach Windsor Castle: Leben und Werk des Orientalisten Arminius Vámbéry (1832–1913). Würzburg.

Kiss László: Útirajzához Vámbéry előszót. Gáspár Ferenc (1861–1923) világutazó orvos emlékezete. In: Dobrovits Mihály (szerk.): Az előkelő idegen. III. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 103–113.

Sárközy Miklós: Magyarok Persepolisban. Vámbéry és kortársainak emlékei az Achaimenida palotaváros árnyékában a 19. században. In: Dobrovits

Mihály (szerk.): Az előkelő idegen. III. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 130–151.

2007

Mandler, David: Introduction to Arminius Vambery. *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* 25/3: 1–15.

Csiky Gergely: A Tuzukát-i Timúri. Régi kérdések – új válaszok. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A küzdelemnek vége, s még sincs vége. IV. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 9–21.

Seres István: A Kubinyi-expedíció, Thaly Kámán és Vámbéry Ármin. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A küzdelemnek vége, s még sincs vége. IV. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 119–147.

Vásáry István: Vámbéry a törökségről és a perzsákról. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 2007/16: 17–25.

Sárközy Miklós: Megjegyzések Vámbéry Árminnak a Perszepoliszban és az iráni síita zárandokhelyeken tett látogatásairól. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 2007/16: 25–37.

T. Nyíri Mária: A Vámbéry kép sajátosságai Törökországban. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 2007/16: 37–43.

2008

Ferenci László: Vámbéry, a magyar író (szubjektív olvasónapló). In: Dobrovits Mihály (szerk.): A becsvágy ígézetében. V. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 86–94.

Hazai György: Vámbéry Ármin és a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának kéziratai. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A becsvágy ígézetében. V. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 124–128.

Kiss László: Vámbéry Ármin és az első magyar kórboncnok, Arányi Lajos kapcsolata. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A becsvágy ígézetében. V. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 140–147.

Sárközy Miklós: Vámbéry Kásánban és a Tarikh-e Kasan – Egy 19. századi iráni kereskedőváros életképei. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A becs-

vágy ígézetében. V. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 236–248.

Knüppel, Michael: Eine-Bio-Bibliographie zu Armin(ius) Vámbéry (1832–1913). *Zeitschrift für Balkanologie* 44/2: 152–158.

2009

Sárközy Miklós: Qom városa Vámbéry korában és ma. Vámbéry és a síita iszlám. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kívánt világosság. VI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 241–270.

Kovács Nándor Erik: Küzdők öröksége. Szilágyi Dániel, Vámbéry Ármin és Ibrahim Müteferrika emlékezete és az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményének török kincsei. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kívánt világosság. VI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 273–288.

Németh Pál: Kell-e választanunk Goldziher és Vámbéry közt? In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kívánt világosság. VI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 289–303.

Simon Szabolcs: Vámbéry Ármin, az elbeszélő. Vámbéry és kora. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kívánt világosság. VI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 304–318.

Seres István: Bakonyi betyárkaland – Vámbéry Csetényben. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A kívánt világosság. VI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 451–461.

Hazai György: Vámbéry Inspirációk. Dunaszerdahely.

Knüppel, Michael: Weitere Bemerkungen zur Bio-Bibliographie von Armin(ius) Vámbéry. *Zeitschrift für Balkanologie* 45/2: 206–209.

2010

Felföldi Szabolcs: Vámbéry Ármin és Stein Aurél kapcsolata. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A Kelet ritka nyugalma. VII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 91–104.

Makó Gergely: Vámbéry a kazárokról. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A Kelet ritka nyugalma. VII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 105–112.

- Sárközy Miklós: Nászer-al Dín perzsa sah útinaplója Magyarországról. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A Kelet ritka nyugalma. VII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 113–164.
- Seres István: Dr. Oroszhegyi Józsa híradásai Vámbéryről és a törökországi magyarokról. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A Kelet ritka nyugalma. VII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 165–194.
- Dobrovits Mihály: Vámbéry munkáiról. In: Dobrovits Mihály: Vámbéryval a harmadik évezredben. Dunaszerdahely, 244–286.
- 2011**
- Sárközy Miklós: Mozaffar al-Dín iráni sah magyarországi utazása és naplója 1900-ban. In: Dobrovits Mihály (szerk.): A segítő kéznek ez a mesterfogása. VIII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 397–425.
- Vér Márton: A Küzdelmeim Orientalizmusa? In: Dobrovits Mihály (szerk.): A segítő kéznek ez a mesterfogása. VIII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 441–450.
- Mandler, David: Vámbéry, Victorian Culture, and Soker's Dracula. In: Steven Tötösy de Zepetnek – Louise Olga Vasvári (eds.): Comparative Hungarian Cultural Studies. Purdue, 47–58.
- Knüppel, Michael: Zu den Korrespondenzen Ármin(ius) Vámbérys I: Korrespondenz mit Gerhard Rohlfs. Zeitschrift für Balkanologie 47/2: 176–181.
- 2012**
- Mardaras László: Vámbéry – és a kettős honfoglalás elmélete. In: Dobrovits Mihály (szerk.): Az érett kor ítélete. IX. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 55–70.
- Apor Éva: Vámbéry és a qájárok. Adalékok. In: Dobrovits Mihály (szerk.): Az érett kor ítélete. IX. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 236–246.
- Sárközy Miklós: Vámbéry Ármin és a bahá'i vallás. In: Dobrovits Mihály (szerk.): Az érett kor ítélete. IX. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 259–286.
- Knüppel, Michael–Tongerloo, Aloïs van: Zu den Korrespondenzen Ármin(ius) Vámbérys II: Korrespondenz mit Willi Bang[-Kaup]. Zeitschrift für Balkanologie 48/2: 158–164.
- 2013**
- Sinkovics Balázs: Vámbéry Ármin nézetei a nyelvrokonságról. In: Keller László (szerk.): Ábrándjaink kora. X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 145–160.
- Sárközy Miklós: Vámbéry Ármin felnőttkori családi viszonyai – vázlat a Vámbéry családról. In: Keller László (szerk.): Ábrándjaink kora. X. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 161–177.
- Hazai György–Fodor Pál: Vámbéry Ármin halálának 100. évfordulóján. Magyar Tudomány 174/8: 898–899.
- Dobrovits Mihály: A „Vámbéry-jelenség”. Magyar Tudomány 174/8: 900–908.
- Vásáry István: A tudós Vámbéry Ármin. Magyar Tudomány 174/8: 909–917.
- Kovács Nándor Erik: Vámbéry Ármin és az Akadémia könyvtára. Magyar Tudomány 174/8: 918–925.
- Kubassek János: Az utazó Vámbéry Ármin és a geográfia. Magyar Tudomány 174/8: 926–933.
- Sárközy Miklós: Vámbéry Ármin és Perzsia. Magyar Tudomány 174/8: 934–943.
- Csirkés Ferenc: Nemzeti tudomány és nemzetközi politika Vámbéry Ármin munkásságában. Magyar Tudomány 174/8: 944–951.
- Csorba György: „Köszöntse Vámbéryt, ha ott van”. Vámbéry Ármin, az 1848–1849-es események és a negyvennyolcas emigráció. Keletkutatás 2: 119–130.

Knüppel, Michael: Nachträge zur Bio-Bibliographie von Ármin(ius) Vámbéry [III]. Zeitschrift für Balkanologie 49/1: 93–102.

2014

Apor Éva: Vámbéry és a Magyar Tudományos Akadémia. In: Keller László (szerk.): Európából Ázsiába, és vissza – ismét. XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 9–16.

Zimonyi István: Vámbéry Ármin magyar őstörténeti képe a legújabb kutatások tükrében. In: Keller László (szerk.): Európából Ázsiába, és vissza – ismét. XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 17–30.

Sárközy Miklós: A Vámbéry családi archívum újrafelfedezése az Egyesült Államokban. (Előzetes jelentés). In: Keller László (szerk.): Európából Ázsiába, és vissza – ismét. XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 31–60.

Felföldi Szabolcs: Vámbéry Ármin és Stein Aurél a brit birodalmi eszmény szolgálatában. In: Keller László (szerk.): Európából Ázsiába, és vissza – ismét. XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 61–74.

Mandler Dávid, Kelet és Nyugat mezsgyéjén. Vámbéry Ármin és a Brit Birodalom. Budapest.

Szálkai Kinga: Keleti nőalakok Vámbéry Ármin műveiben. In: Keller László (szerk.): Európából Ázsiába, és vissza – ismét. XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia. Dunaszerdahely, 75–102.

Dévényi Kinga: Levelek, napló, emlékbeszéd: adalékok Goldziher Ignác és Vámbéry Ármin kapcsolatához. Keletkutatás 2: 101–113.

Hazai, György – Fodor, Pál: Arminius Vámbéry (1832–1913). Archivum Ottomanicum 31: 7–10.

Vásáry, István: Arminius Vámbéry, a pioneer of Turkic studies. Archivum Ottomanicum 31: 11–20.

Landau, Jacob M.: Arminius Vámbéry and Abdul Hamid II. Archivum Ottomanicum 31: 21–26.

Kellner-Heinkele, Barbara: Visions of Bukhara – A comparative look at the travels of Arminius Vámbéry and George Nathaniel Curzon. Archivum Ottomanicum 31: 27–40.

Bartholomä, Ruth: The perception of Arminius Vámbéry and his journey in Central Asia – into the past and present. Archivum Ottomanicum 31: 41–48.

Mustafa S. Kaçalin: Vámbéry and Chaghatay studies. Archivum Ottomanicum 31: 49–52.

Csirkés, Ferenc – Fodor, Gábor: Vámbéry as a public figure. Archivum Ottomanicum 31: 53–60.

Sárközy, Miklós: Newly discovered Vámbéry documents from the USA – A preliminary report. Archivum Ottomanicum 31: 61–78.

Knüppel, Michael: Nachträge zur Bio-Bibliographie von Ármin(ius) Vámbéry [IV]. Zeitschrift für Balkanologie 50/2: 195–203.

2015

Sárközy Miklós (szerk.): Vámbéry (tanulmánykötet). Dunaszerdahely.

Sárközy Miklós: Felvidék és Erdély között: Vámbéry Ármin és az erdélyi Rhédey-kripta felújítása egy új dokumentumcsoport fényében. In: Makkai Béla (szerk.): A Felvidék krónikása: Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére. Budapest, 151–159.

Fodor Gábor: Az örménykérdés Vámbéry titkos leveleinek tükrében (1889–1908). Keletkutatás 1: 49–62.

Sárközy, Miklós: At the Crossroads of Identity: Arminius Vámbéry – Oriental Traveller and Scholar. Journal of Intercultural Inquiry 1/1: 69–88.

Knüppel, Michael: Nachträge zur Bio-Bibliographie von Ármin(ius) Vámbéry [V]. Zeitschrift für Balkanologie 51/2: 215–224.

Knüppel, Michael: Ármin(ius) Vámbéry (1832–1913) – Versuch einer Personalbibliographie. Nordhausen.

2016

Mandler, David: Arminius Vámbéry and the British Empire. Between East and West. Rowman & Littlefield: Lanham, Maryland.

K

Képek jegyzéke

Címlap

1. kép: Vámbéry Ármin 1881-ben. Vámbéry Ármin sétapálcás portréja 1881-ből (a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára©2016, ltsz.: Ms 10206/151 – fotó: Ellinger Ede és testvére)

Előszó

1. kép: Dolgozószobájában 1905-ben. Nyugalomba vonulása kapcsán fotósorozat készült Vámbéryről 1905-ben, ennek egyike ez a fotó (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 52. évfolyam 24. számában, 1905. december 24-én, a 375. oldalon, valamint a Küzdelmeim című kötetben is, Budapest 1905, oldalszám nélkül – fotó: Balogh Rudolf)

2. kép: Dervisruhában 1864-ben. Londonba való érkezését követően, 1864-ben Vámbéry készítetett egy fotót magáról dervisruhában (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 52. évfolyam 24. számában, 1905. december 24-én, a 375. oldalon, valamint a Küzdelmeim című kötetben is, Budapest 1905, oldalszám nélkül)

Szentgyörgy

1. kép: Szentgyörgy a 19. század elején. Spitzer Mór széleskúti gyűjteményéből
2. kép: Szentgyörgy pecsétje 1845-ből

Szerdahelyen

1. kép: A Nagytemplom, az 1860-as évek végére felépült zsinagóga helyén állt a Vámbéry által is ismert korábbi szerdahelyi zsinagóga
2. kép: A dunaszerdahelyi Vámbéry utca az 1920-as években (Csaplár Benedek Adattár, Dunaszerdahely. Dunaszerdahelyi képeslapgyűjtemény, 032. t.)

3. kép: A Csallóköz ábrázolása egy 17. századi térképen (Happellius, E. W.: Thesaurus Exoticum. Frankfurt 1688)

Betegsége

1. kép: Portré fokossal, 1860-as évek. Vámbéry magyar zsinóros kabátban ülve, mellette az a fokos, amire bicegése közben támaszkodott. A kép az 1860-as évek közepéről származik.

2. kép: A fokos eredeti fotója, más tárgyak között. A képen több olyan eszköz is látható, melyet Vámbéry közép-ázsiai utazásáról hozott haza: így a kamcsi ('korbács'), a fokos, a kosbág (olyan bőrszík, melyre az apró eszközöket, csiholót, kést stb. lehetett felerősíteni) és a tatár bőrkulacs (a kép megjelent a Küzdelmeim című kötetben, Budapest 1905, oldalszám nélkül)

3. kép: Vámbéry a buharai óránál. Hermann Lüders metszete (a kép megjelent a Hazánk s a Külföld 1. évfolyam 38. számában, 1865. szeptember 17-én, a 601. oldalon)

Iskolái

1. kép: Vámbéry tanulmányi naplójának részlete (a kép megjelent a Küzdelmeim című kötetben, Budapest 1905, oldalszám nélkül)

2. Piarista tanárok az 1860-as években. Váry Gellért rajza önéletírásában, 1878-ból (Váry Gellért hagyatéka [IV.79], Sk 7)

3. Pozsony 19. századi látképe. Ismeretlen művész metszete (a kép megjelent Vámbéry His life and adventures című kötetében, London 1889, oldalszám nélkül)

4. kép: Pozsony főtere 1900 körül, közepén a Roland-kúttal (Fortepan©2010–2014)

5. kép: Az evangélikus líceum Pozsonyban

Tanítóskodás

1. kép: Az Orczy kávéház. A főváros leghosszabb ideig működő kávéháza: az Orczy 1795-től 1935-ig várta vendégeit. A zsidónegyed szívének számító Orczyházban működő hely kóser konyhát vitt (<http://magyarzsido.hu/index.php?option=com>)

2. kép: Az Egyetemi Könyvtár díszterme 1880 körül (Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.05.128/ Fortepan©2010–2014 – fotó: Klösz György)

3. kép: Joseph von Hammer-Purgstall portréja (Wikicommon©2016)

Egy igaz barát – Szilády Áron

1. kép: Szilády Áron (a kép megjelent Gszelmann Ádám: A Szilády Áron Református Gimnázium története című műben, Kiskunhalason 2004-ben, a 43. oldalon)

2. kép: Szilády Áronnak dedikált, fotó alapján készített metszet Vámbéryről 1864-ből. A dedikáció szövege: „Tiszt.[elt] Szilády Áron Urnak őszinte barátságból Vámbéry”. A metszet készítője: Monostori Jakab, 1864 (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye©2016 – ltsz: Ms 10121/005)

3. Budenz József. Pollák Zsigmond metszete (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 19. évfolyam 17. számában, 1872. április 28-án, a 205. oldalon)

A csetényi zsványkaland

1. kép: Csetény címere

2. kép: Betyárok (Wikicommon©2016)

3. kép: A csetényi Holitscher-kastély, épült 1747 előtt, átépítették 1852 és 1860 között

4. kép: A zirci járásbíróház régi épülete (Darabanth Galéria©2014)

Az első fotó

1. kép: Vámbéry első fotójának részlete. Talbotípiái eljárással Kecskeméten (?) 1854-ben (?) készült felvétel (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 51. évfolyam 51. számában, 1904. december 18-án, a 869. oldalon, valamint a Küzdelmeim című kötetben is, Budapest 1905, oldalszám nélkül, John Fuegi©2014)

2. kép: Vámbéry első fotója

Pest-Buda

1. kép: Pest-Buda a 19. század első felében. Vasquez Károly színes litográfiája (a kép megjelent a Pest-Buda Anno 1838 című összeállításban is, Budapest 1972)

2. kép: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. Vasquez Károly színes litográfiája (a kép megjelent a Pest-Buda Anno 1838 című összeállításban is, Budapest 1972)

3. kép: Gül Baba türbéje. Vasquez Károly színes litográfiája (a kép megjelent a Pest-Buda Anno 1838 című összeállításban is, Budapest 1972)

4. kép: A váci utca. Alt Rudolf metszete (a kép megjelent A régi Pest-Buda. Egykorú képek és leírások című kötetben is, Budapest 1937)

Sztambulban

1. kép: Vámbéry 1857-es akadémiai ajánlólevele. Báró Eötvös József és Toldy Ferenc, az Akadémia főtítkára által aláírt latin nyelvű dokumentum (a kép megjelent a Küzdelmeim című kötetben, Budapest 1905, oldalszám nélkül)

2. kép: Aranyszarv-öböl, szemben a Galata-torony (Fortepan©2010–2014 – fotó: Magyar Földrajzi Múzeum /Diagyűjtemény)

3. kép: A Szülejmánije mecset (J. F. Lewis metszete Coke Smith vázlata alapján)

4. kép: Sztambuli városkép (J. F. Lewis grafikája Coke Smith vázlata alapján)

Szilágyi Dániellel

1. kép: Vámbéry Szilágyi Dániellel. Az eredeti, 1850-es évek végén készült fotóról csinált másolat Csaba Zoltán 1986-os ajándéka az Érdi Magyar Földrajzi Múzeumnak. Ő a fotót a Lipcsében élt és 1984-ben elhunyt Buváry Lászlótól kapta – a másolat hátlapján több szempontból is hibás felirat: „Vámbéry Ármin 1852-ben [!] Szitányi [!] Dániel 1849-es honvédtiszttel” (Magyar Földrajzi Múzeum Érd©2016).

2. kép: Szilágyi Dániel emléktáblája Hajdúhadházon, szülőháza falán (fotó: Dorogi Mihály)

3. kép: Szilágyi Dániel szobra Hajdúhadházon. Győrfi Lajos alkotása (fotó: Dorogi Mihály)

A legfelsőbb török körökben

1. kép: Fatma szultána (1840–1884)

2. kép: Ahmed Sefik Midhát pasa (1822–1884)

3. kép: II. Abdul Hamid szultán (1842–1918, uralkodott: 1876–1909)

4. kép: Mehmed Fuad Pasa (1814–1869)

Kapcsolata a Magyar Tudományos Akadémiával

1. kép: Báró Eötvös Józsefnek írott levele (a kép megjelent a Küzdelmeim című kötetben, Budapest 1905, oldalszám nélkül)

2. kép: A Magyar Tudományos Akadémia épülete a Széchenyi (Rudolf) rakpart felől. A fotó 1880 és 1890 között készült (Budapest Főváros Levéltára, jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.05.028/Fortepan©2010–2014 – fotó: Klösz György)

Perzsiai utazás

1. kép: Az iszfaháni sah mecset Vámbéry ottjártakor (a metszet megjelent Vámbéry Vándorlásaim és élményeim Persiában című művében, Pest 1867, oldalszám nélkül)
2. kép: Nagy Kürosz állítólagos sírja Paszargadaiban ma (fotó: Sárközy Miklós)
3. kép: Vámbéry graffitija Perszepoliszban (fotó: Sárközy Miklós)
4. kép: Perszepolisz romjai ma (fotó: Sárközy Miklós)

Perzsiától Híváig

1. kép: Resid efendi (Émile Bayard metszete, megjelent a Le Tour du Monde című francia folyóirat 6. évfolyama 7. számának hasábjain 1865-ben, később több ízben másutt is)
2. kép: Vámbéry arab betűkkel, de magyarul írott sorai Közép-Ázsiából (a kép megjelent a Küzdelmeim című kötetben, Budapest 1905, oldalszám nélkül)
3. kép: Vámbéry találkozása a mollákkal Teheránban, még európai ruhában (Émile Bayard metszete, megjelent a Le Tour du Monde című francia folyóirat 6. évfolyama 7. számának hasábjain 1865-ben, később több ízben másutt is)
4. kép: Kolduló dervis (a kép megjelent Almásy György Vándor utam Ázsia szívébe című művében, Budapest 1903)

Híva

1. kép: A hívai kán téli palotája Vámbéry korában (a metszet megjelent Henry Lansdell Russisch-Central-Asien. Kuldscha, Buchara, Chiwa und Merw című művében, Leipzig 1885)
2. kép: „A hívai kán kihallgatásán” (Émile Bayard metszete, megjelent a Le Tour du Monde című francia folyóirat 6. évfolyama 7. számának hasábjain, 1865-ben, később több ízben másutt is)
3. kép: A hívai Icsán Kala Dzsuma minaret Vámbéry korában

Buhara

1. kép: Vámbéry teveháton tájolóval a sivatagban (Émile Bayard metszete, megjelent a Le Tour du Monde című francia folyóirat 6. évfolyama 7. számának hasábjain, 1865-ben, később több ízben másutt is)
2. kép: A buharai Ark erőd Vámbéry korában

3. kép: Mohammed Alim kán (uralkodott: 1911–1920) buharai emír (Wikicommon©2016 – fotó: Szergej Prokugyin-Gorszkij)

Szamarkand

1. kép: Az emír bevonulása Szamarkandba. Josiah Wood Whymper metszete (a kép megjelent a Hazánk s a külföld 1865-ös évfolyamában a 200. oldalon)
2. kép: A Sírdár medresze a Regisztánban (a főtéren) Szamarkandban. Vaszilij Versagin festménye 1872-ből (Wikicommon©2016)
3. kép: Szamarkandi látkép. Richard Karl-Karlovics Zommer festménye 1910-ből (Wikicommon©2016)

Szamarkandtól Teheránig

1. kép: Közép-ázsiai zenészek (a metszet megjelent Henry Lansdell Russisch-Central-Asien. Kuldscha, Buchara, Chiwa und Merw című művében, Leipzig 1885)
2. kép: „Esküszöm ön angol!” (Émile Bayard metszete, megjelent a Le Tour du Monde című francia folyóirat 6. évfolyama 7. számának hasábjain, 1865-ben, később több ízben másutt is)
3. kép: Sir Robert Warburton

A „tatárja”

1. kép: Vámbéry Molla Iszháknak írt levele, hátlap (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye©2016 – ltsz: Ms 4453 79 003)
2. kép: A könyvet olvasó Vámbéry, Molla Iszhák társaságában. Marastoni Jakab litográfiája. Eredeti fotó nyomán (?) (a kép megjelent a Küzdelmeim című kötetben, Budapest 1905, oldalszám nélkül (itt a Hazánk s a Külföld című újság 1864-es évfolyama van feltüntetve forrásként, de ott a kép valójában nem jelent meg, de később napvilágot látott az Etnographia 24. évfolyamában, 1913-ban, a 323. oldalon (itt az Ország Tükre című folyóirat van feltüntetve forrásként: 3. évfolyam 1864))
3. kép: Molla Iszhák (Molla Szádik) sírja Velencén (fotó: Burián Péter)

Ismét Teheránban

1. kép: Carllione fotója az épp visszatért utazóról (John Fuegi©2016)

A Nap és Oroszlán rend

1. kép: Dedikált műtermi fotó. Készült 1865-ben, Balatonfüreden. A kép alatt ismeretlen személynek szóló dedikáció: „Barátsággal Vámbéry”. Méretei: 5,7×9,2 cm (Petőfi Irodalmi Múzeum©2016 – ltsz: F 7736 – fotó: Lengyel Samu)

2. kép: A Nap és Oroszlán rend kitüntetése

3. kép: Vámbéry Ármin mellén kitüntetéssel, valamikor 1864 és 1870 között. Albumpapírra előhívott fotográfia. Hátlapján (kézzel): Vámbéri (sic!) Ármin Ázsia-kutató egyet. tanár (1832–1913); (nyomtatva): Schrecker I. fényképész műterméből bálvány-utca Happl féle házban 3dik sz. Pest. Aus J. Schrecker's photographischem Salon Güttergasse Happl schein Haus 3 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára©2016 – ltsz: 643/1960 – fotó: Schrecker Ignác)

Visszatérés Európába

1. kép: Vámbéry cilindres portréja (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára©2016 – ltsz.: 585/1956. lsz – fotó: Angerer k. k. Hof-Photograph Wien, W(?)reden Feldgasse 1061)

2. kép: Sir Henry Rawlinson (BNF Gallica©2016 – fotó: J. Melhuish)

3. kép: A teheráni török követnek küldött levele (a levél hasonmása megjelent a Küzdelmeim című kötetben, Budapest 1905, oldalszám nélkül)

London

1. kép: A brit parlament épülete

2. kép: A Paddington pályaudvar a 19. század végén

3. kép: Londonban készülhetett ez az elmosódott kép Vámbéryről

4. kép: Jellegetes londoni utcaképfotó a 20. század elején

Előkelő angol barátok

1. kép: Vámbéry 1869. március 10-én Angliában készült portréja. Ballagi Aladár gyűjteményéből (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára©2016 – ltsz.: 78.1178 – fotó: Netterville Briggs)

2. kép: VII. Edward és felesége 1896-ban (Wikicommon©2016 – fotó: Gunn&Stuart)

3. kép: Edward 1889. április 28-án küldött levele Vámbérynek. A levél szövege: „Kedves Tanár Úr! Talán érdekelni fogja Önt a mellékelt távirat, melyet ma reggel kaptam, s

amelyre feleltem is. Maradok önnek őszinte híve Albert Edward.” (a levél fotója megjelent a Vasárnapi Újság 48. évfolyamában az 5. számban, 1901. február 3-án, a 66. oldalon)

4. kép: Vámbéry Edwardtól kapott ajándékai (John Fuegi©2016)

5. kép: Viktória császárnő (Wikicommon©2016 – fotó: Alexander Bassano)

A Pesti Egyetem tanára

1. kép: A pesti Egyetem tanára 1873-ban (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára©2016 – ltsz.: 78.1179 – fotó: Ellinger Ede és testvére királyi udvari fényképészek)

2. kép: A Szerb utca a Királyi Pál utca sarkáról nézve, szemben a Magyar Királyi Tudományegyetem (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtudományi Kar). Itt, ebben az épületben tanított Vámbéry is. A felvétel 1894 körül készült (Fortepan 82365/Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.07.041 – fotó: Klösz György)

3. kép: Részlet Vámbéry egyetemi oktatói kinevezéséből (IB_BM_1865_3886)

Arisztokraták, tudósok, keletiek

1. kép: A Magyar Nemzeti Múzeum történeti fényképtárában található csoportkép. Az ülő sorban jobbról a második Vámbéry. A Nemzeti Múzeum leírása szerint „Az Arábiában járt magyar expedíció tagjai” Ülő sor (balról jobbra): Zichy Jenő gróf, jemeni arab, afgán, perzsa, Vámbéry Ármin és Wrede herceg. Álló sor: Lázár Kálmán gróf, Torma Károly, Vay (Golopi) Sándor báró (térdel), Bethlen Sándor gróf, Graffenreid Emanuel báró és Vay Béla báró. Ismeretlen felvétele, 1863–1864 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára©2016 – ltsz: 1941/40)

A titokzatos Kelet

1. kép: Törökülésben ülő dervisként (a metszet megjelent a Vasárnapi Újság 11. évfolyamában a 49. számban, 1864. december 4-én, az 525. oldalon, illetve a Literatura 7. évfolyamában, 1932-ben a 323. oldalon)

2. kép: A titokzatos Kelet felfedezője. A kép valamikor az 1860-as évek végén készülhetett, valószínűleg Londonban (John Fuegi©2014)

A feleség

1. kép: Vámbéry Árminné, született Rechnitz, később Arányi-Rechnitz Kornélia. A fotó az 1860-es évek végén, 1870-es évek elején készülhetett Pesten, Koller Károly műtermében (John Fuegi©2016 – fotó: Koller Károly és utódai)

2. kép: Arányi Lajos, Kornélia nevelőapja (Simmelweis Orvostörténeti Múzeum©2016)

3. kép: Vámbéry Kornélia valamikor az 1860-es évek végén, 1870-es évek elején. A fotográfia Josef Löwy műtermében készült, Bécsben (John Fuegi©2016 – fotó: Josef Löwy)

4. kép: Az idős Vámbéry házaspár. Balogh Rudolf felvétele. A fotó 1910-ben készült. E kép eredetije pecsétje szerint egykor az Országos Széchenyi Könyvtár gyűjteményében lehetett (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 57. évfolyamának 42. számában, 1910. október 16-án a 863. oldalon – fotó: Balogh Rudolf)

Ruszttem

1. kép: A sétáló Vámbéry család. Balról jobbra: Vámbéry Ármin, a felesége, Kornélia, fiúk, Ruszttem és barátjuk az ifjú Vázsonyi Vilmos. Újságkivágat ismeretlen helyről (John Fuegi©2016)

2. kép: Vámbéry Ruszttem gyermekként (John Fuegi©2016 – fotó: Koller Károly, Pest)

3. kép: Vámbéry Ruszttem 1905-ben, az Országos Börtönügyi Kongresszus főtitkáraként (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 1905-ös 52. évfolyam 36. számában szeptember 3-án az 571. oldalon)

4. kép: Vámbéry Ruszttem emlékérem. A Magyar Kriminológiai Társaság 1984-ben alapított díja

5. kép: Az idős Vámbéry Ruszttem feleségével (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye©2016 – K 12/18 – fotó: Balogh Rudolf)

A tanítványok – Goldziher Ignác

1. kép: A fiatal Goldziher Ignác gyermekeivel (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye©2016)

2. kép: Vámbéry Goldzihernek írott egyik levele (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye©2016)

3. kép: Vámbéry 1910 körül (a kép megjelent az Érdekes Újság 1. évfolyamának 28. számában, 1913. szeptember 28-án – Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára©2016 – ltsz: 2040/1960 – fotó: Erdélyi Mór)

4. kép: Goldziher 1892-ben (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye©2016)

A tanítványok – Kúnos Ignác

1. kép: Kúnos Ignác

2. kép: Kúnos Ignác török nyelvkönyve

3. kép: Vámbéry 70 éves korában, 1902-ben (A kép megjelent az Ország-Világ magazin 1902. március 16.-i számában)

A tanítványok – Thúry József

1. kép: Thúry József

2. kép: Vámbéry 1897-ben (a kép megjelent az Új idők 1902. március 16.-i számában a 251. oldalon)

3. kép: Thúry az egyik kiskunhalasi osztályával 1893–1894-ben (a kép megjelent Gszelmann Ádám: A Szilády Áron Református Gimnázium története című műben, Kiskunhalason 2004-ben)

A tanítványok – Kégl Sándor

1. kép: Kégl Sándor macskájával (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény – Kégl Gyűjtemény©2016)

2. kép: Vámbéry a századfordulón

3. kép: Vámbéry 1889. október 7-én kelt levele a perzsa sahhoz, amiben figyelmébe ajánlja tanítványát, Kégl Sándort (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény – Kégl Gyűjtemény©2016)

A tanítványok – Germanus Gyula

1. kép: Germanus Gyula, az Azhar mecset sejkjeként (a kép megjelent az Allah Akbar! című kötetben 1979-ben, oldalszám nélkül)

2. kép: Germanus török nyelvkönyve

3. kép: Vámbéry Ármin Germanus Gyulának angolul dedikált fényképe. A dedikáció: „To Dr. Julius Germanus to one of my able pupils as a token of my friendship from A.

Vambéry” azaz „Germanus Gyulának az egyik legtehetségesebb diákomnak barátságom jeleként Vambéry A-tól”. A kép valamikor a 19. és 20. század fordulóján készült. Kartonra kasírozott zselatinos ezüst, mérete 21,0×12,7 cm (Magyar Földrajzi Múzeum Érd, Germanus-hagyaték©2016 – fotó: Strelisky Lipót)

Vambéry és a Magyar Földrajzi Társaság

1. kép: A Magyar Földrajzi Társaság logója. A Társaság mottója: „Ésszel járom be a Földet” Vambérytól származik (Magyar Földrajzi Társaság©2016)

2. kép: A Magyar Földrajzi Társaság 50. éves jubileumi gyűlésének zárónapja 1922. május 7-én. A Magyar Tudományos Akadémia bejáratánál balra Teleki Pál (későbbi miniszterelnök), középen József Ferenc főherceg, mellette díszmagyarban az akkori elnök, Cholnoky Jenő (Fortepan©2010–2014 – fotó: Cholnoky Tamás)

3. kép: Vambéry 1910-ben (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 57. évfolyamának 42. számában, 1910. október 16-án a 863. oldalon – fotó: . Balogh Rudolf)

Barátsága Sven Hedinnel

1. kép: Sven Hedin Belső-Ázsiában (The Sven Hedin Foundation©2016)

2. kép: Vambéry valamikor az 1880-as években (John Fuegi©2016 – fotó: Koller Károly)

Egy rendkívüli csoportkép

1. kép: Hedin 1909-es pesti előadásának meghívója (Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára©2016)

2. kép: Az Ázsia-kutatók 1903-as csoportképe (Fortepan©2010–2014 – fotó: Cholnoky Tamás)

3. kép: Az előbbi jelenet eltérő variánsa (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 50. évfolyamának 11. számában, 1903. március 15-én a 168. oldalon)

4. kép: Sven Hedin 1935-ben ismét Budapesten járt, a több mint 30 évvel korábbi képről csupán Cholnoky Jenő jelenik meg az újabb csoportképen. Hedin és Cholnoky között Hedin felesége, Alma ül (Fortepan©2010–2014 – fotó: Cholnoky Tamás)

Ifjú barátja: Stein Aurél

1. kép: Stein Aurél ifjú kutatóként (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény – Stein Gyűjtemény©2016)

2. kép: A világhírűvé vált Stein (Wikicommon©2016)

3. kép: Vambéry levele Stein Aurélhoz 1911. március 21-én (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény – Stein Gyűjtemény©2016 – ltsz.: Cat. Stein LHAS 10/fols 54–56)

4. kép: Vambéry a 20. század legelején (a kép megjelent a Múlt és jövő 25. évfolyamának, 5. számában, 1935. májusában, a 154. oldalon – fotó: Strelisky Lipót)

Az „ugor–török háború”

1. kép: Vambéry arab betűkkel dedikált fotója, az ugyancsak Vambéry-tanítvány Németh Gyula-hagyatékából (a kép megjelent az Etnographia 24. évfolyam 6. füzetében, 1913-ban a 321. oldalon; Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára©2016 – ltsz.: D 6768 004 – fotó: Koller Károly utódai (Gálfy István és Forché Román))

2. kép: Budenz József. Pollák Zsigmond metszete (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 31. évfolyam 11. számában, 1884. március 16-án, a 165. oldalon)

3. kép: Hunfalvy Pál. Ellinger Ede fotója után rajzolta Biczó Géza (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 37. évfolyam 16. számában, 1890. április 20-án, a 249. oldalon)

Pesti lakásai

1. kép: Az épülő Erzsébet híd a Gellérthegyről nézve. – Az épülő hídszerkezettől jobbra a harmadik, szürkés színű házban volt Vambéry lakása (Fortepan©2010–2014)

2. kép: Kilátás a Gellérthegyről az Aldunator (Ferenc József rakpart) felé. A felvétel 1878 körül készült (Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.05.183/Fortepan©2010–2014 – fotó: Klösz György)

3. kép: Vambéry 1901-ben (a fotó megjelent az Ország-Világ 23. évfolyamában 1902. március 16-án, a 202. oldalon)

Vambéry, mint celebritás

1. kép: Karikatúra egy angol magazinból 1885 környékéről. „A celebek napjai (206)” (John Fuegi©2014)

Vers

1. kép: Vambéry ifjú tudósként az 1860-es évek első felében (Erdélyi Fotográfia Múzeumért Egyesület©2016 – fotó: Licskó János)

2. kép: Dalmady Győző. Pollák Zsigmond metszete (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 22. évfolyam 49. számában, 1875. december 5-én, a 769. oldalon)

Festmények

1. kép: Kovács Mihály: Vámbéry Ármin portréja, 1861. Olaj, vászon 64×50 cm, Ltsz.: 55.255 (az Egri Érseki Líceumi Múzeum letétje a Dobó István Vármúzeumban, Eger)

2. kép: Pór Bertalan: Férfiportré, 1909. Olaj, vászon 72×51 cm, magángyűjteményben (fotó: Nagyházi Galéria)

Mikszáth Kálmánnal

1. kép: Vámbéry derűs oldala. Egy mosolygós kép Mikszáth Kálmánnal (Erdélyi Fotográfia Múzeumért Egyesület©2016 – fotó: Molnár Attila)

2. kép: Vámbéry szivarral. Az előbbi fotó részlete (Erdélyi Fotográfia Múzeumért Egyesület©2016 –fotó: Molnár Attila)

3. kép: Mikszáth az előző fotó részletén (Erdélyi Fotográfia Múzeumért Egyesület©2016 –fotó: Molnár Attila)

4. kép: Mikszáth fiatal kori képei (Erdélyi Fotográfia Múzeumért Egyesület©2016 – fotó: Molnár Attila)

Dolgozósobája

1. kép: Vámbéry Ármin dolgozósobájában, az íróasztala mögött (a kép megjelent a Tolnai Világlapjának 5. évfolyam 32. számában, 1905-ben a 2058. oldalon – fotó: Szabó Lajos)

2. kép: Vámbéry dolgozósobája (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 57. évfolyam 42. számában, 1910. október 16-án a 863. oldalon – fotó: Balogh Rudolf)

3. kép: A dolgozósobában álló dívány török vánkossokkal, a háttérben Abu Hamid szultántól kapott szőnyegével. A polcon fölött Vámbéry idegen nyelven megjelent kötetek sorakoznak (a kép megjelent a Tolnai Világlapjának 5. évfolyam 32. számában, 1905-ben a 2059. oldalon – fotó: Szabó Lajos)

4. kép: Vámbéryné fiatal kori arcképe a dolgozósoba faláról (a kép megjelent a Tolnai Világlapjának 5. évfolyam 32. számában 1905-ben, a 2060. oldalon – fotó: Szabó Lajos)

5. kép: A brit királyi család tagjai Vámbérynek dedikált fotói a dolgozósoba falán (a kép megjelent a Tolnai Világlapjának 5. évfolyam 42. számában 1905-ben, a 2059. oldalon – fotó: Szabó Lajos)

Nászer al-Dín

1. kép: Nászer al-Dín perzsa sah idősebb kori fotója

2. kép: Vámbéry az 1870-es évek végén. Pollák Zsigmond metszete (a metszet megjelent a Vasárnapi Újság 26. évfolyam 11. számában 1879. március 16-án a 173. oldalon)

Mozaffar al-Dín sah

1. kép: Mozaffar al-Dín sah fotója

2. kép: A perzsa sah Budapesten kocsikázik. Goró Lajos rajza (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 47. évfolyam 39. számában 1900. szeptember 30-án a 637. oldalon)

3. kép: Vámbéry a 20. század elején. Műtermi képsorozat egyik fotója (a képsorozat részei megjelentek a The Hungarian spectator 1913. október 15.-i számában, oldalszám nélkül, valamint az Új idők 1910. október 16.-i számában a 345. oldalon)

Bram Stoker, a Drakula írója és Vámbéry Ármin

1. kép: A Drakula egyik első kiadásának borítója

2. kép: Bram Stoker (zsebredugott kézzel) épp beszáll egy taxiba. A viktoriánus korok neves színészével, Sir Henry Irvinggel a Burleigh Streeten a Lyceum színház bejáratánál (theirvingsociety©2016)

3. Vámbéry világhírű tudósként, ereje teljében (a kép megjelent az Ország-Világ 23. évfolyamában 1902. március 16-án a 202. oldalon)

4. kép: Bram Stoker. Luke Forster grafikája

Vámbéry aláírásai és levélemlémái

1. kép: Vámbéry portréja 1873-ból. Autográf aláírással (fotó: Simonyi Antal)

2. kép: Vámbéry különböző aláírásai: Vámbéri Ármin, Vámbéry Ármin, a. Vámbéry

3. kép: Virágdíszszerűen kialakított levélemléme

4. kép: Címerpajzsos levélemléme

5. kép: A legbonyolultabb vonalvezetésű levélemléme

A 80 éves Vámbéry Ármin köszöntése

1. kép: A nyolcvanéves tudós (a kép megjelent az Ország-Világ 1912. március 24.-i számában, a 315. oldalon – fotó: Reich Jenő)

2. kép: A nyolcvanadik születésnap alkalmából összegyűlt ünnepelő társaság (a kép megjelent a Tolnai Világlapja 12. évfolyam 13. számában 1912. március 24-én, a 926. oldalon – fotó: Spády Géza)

Az utolsó fotó?

1. kép: Vámbéry arcképe (megjelent először a Tolnai Világlapja 5. évfolyam 42. szám 2060. oldalán, 1905. december 24-én, majd 8 év múlva a Tolnai Világlapja 13. évfolyam 39. szám 2. oldalán, 1913. szeptember 28-án – fotó: Szabó Lajos)

Halála

1. kép: A tudós haláláról beszámoló rövid hazai újságcikk (Harangszó 1913. szeptember 28., 274. oldal)

2. kép: Vámbéry halálának híre a New York Tribune-ben (New York Tribune 1913. szeptember 16., 9. oldal)

3. kép: A Magyar Tudományos Akadémia gyászjelentése (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye©2016)

4. kép: Lord Curzon of Kedleston, India alkirályának, későbbi brit külügyminiszternek, s egy személyben a Royal Geographical Society elnökének levele, amelyben részvétét fejezi ki a Magyar Földrajzi Társaságnak Vámbéry halála miatt (Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára 1913/66)

Temetése

1. kép: Petri Elek református lelkész búcsúztató beszéde Vámbéry koporsója mellett (a kép megjelent a Tolnai Világlapja 13. évfolyam 39. számában, 1913. szeptember 28-án, a 3. oldalon – fotó: Szabó Lajos)

2. kép: A lapok beszámolója szerint számos gyászoló kísérté utolsó útjára a tudóst (a kép megjelent a Tolnai Világlapja 13. évfolyam 39. számában, 1913. szeptember 28-án, a 3. oldalon – fotó: Szabó Lajos)

3. kép: A magyar orientalisztika későbbi másik kiemelkedő képviselője, az ELTE egykori professzora, Ligeti Lajos tart ünnepi beszédet valamikor a 70-es években Vámbéry sírjánál (Szegedi Egyetem Klebersberg Kuno Könyvtár, Ligeti Gyűjtemény)

4. kép: A tudós vöröses gránit sírköve a Kerepesi úti temető 18-as parcellájában (fotó: Felföldi Szabolcs)

Vámbéryvel a Duna parton

1. kép: A Ferencz József rakparti hajóállomás. Látkép a Szabadság (Ferenc József) híddal. (Fortepan©2010–2014 – fotó: Schoch Frigyes)

2. kép: A pesti Duna-korzó 1900 körül, látkép a Királyi Palotával. Ezt látta minden nap Vámbéry Duna parti sétái során (Fortepan©2010–2014)

3. kép: A pesti Duna-part panorámaképe, szurkos hordókkal, háttérben a Lánchíddal. A felvétel 1880–1890 között készült (Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.06.006/Fortepan©2010–2014)

4. kép: A hajókikötő és dunai uszoda a Ferenc József rakpartnál (közvetlenül Vámbéry háza előtt), háttérben a Tabán és a Királyi Palota. A felvétel 1892 körül készült (Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.07.155/ Fortepan©2010–2014)

Művei, stílusa

1. kép: A Tolnai Világtörténete szerzőgárdája (a kép megjelent a Tolnai Világlapja 8. évfolyam 24. számában, 1908. június 7-én, az 972. oldalon)

2. kép: „A közép-ázsiai utazás” című műve borítója

3. kép: A „His life and adventures” című műve borítója

4. kép: A „Vámbéry Ármín vázlatai Közép-Ázsiáról” című műve címlapja

5. kép: A „Küzdelmeim” borítója

6. kép: „A magyarság bölcsőjénél” borítója

7. kép: A „Das Türkenvolk” című műve címlapja

8. kép: Vámbéry könyvet ír

Tagságok és kitüntetések

1. kép: Az olasz Szent Móríc és Lázár kitüntetés és az angol Viktória rendjel

2. kép: A dublini Trinity College könyvtára

3. kép: Az osztrák császári Lipót-rend középkeresztje

4. kép: Vámbéry otthonában, valamikor az 1900-as évek elején

Plakettek életében

1. kép: Murányi Gyula Vámbéry-plakettje (Városi Képtár Deák Gyűjtemény, Székesfehérvár ltsz.: 94.330.1. – fotó: Nagy Ildikó)

2. kép: A megszokott kép: Vámbéry íróasztalánál (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 57. évfolyamának 42. számában, 1910. október 16-án a 863. oldalon – fotó: Balogh Rudolf)

3. kép: Körmendi-Frim Jenő alkotása (Darabanth Galéria©2016 – fotó: Kozár Edit)

Plakettek Vámbéry halálát követően

1. kép: A Vámbéry Ármint ábrázoló érme előlapja, Fekete Géza műve (fotó: Petri Gyula)

2. kép: Fekete Géza érméjének hátoldala (fotó: Petri Gyula)

3. kép: A legújabb Vámbéryt ábrázoló dunaszerdahelyi plakett, Lipcsey György alkotása (fotó: Lacza Tihamér)

4. kép: Átadásra váró emlékérmek Dunaszerdahelyen (fotó: Lacza Tihamér)

Vámbéry-ábrázolások a halálát követően

1. kép: Vámbéryt ábrázoló fekete-fehér képeslap, egy az 1920-as évekből származó magyar sorozatból (magántulajdonban)

2. kép: Litográfia Vámbéryről, valamikor az 1920-as évekből

3. kép: Vámbéry mint Ázsia felfedezője, az 1930-as években (The explorer of Asia – Look and Learn History Picture Library©2016)

A Vámbéry-gyűjtemény

1. kép: A Tarih-i Üngürüs első oldala a Vámbéry-gyűjteményben (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Vámbéry-gyűjtemény©2016 – ltsz.: Ms Török F. 57)

2. kép: A Feredzs bád es-Sidde című török mesegyűjtemény címlapja (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Vámbéry-gyűjtemény©2016 – ltsz.: Ms Török F. 71)

3. kép: Fabula Turcica. Tanító célzatú mesék latin és török fordításban (Vámbéry-gyűjtemény – ltsz.: Ms Török Qu. 60)

4. kép: Vámbéry fiatal tudósként, a kéziratok jelentős része ekkor került hozzá (Erdélyi Fotográfia Múzeumért Egyesület©2016 –fotó: Molnár Attila)

5. kép: A nyolcvanéves tudós, íróasztala mögött (a kép megjelent az Új idők 1912. március 17-i számában a 291. oldalon – fotó: Spády Géza)

A Vámbéryről szóló kötetek

1. kép: Az elegáns Vámbéry (a kép megjelent a Vasárnapi Újság 43. évfolyam 43. számában 1896. október 25-én a 709. oldalon)

2. kép: Vámos Magda „Resid Efendi” című kötete

3. kép: A „Vámbéry Ármint emlékezete” című gyűjteményes kötet

4. kép: Mandler Dávid monográfiája

5. kép: A legjobb angol nyelvű életrajz

6. kép: Egy friss török nyelvű kiadvány

7. kép: Gyűjteményes kötet Sárközy Miklós szerkesztésében

8. kép: Kovács Sándor Iván kötete

9. kép: A dunaszerdahelyi Lilium Aurum Kiadó gondozásában megjelent Vámbéry életműsorozat néhány kötete

Emléktáblák Európában

1. kép: Vámbéry-emléktábla egykori budapesti lakóházán (fotó: Felföldi Szabolcs)

2. kép: Győri emléktáblája (fotó: Máthé Genovéva)

3. kép: Az egykori dunaszerdahelyi emléktábla avatása – Gyurcsik József, a városi tanács elnöke beszél (fotó: Krascsenits Géza)

4. kép: A dunaszerdahelyi Vámbéry-emlékhely modern felirata (fotó: Nagy Attila)

5. kép: A csetényi Vámbéry-emléktábla (fotó: Páczai Tamás)

Emléktáblák Ázsiában

1. kép: Vámbéry-emlékhely az Ark erődben, Buharában (fotó: Ligeti Zsuzsa)

2. kép: Vámbéry-emlékhely Hívában (fotó: Ligeti Zsuzsa)

Bélyegen

1. kép: Vámbéry eredeti vizitkártyája alapján készített képeslap

2. kép: A Légrády Sándor által tervezett 50 fillér névértékű bélyeg (Magyar Posta©2016)

3. kép: Tebbad (homokvihar a sivatagban) – metszet Vámbéry Közép-ázsiai utazás című művéből

Utcanevek egykor...

1. kép: A makói régi városháza a 20. század legelején (Fortepan©2010–2014)

2. kép: Makói várostérkép 1932-ből, rajta a Hunfalvy utcába futó „Vámbéri” utca (Noé Gyula: Makó megyei város átnézeti vázlata. M 1:6100. Makó 1932.)

3. kép: Az egykori Zápolya utca csak négy évig viselte Vámbéry nevét, pusztán egyetlen térképen leltük nyomát: ez a Kókai-féle Budapest térkép (Közért édesség bolt N.V. fiókhálózata az átvétel időpontjában – 1:25 000 – Irmédy-Molnár László, Jäger Károly – kiadta: Kókai Lajos – 92×77 (BFL XV.16.e.251/103))

4. kép: Az 1893-as dunaszerdahelyi térképen már szerepel a Vámbéry utca (Csapár Benedek Adattár, Dunaszerdahely/Térképek. Dunaszerdahely nagyközség Pozsony megyében, 1893. Szerkesztette: Simkó János. Felvette Hochreiter István főmérnök. 12. ssz.)

Utcatáblák most

1. kép: Vambéry road utcatabla. London SE 18 3HA (fotó: Sárközy Miklós)

2. kép: Jellegeztos angliai házak a Vambéry roadon (fotó: Sárközy Miklós)

3. kép: Utcatabla Győrött (fotó: Máthé Genovéva)

1. kép: Székesfehérvári utcatabla (fotó: Janda Katalin)

2. kép: Székesfehérvári utcatabla (fotó: Janda Katalin)

3. kép: Vámbéry-tér, Dunaszerdahely

Szobrok

1. kép: Vámbéry Ármin dunaszerdahelyi mellszobra, Lipcsey György alkotása (fotó: Lacza Tihamér)

2. kép: Vámbéry érdi szobra, Domonkos Béla alkotása (fotó: Puskás Katalin)

Vámbéry rádióban, tévében és moziban

1. kép: Vámbéry az 1890-es évek elején (a kép megjelent a Tolnai Világlapja 5. évfolyam, 32. számában, 1905. augusztus 6-án, a 1225. oldalon)

2. kép: Benedek Gyula, Vámbéry megszemélyesítője és Kis József rendező

3. kép: Vámbéry egy turkomán sátorban Émile Bayard metszete, megjelent a Le Tour du Monde című francia folyóirat 6. évfolyama 7. számának hasábjain, 1865-ben, később több ízben másutt is)

A Vámbéry-percepció a mai Dunaszerdahelyen

1. kép: A Vámbéry Polgári Társulás koszorúzása a Vámbéry szobornál – a képen Hodossy Gyula a Vámbéry Polgári Társulás igazgatója és Hazai György, a Vámbéry Tudományos Kollégium azóta elhunyt tiszteletbeli elnöke (fotó: Lacza Tihamér)

2. kép: A CSEMADOK Vámbéry Ármin alapszervezetének logója

3. kép: Az egyik Vámbéry Antológia címlapja

A róla elnevezett intézmények

1. kép: A csetényi Vámbéry Ármin Általános Iskola táblája (fotó: Németh Gabriella)

2. kép: A dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Magyar Tannyelvű Alapiskola aulájában épp bemutató zajlik (fotó: Nagy Attila)

3. kép: Részletek a Vámbéry Ármin Magyar Tannyelvű Alapiskola falára festett „Vámbéry freskókból”, Kiss Márta alkotása (fotó: Nagy Attila)

Konferenciák

1. kép: Koszorúz a Vámbéry Tudományos Kollégium tiszteletbeli elnöke, Vásáry István akadémikus és elnöke, Dobrovits Mihály (fotó: Lacza Tihamér)

2. kép: A XI. Nemzetközi Vámbéry Konferencia meghívója

3. kép: A XIII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia meghívója

4. kép: Nemzetközi Vámbéry Konferencia megnyitója a Dunaszerdahelyi Városházán (fotó: Nagy Attila)

A Vámbéry-díj

1. kép: A Vámbéry-díj és a hozzá társuló díszoklevél (fotó: Lacza Tihamér)

2. kép: A Vámbéry-díj. Lipcsey György alkotása (fotó: Nagy Attila)

Honlap

1. kép: A Vámbéry Árminról és életművéről készített honlap. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjteménye által készített összeállítás (<http://vambery.mtak.hu/>)

Végszó

1. kép: Arminius Vambéry (a kép megjelent a The jewish encyclopedia 12. kötetében, Talmud-Zweifel, New York-London 1901)

V

Vámbéryho album

Hlavným hrdinom tejto knihy je Ármin Vámbéry, dodnes považovaný za jedného z najznámejších maďarských i medzinárodných východných bádateľov. Život a osobnosť Vámbéryho si žiada - nie iba pre jeho dobu ovplyvňujúce stredoázijské cesty, rozhodujúce postavenie v diplomacii 19. storočia, pôsobenie na tvorbu medzinárodnej turkológie - ale hlavne pre jeho skutočný celkový životný príbeh, napísať a vydať o ňom dobrodružnú životopisnú publikáciu.

Dobrodruh, vedec, diplomat, profesor. Právom uznávaný priateľ najznámejších osobností 19. a začiatku 20. storočia: kráľov, predsedov vlád, vedcov. Vie to aj dnešná doba, a tak v podstate nepostrádame výborné Vámbéryho životopisy. Napísali o ňom románový životopis, vedeckú biografiu, jeho životom, prácou, úspechmi sa zaoberali medzinárodné konferencie, ba celá séria konferencií. Načo treba ešte ďalší životopis? Dalo by sa povedať, že jeho význam je taký veľký, že si to zaslúži. Hoci aj každé desaťročie by sa mohla objaviť nová Vámbéryho biografia, no odpoveď tvorcov týchto riadkov sa s takýmto názorom zhoduje iba čiastočne.

Zrod publikácie, ktorú práve držíte v ruke, vysvetľuje v prvom rade to, že k jeho životu pristupuje z nových hľadísk: vo väčšine životopisov je vlastne text prerušovaný fotkami a obrázkami. Tu je to naopak: v tejto knihe hlavnú úlohu zohrávajú obrázky a fotky: ich pomocou sa pokúšame predstaviť najdôležitejšie medzníky, rozhodujúce okamihy života tohto svetoznámeho vedca. Je to zároveň pokus; pokus, či prostredníctvom v obrazoch zakotvených okamihov je možné zachytiť, či dokonca pochopiť "podstatu" vedca, človeka.

Iba jeden jediný príklad: Pri spomenutí mena Ármina Vámbéryho zvykli človeka napadnúť najmä dve ikonické fotky. Z tej prvej hľadá na nás mladý muž v turbane, ázijskom (dervišskom) oblečení, v kaftane, s ležérnym držaním, s jednou nohou pod telom, bosý, avšak predsa upravený, so zastrihnutou bradou a fúzmi, s odhodlaným pohľadom. Mladý dobrodruh.

Na druhej fotke starší muž, ktorého odfotili v jeho pracovni, za ním police preplnené knihami, na jeho písacom stole niekoľko otvorených kníh. S fezom na hlave, so zopnutými rukami nehľadá do kamery, skôr zamyslene pred seba. Starý vedec.

Medzi týmito dvomi fotkami je 40 rokov. Na prvej má 32, na druhej 73 rokov. Prvá fotka vznikla v roku 1864, keď prišiel do Londýna zo svojej, za svetovú sensáciu ponímanej cesty po strednej Ázii, druhá v roku 1905, krátko po tom, ako odišiel do dôchodku z budapeštianskej univerzity, kde pôsobil ako profesor východných jazykov. Týchto 40 rokov v sebe zahŕňa celú šírku jeho ojedinelej vedeckej kariéry.

O Wambergerovi Hermannovi, narodenom roku 1832, vznikali samozrejme portréty aj pred rokom 1864, aj po roku 1905. Popri celom rade kresieb, litografií, fotiek, Vámbéryho minimálne dvakrát maľovali, niekoľkokrát vytesali do kameňa a odliali z bronzu.

Na fotkách, ktoré sa zachovali, nevidno iba Vámbéryho, ale popri iných aj osobnosti doby, od Kálmána Mikszátha, Svena Hediniga, Daniela Szilágyiho po grófa Jenőa Zichyho. Okolnosti vzniku týchto podobizní sú tiež mimoriadne zaujímavé, ale veľa prezrádzajú aj o jeho poslaní, o najdôležitejších uda-

lostiach, a v neposlednom rade o dobe, v ktorej vznikli. Portréty vzniknuté po jeho smrti nám zas poskytujú nenahraditeľné informácie o historickej pamäti Maďarska.

Existuje ešte jedno veľmi dôležité hľadisko, ktoré nemôžeme odignorovať, keď skúmame vedcove podobizne. Popri "úradných", ateliérových portrétoch – i keď nie vo veľkom počte – nám ostali aj také rodinné, priateľské momentky, ktoré nám v menšej miere predstavujú veľkého vedca, a oveľa viac mnohostrannú osobnosť, priateľa, manžela, otca, a vážny, prísny výraz tváre v ateliéri, na týchto fotkách často strieda široký, občas až šibalský úsmev.

V tejto publikácii do istej miery prezentujeme históriu fotiek, kresieb, malieb, sôch a plakiet Ármina Vámbéryho. Úloha to vôbec nie je jednoduchá, čo má niekoľko príčin.

1. O Vámbérym mohlo vzniknúť niekoľko sto obrazov a portrétov iného charakteru, ale nakoľko Vámbéryho dedičstvo je roztrúsené, o jeho značnej časti nevieme, kde sa nachádza.

2. Z uvedeného vyplýva, že v budúcnosti sa môžu objaviť ďalšie Vámbéryho podobizne, preto táto verzia nie je uzatvorená či konenčná.

3. Ďalšou ťažkosťou je, že časť obrázkov je dobre stotožniteľná (spolu s okolnosťami ich vzniku: miesto, čas, ich autori atď.), ale sú aj také portréty, pri ktorých niektoré alebo aj všetky hore uvedené údaje chýbajú (teda nepoznáme miesto, čas, autora či okolnosti ich vzniku).

4. V malom počte, ale predsa sa nájdú aj také snímky, pri ktorých nemôžeme bezo zvyšku rozhodnúť, či naozaj znázorňujú Vámbéryho.

5. Reprodukciu snímok môžeme systemizovať z niekoľkých hľadísk, tak napr.: na základe techniky ich tvorby: kresby, fotky, maľby, známky, sochy, plakety, rezby. Ale možno ich systemizovať aj na tematickom základe: ateliérové fotky, knižné ilustrácie, momentky, skupinové snímky atď. My sme sa však predsa len rozhodli, že odhliadneme od techniky tvorby či tematiky a zvolíme chronologické usporiadanie dokumentov. Takto prostredníctvom nich bude skutočne možné sledovať vedeckú dráhu aj ľudský osud Vámbéryho.

Autori týchto riadkov sú si vedomí ešte jednej dôležitej veci. Predstaviť život jedného človeka, v tomto prípade chýrneho vedca, iba prostredníctvom jeho znázorňujúcich fotiek, malieb, plakiet atď. ? Oveľa plnohodnotnejší pohľad na jeho život dostaneme, ak uvidíme aj miesta, ktoré on videl vlastnými očami. Tie kraje, budovy, mestá, ktoré ho obklopovali a prijali počas jeho života. Malé mesto, kde vyrástol, stredo-ázijský minaret, v tieni ktorého odpočíval, či peštiansky dom, ktorý mohol považovať za svoj domov. Práve preto časť fotiek, ale aj dobových kresieb, litografií, malieb v tejto publikácii predstavuje tie miesta, kde sa Vámbéry počas života zdržiaval.

Fotky vzniknuté pomocou jasu, či už o samotnom Vámbérym, o jeho domovine atď., v skutočnosti vypovedajú o jednotlivých okamihoch života: ak chcete, "vykroja" ten-ktorý okamih zo života jedinca. Tieto "výrezy" teraz zoradíme a dúfame, že tak vynikne tá výnimočná cesta tohto "jasom vykrojeného života", ktorá prislúcha Árminovi Vámbérymu.

Felföldi Szabolcs
Fény metszette élet
Első kiadás
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Szerkesztette: Nagy Attila
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Attila Nagy - namedia
Nyomta: Print Invest Magyarország H-Zrt.
Kiadta: Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely 2016
Készült a Lilium Aurum Kft. gondozásában a Vámbéry Polgári Társulás megbízásából.
Megjelent: 300 példányban
ISBN 978-80-972164-9-8

Szabolcs Felföldi
Život na ostrie svetlá
Prvé vydanie
Zodpovedný vydavateľ: Gyula Hodossy
Redaktor: Attila Nagy
Tlačiarenská príprava, obal: Attila Nagy -Namedia
Tlač: Print Invest Magyarország H-Zrt.
Vydavateľ: Občianskeho združenia Vámbéryho, Dunajská Streda, 2016
Publikáciu Občianskeho združenia Vámbéryho vydalo vydavateľstvo Lilium Aurum
Náklad: 300

ISBN 978-80-972164-9-8

E könyv főszereplője a magyar és nemzetközi keletkutatás mindmáig egyik legjelentősebbnek tartott szereplője, Vámbéry Ármin. Vámbéry élete nemcsak korszakalkotó közép-ázsiai utazásával, a 19. századi diplomáciai életben betöltött meghatározó szerepével, valamint a nemzetközi turkológia megteremtésében végzett tevékenységével, de valóban kalandregénybe illő élettörténetével is életrajzi kötetbe kívánczó személyiség.

E kötet most új szempontból közelíti meg Vámbéry életét: a könyvben a képek és a fotók játsszák a főszerepet: ezek segítségével próbáljuk meg felvillantani e világhírű tudós életének legfontosabb elemeit, meghatározó fordulópontjait. Ez egy kísérlet is egyben; egy kísérlet arra, hogy a képek rögzítette pillanatok révén meg lehet-e fogni, meg lehet-e fogalmazni egy tudós és ember életének „lényegét”.

